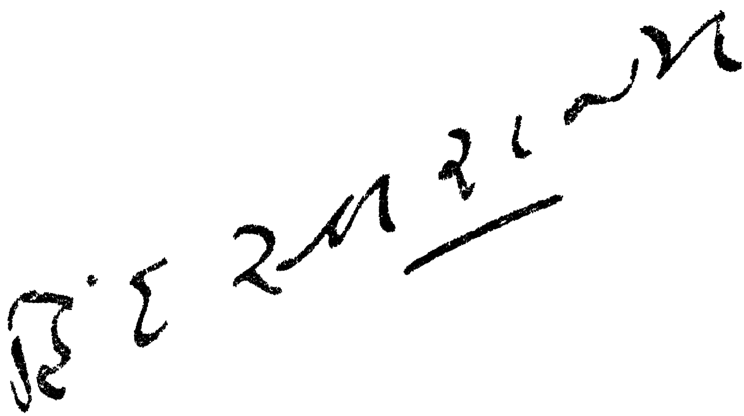
[illegible]

[illegible]

હિંદ સ્વરાજ

નવજીવન પ્રકાશન મન્દિર
અમદાવાદ

મુદ્રક અને પ્રકાશક
રામદાસ મોહનદાસ ગાંધી
નવજીવન મુદ્રણાલય
અમદાવાદ

* .

સંવત: ૧૯૭૯

કિંમત:
કાગળનું પૂંઠું ૧-૧૨-૦
ખાદીનું પૂંઠું ૨-૮-૦

પ્રકરણોનો અનુક્રમ

પ્રકાશકનું નિવેદન

ગાંધીજીનું 'હિંદ સ્વરાજ' તેમના જ હસ્તાક્ષરમાં ગુજરાતી વાચકોની આગળ મૂકતાં અતિશય આનંદ થાય છે. સને ૧૯૦૮માં જ્યારે ગાંધીજી લંડનથી દક્ષિણ આફ્રિકા તરફ પાછા વળતા હતા ત્યારે તેમણે 'કિલ્ડોનન કૅસલ' આગબોટ ઉપર એ આગબોટવાળી કંપનીના જ 'નોટપેપર' ઉપર આખું લખી નાંખેલું. ઈશ્વરકૃપાએ એ બધા કાગળો આજ સુધી સચવાઈ રહ્યા, અને તેના તે જ રૂપમાં આજે પ્રગટ કરવામાં આવે છે.

આ પુસ્તકમાં ખળખળાટ વહેતા પૂર જેવા એકસરખા અક્ષરોથી કેટલાક ભાગના અક્ષરો જુદા પડે છે તે ગાંધીજીના ડાબા હાથના અક્ષર છે. જમણો હાથ થાકે ત્યારે તેઓ ડાબા હાથ પાસે કામ લે છે.

સ્નેહીના અને સ્વજનના પત્રો સૌ કોઇ સંઘરે છે, સાચવે છે. અનેકવાર તેનું સ્મરણ કરી તેના ઉપર નજર નાંખે છે. એ પત્રોની એકે એક લીટીમાં, એકે એક અક્ષરમાં સ્નેહીના વ્યક્તિત્વની છાપ મળે છે. છાપેલા લખાણ કરતાં લખનારને હાથે લખેલું લખાણ લખનારના વ્યક્તિત્વને વધારે પ્રગટ કરે છે, અને તેથી જ સૌ કોઇ તેને સંઘરે છે ગુજરાતના અને હિંદના તારણહાર ગાંધીજીના અક્ષર અક્ષરમાં પ્રજા ગાંધીજીનું અક્ષર વ્યક્તિત્વ વાંચશે અને તેથી નવું ચેતન મેળવશે એવી આશાથી જ 'હિંદ સ્વરાજ' આ આકારમાં રજુ થાય છે.

રેંટીયા બારશ, સં. ૧૯૭૯	મંત્રી, **નવજીવન પ્રકાશન મન્દિર**

તા. ક.—આ પુસ્તક બે આવૃત્તિઓમાં છાપવામાં આવ્યું છે બન્નેની કિંમતો એવી રીતે ગોઠવવામાં આવી છે કે જેથી ખાદીની આવૃત્તિમાંથી દર નકલે ૮ આના અને કાગળની આવૃત્તિમાંથી ૪ આના તિલક સ્વરાજ ફાળામાં ગ્રામસેવાના કાર્ય માટે આપી શકાય. આ પુસ્તક ઉપર ગાંધીજીના પ્રિય કાર્ય માટે એટલો કર વસુલ કરવાનો અમને કુદરતી જ લોભ થઇ આવ્યો.

મંત્રી

હિંદ સ્વરાજ

–પ્રસ્તાવના.

સ્વરાજ વિષય ઉપર મેં
જે વીસ પ્રકરણ લખ્યાં છે
તે વાંચનારની આગળ
મૂકવાની હિંમત કરું છું.
જ્યારે મારાથી નથી
રહેવાયું ત્યારે જ મેં
લખ્યું છે. બહુ વાંચ્યું, બહુ
વિચાર્યું; વળી વિલાયતમાં
ટ્રાન્સવાલ ડેપ્યુટેશન
સાથે ચાર માસ રહ્યો
તે દરમિયાન મળ્યા
તેટલા હિંદીઓની
સાથે વિચાર કર્યો. બનતા
લોકોને અંગ્રેજોને પણ
મળ્યો. જે મારા વિચાર
છેવટના જણાયા તે
વાંચનારની પાસે મૂકવા
એ મારી ફરજ સમજું છું.

છે. મારે. તો સુધારાની
[illegible]

જે વિચારો વાંચનાર આગળ મૂક્યા
છે તે મારા છે ને મારા
નથી. તે મારા છે કેમકે
તે પ્રમાણે વર્તવાની

મારી બુદ્ધિ તેમાંથી
[illegible]
[illegible]
[illegible]
થયા છે. તે ~~[illegible]~~
ગીતાનું પુસ્તક [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] પુસ્તક [illegible]
આવ્યો. ~~[illegible]~~
[illegible]
[illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

સ. ૧ાા૦ાા કરવી હોય, તો
કોઈ શાવકાર હોય પણ
[illegible]
મેં [illegible] ત્યારે તને
[illegible] ત્યારે
તે [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible]
ફરવાની છે છે.
ચિ. મો. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] જોઈએ.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

૨૫

સાચા ગીતકારને
મનાશે ભીના ચોકુંડે
ઘરે ન દેખાવાહિનાથી
ચાંચવાળ દિને ધાડાળી
રચના

તા. ૨૨-૧૧-૦૮
ડીલસોનાકુંવરલા -

નારેનદ્રકુમારનાથ
ગાંધી.

૧ - હિંદ સ્વરાજ્ય -

[illegible]

વાંચનાર - હાલ હિંદુસ્તાનમાં
સ્વરાજ્યનો પવન ચાલી રહ્યો,
સર્વ હિંદી જુદા જુદા વિચાર
કરતા જોવામાં આવે છે.
~~[illegible]~~ દક્ષિણ આફ્રિકામાં
પણ તેવોજ જુસ્સો
ચાલી રહ્યો છે. ~~[illegible]~~ હિંદી
ને હકો મેળવવાની ભારે
હામ બંધ જોવામાં આવે છે
આ ~~[illegible]~~ બાબત તમારા
વિચાર જણાવશો?
અધિપતિ - સવાલ
ઠીક પૂછ્યો છે. પણ જવાબ
દેવો એ સહેલી વાત નથી.
છાપાનું કામ ~~[illegible]~~ લોકોની
લાગણી જાણવી અને તેને
પ્રગટ કરવી એ એક છે.
બીજું કામ લોકોમાં અમુક
લાગણીઓ જરૂરની રોપવી
પેદા કરવી એ ને ત્રીજું
કામ લોકોમાં ખામી હોય
તો ગમે તેટલી ઉપરાંત

પડે તો પહેલાં તો પકડું જ ન
બનાવત. તમારા કહેવામાં
તો સ્વાવલંબન કેળવણીનો
વાત મળશે કામ કરાવીને આવી
જાય છે. ભાઈ બાબાભાઈ
કોઈક દૃષ્ટિએ બનાવત
પકડો, નહીં કાન તોડી પેદા
કરવાનું પહેલાં કર્યું પકડોને
કાઢો કહીને બંધારણી પકડ-
વાનું નથી કરવાનું છતાં
લોકો તેઓ સ્વાવલંબનવાળી
[illegible] મારી ઉપર છે એમ નહિલાય
વા. સ્વાવલંબનની કમાણી
કોઈની ઉત્પન્ન જ સ્વાભાવિક
નથી જુવાનોને પણ?
ઉ. એવો મારે નકામા
કોઈ એટલ સ્વાભાવિક ભાવે
બનાવામાં આવી છે. નકામા
નો આરંભ તે વિચાર ભણાવે
વા. સ્વાવલંબનનો ન મળે તો
કહી શકાય તેવો નથી. કોઈનો
એ નાજુકાળમાં જુવાનોમાં

ચીંદી ગાળણ કાઢવાના છે અને
તેમાં તો પંખો ચલાવ
નીચે ખાવાનું રહ્યો પાર
નાંખી ગાળણ છે.

~~અ. હું તમને કહી ગયો છું~~
~~ખાવાનું કામ બાળણી દુબળા~~
~~નું પણ છે. તમારા આંખ્યા~~
~~ભાગને માટે લખવાનું~~
~~ન~~

અ. જીવાભાઈનો ખ્યાલ
વિચાર કરે ત્યારે જ લખે.
ચીંદા દાદા બાદલાઈને
જમીન તૈયાર કરી રહતો
જીવાભાઈ ખાતે ખાતે
કરે છે તે પણ નકરી કાઢ્યા.
બા. પૂછે છે મનાભણતપણાંથી
એ આપના ભાઈને
માંગે છે તેને જેટલા જ
ભાઈને જાડામાં છે
તો કેમ જુગાર? રજા
ની લાગત ખર્ચ પરને પોતાના

~~ખોટા, ખરે~~ તન, મન ને ધન
કાંઇ અરેરના હેતુ માટે ખરચવા
રાખે છે. તેણે જ પ્રજા
ભાવનાને કેળવીને સ્વાવલંબી
બનાવી છે ને હિંદનાં પ્રજા
વાંચવા માટે છે. પ્રોફેસર
ગોખલેએ એ પ્રશ્ને
તપાસ કરવા માટે
પંડિતોના ૨૦ વર્ષ આખર
સમિતિમાં રહી આપ્યાં છે
... પણ જેઓ ...
... કેળવણી ...
~~...~~ ...
... માટે
... પણ
... ~~...~~ ...
પણ ... માં, ...
માં ... પંજાબનાં ...
... હિંદના ...
... ... પણ
... ...

પાં ખાંઓ. ઢાંઓ. તમે
તો જુ ચાલી ગયા. આવી
રસ વાળી કું છું ને તમે
ન પાળ કું છું રસ્તા પરાં છો.
હું સ્વરાજની વાત કરું છું
ને તમે તો પરરાજ્યની
વાત કરો છો. મારે ઇંગ્રેજ
નું નામ ન જોઈએ ને તમે તો
ઇંગ્રેજોનાં નામ ગાયા
કરો છો. એવા પ્રમાણોનો
આયખું ગયું પાર એ
તેમ નીતિ નથી. મને તો
સ્વરાજની જ વાત કરીને
જાય. બીજી કાંઈ વાતને
સાંભળવા પણ વખત નથી.

અ. તમે અધીરા થયા છો.
મારાથી અધીરાપણું
નહીં નભાય. તમે જરા
ધીરજ પકડશો તો
તમને તે જોઈએ છે તેવું
મળશે 'ઉતાવળે આંબા

ન પાડું' એ [illegible] કુદરત
ભાઈ રાખ્યો [illegible]. મને
મને રોકયો ને સમને
શ્રેણિકના ઉપકારીની વાત,
સાંભળાવીને બીજાની
ને બનાવે છે. હવે
બનાવે સાધુનો [illegible]
બને છે. [illegible]
[illegible] રોપનો આપણે
સાચા [illegible]
[illegible]
રહેલ છે.

વાં. એમ ડાહ્યા ડાહ્યા વાત
કરીને મને મારી ~~[illegible]~~
સ્વભાવ [illegible] ને ઉડાવી દેવા
માંડ્યો બોલ્યો મને ગાંડો
[illegible] છે. [illegible]
ઉપકારી [illegible]
~~[illegible]~~ [illegible]
મારે [illegible] ઉપકારીની
વાત સંભળાવી હતી.'

~~આ~~ રેંટના દાદાનો
નામે કહેવાય તેણે શું
ઉપકાર કર્યો. આ નામ કહેવું
પંચોડ વાગ્યા કર્યાં માગ્ય
આપણે ને તેમાં રાખે
મળ્યાને રહેવું.
~~ભાં.~~
આ. મારે તમને ત્યાગ
પૂછું કહેવું લોકોને કે એ
પુરુષને પૈસે તમારે
પૈસા દળી ન બાગું એ
આપણે શારના. વાસ્તું
છે. ~~આ~~ તેના કામ નહિ
ન ચાલ કરી. તેણે પોતાની
જિંદગી રેંટના પર પહાડ કરી.
તેની પાછે આપણે શીખવા.
રેંટનું મારી પંચ્યો કરી.
ગામમાં એક શીખનાર
નમવાના દાદાભાઈ છે
માણે તેણે પંજાબની
ઉપર વિચાર કર્યો નથી
શું થયું? આપણે જુવાર

ના આ પૈસામાં આખું
પડતું આવવાના મારી
ની તેમાં શું ફેરફાર
આપવા પૂછ્યું છે. તેમાં
શું આ પણ વધારે
કરવું જોઈએ? એ પગા
ની આ પણ પડશે જ
ને પગાર માંને ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ પાડું ના મારી
આ ~~[illegible]~~ કરી પડ જો
ને તે પગારથી પૂ. [illegible]
~~[illegible]~~ ફેરફાર કરવાના પણ
[illegible] [illegible] પડે [illegible]
[illegible] રાખવાનું પ
આ પણ [illegible] પણ માટે
જુદાં [illegible] [illegible] પર
ના રે. બાપુ પણ તે [illegible]
રહેવાનું કરવા પણ
ને [illegible] [illegible]
રાખવી [illegible] છે. ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ [illegible] વધારે [illegible]
[illegible] [illegible] કરી [illegible] [illegible]

સ્ત્રી બહાર નીકળતી ઉપર જ
નું નવા વધારે માણી
લઈને જ ન નાખા મિત્ર
કરતાં જ વધારે રાખ્યો
નહિ ગણાય. પણ
મિત્રોકનો માટે
માન આપવું. મહાત્મા-
જીના રિવાજ દાદાને
સરખું સન્માન આપ્યું
તેની પણ પાડી રીતે મૂકવી
એને તો આપણે
પડશે.

બા. આ વાત ઠીક છે.
દાદાના માટે
માન આપવું અને
સન્માન આપવું. તેના
ને તેના ઉપર બધા કામ
કર્યા. આપણે
સારા
ને માટે માન આપવું
નાખવું. પણ તેનું

[illegible]

[illegible]

૧૦૯૯૦

[illegible]

શું એ આશ્ચર્યને હિંદુસ્તાન
નું ઉત્પન્ન થયેલું રૂ
ની હિંદને સારૂ પરદેશો
માલ મંગાવવો પડે તો
આપણે એવા હિંદની
લોકોના જાગૃતિ ને
ને કરોડોને રોજી
ભિક્ષાન્ન કરવાને સારૂ
રહી પણ બહુ ગાળીએ.
આગળ તે મળ્યા પૂત
આપણા મનની પૂરી
આપણ દગાબાજી છે.

વાં. ત્યારે શું તમારે
ને કરોડોને પગાર
આપણે પણ કરવું શું
એવું કંઈ કરવાનું છે.
આપણે શું અધિપતિ
અહીંયા વેપાર ધરાવી બેઠાં
તો ધીમે ધીમે પરદેશી માલ
ની પરદેશી વ્યાપાર
પોતાની આપણી વેપાર

આપણે. આપણું ધર્મ
જ્ઞાન વાંચીએ કે તેમનાં
કામનો ખ્યાલ કર્યું નહિ! તે
આપણા કરતાં મહાન છે
એમ માનવું. તેમનાં
પ્રમાણમાં આપણે હિંદનો
સ્વદેશ પ્રેમ ગયા કહું એમ
ખાલી રાખવી. તેમને
વિશે કોઈ ભાષા ભણવું
ન ભળે તેનો ખ્યાલ
કરવું. તે પ્રકાર
ગામ. તેજ મેળવવું આપણે
સ્વદેશના સ્થાનના
ગાળવાના. તેમાં
વિચાર ખરાનો આપણા
ભરવા છે. તો આપણા
વિચાર પ્રમાણે વરતે
તો દેશના દુઃખ નાશ
એ ન ગાળીએ તો એ ભરવાનું
છુટી છે.

તા. માર્ચ ૨૯ તારીખે ૧૯૦૭

તે હું એક સ્વપ્ન જાણું છું.
છતાં મારે એ. બાબત
વિચાર કરવો પડ્યો. મણ
ને: હું, [illegible]
[illegible]
કહું એનો [illegible].

આ. જે નિયમ ~~[illegible]~~
હિંદને વિષે છે તેમ
જ અમને વિષે લાગુ પડતો.
છે. ~~[illegible]~~ જ અમ
માણસ બરાબર અમલ
કરતો નથી ત્યારે:
પણ જ અમે હિંદુસ્તાનમાં
સ્વરાજ્ય માગે તેવું લખું
છે. તે પણ માણસ માટે
વિચાર પડતો જ એ
ઘણ બાબતમાં છે. પણ
જેઓ ઇંગ્લેંડ જ અમે
બરાબર છે એમ માનો
થાવું નથી. જેવા
કહું- ન્યાય- સાચું

તેમણે બાંધેલી વાડ
ભાંગ કરવી પડશે.
સ્વદેશીમાં મન તો હિંદુસ્તાન
નું હિત ધરાવનારનું જ.
એટલું આપણે [illegible]
બસ છે. આ [illegible] વધુ
તેને નહીં જોવાય કે
આપણે નાશની પ્રતિજ્ઞા
કાયમ રહેવું તો હિંદુસ્તાનને
ખુલ્લાં [illegible] જશે.
નહિ એમ પણ જોવાય
કે પંજાબ મારાતો [illegible]
ઠરેલું તેવા સ્વરાજ્ય
થશે. પણ નો તેવોને
પણ નાશ કરવું તો
સ્વરાજ્યનો તેવોને
મદદ નકરશે.

તા.ક. આ બધું મારા
ડાબા હાથ વડે લખ્યું છે.
~~પંજાબનો~~ પંજાબની
મદદ માટે સ્વરાજ્ય

મારે [illegible]
વિચારવા વાત કરી.
સ્વરાજ્ય [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
જોઈએ. તેનાં લખાણ
[illegible]
સ્વરાજ્ય [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] વાત કરી
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

વાત બંગાળવાળા નવ
માગતા. તને ~~અ~~
ગુજરાતીનાં પકડાતાં
ફિકર નથી: મારે એ
બોલે પડ્યું કરવાનું હોય
તો સ્વરાજના વ્યવહારની
ફિકર તો કોઈ રાજ્ય. તમારા
વચન સાચવી પકડી ફરજ
કરવા એ મારી ફરજ
છે.

બા. તમારું બાળપણ
મને પસંદ પડ્યું છે. તો પ
નવે લઈ ઘણો તે
બાબતમાં બિનત
આવી છે. હજુ મારી અહીં
શાંત કરી જા છે. કોંગ્રેસ
ની રજૂવાત બજારમાં
પડતાં તો ચડે ન?

આ. જુઓ કોંગ્રેસે
બહાદુરી માગતાં

ઢાંઢાને ખાટકા કરીને ચરાતેતે
ખાઉં પણ ભાધે ખરવાં
ગુજરાતે ~~[illegible]~~ ચલાવ્યો.
~~[illegible]~~ ઢોરોનાં અરેરની ઉદાર
સાહુકારની કરડી નજર
રહેતી હતી. ઢાંઅરેને
રખડવાં પં ~~[illegible]~~ ને
મરેલું નાંખાં ઘરી ઢક
પણ ને રોવાં જાઈએ
ખાધી માંગણી કરી છે.
એવું કે વેડાં માં સમવાનો
છે તેવું ઢોરોને રખડાં
દરઘણું છે. તેવું મરે કે નસો,
તેવું જાય કે ન જાય,
તેમાં ફરવાં બોલ્યું
પણ ઝાડ સાર સા ઘડે
નહિ. એ સાથાન બદલાય
નાર્દ. ભ ના પપાનું ના
બાગનું ન કે ઢોંઅરેને
સમાજમાં રહેવાદેવાં
અધિકારી. બીજા તેવું
માન બેસાને માગે તે

અડકું ગાળાપ. અને
તેમ આપણે માનીએ
તો ~~કંઇ~~ આપણે
ન ગાળા કેળવીએ
એવું ન નહિં પણ
તેમ આપણાંને તે
દેહ છે તે પાર પડવાની
મુશ્કેલી આવે છે.
કોઇ એવો નથી ગાળાવાળા
ને સ્વભાવની વિરુદ્ધ
ગાળાવાળી આપણે
તેમાં ઉપયોગ [illegible]
કરી શકતા-

[illegible]

[illegible]

બંગાળની માગણી.

પ્ર. [illegible]?

ઉ. [illegible]

જાગૃતિ તો [illegible] તેના
બંગાળના ભાગલાથી
થઈ. એ તેને સારુ આપણે
લોર્ડ કર્ઝનનો આભાર
માનવો ઘટે છે. બંગાળાના
ભાગલા વખતે બંગાળીઓએ
કર્ઝન સાહેબને બહુ
વીનવ્યા પણ ~~કંઈ~~ સાહેબે
તેણે [illegible] પરવા ન
સત્તાના [illegible]
બેદરકાર રહ્યા. તેઓ માની
લીધું કે હિંદી માત્ર બકવાદ
કરશે. તેઓથી
કંઈ થવાનું નથી. તેણે
અપમાન ભરેલી ભાષા
વાપરીને [illegible]
બંગાળના [illegible]
તે દહાડેથી અંગ્રેજી રાજ્ય
ના ભાગલા થયા એમ
ગણી શકાય. બંગાળા
ના ભાગલાથી
પડેલા અંગ્રેજી સત્તાને

પહોંચાડીશ તો મુકરર,
બીજાં કંઈ પણ કાંધી
નથી પહોંચાડી. એમનો
અર્થ એમ નથી કે
મારામાં બીજા
રાગો ધનસારાદિ અભાવ છતાં
કંઈ ઉતરતા રહેતા.
બીજુ ઘરે રાં કંઈ
~~લખીક~~ સાંભળો જાતે
ધનવાન નથી. સાચું
બીજું તો આપણો
મારા ઉપર સઘળું નાખેલું
પણ ખાંડાકનાર મારામાં
સારું અમારી પણ
તોંસાર હતી. એ પ્રમાણે
ઉપાયો તેવા પરંતુ લોક
હતી. તે બધાં ખાંડાકાં
પણ સાગોળાનું પરણું
ભર્યું ન કરવા તો પાર
હતા. પોતાની વસ્તુ
તોને આપતા હું. તેથી
સાદે હમ ગાડકા અનીતી

હવે આંગળ વાળ તેમાં નથી.
આગળવાળો મૂરખ પણ
નથી. ભાગમાં ગુરહી.
બાંગાય મારું ભાડાશે.
પણ ઘંચો વરાડામાં
એ તડ પડી જ તે લડતે
રહેવાનો એ. તે ઢરાડે
દર ડે માટી મહી. ભાગું
ડિંદ મારું રૂપ ભાપ અને
બન વાળું નથી. ભાગમાં
ભાગમાં અને ~~સ્વ~~રાજ્ય
ની માગણી બરો બર
છે. બાંગાળના આગેવાન
આવાતા રતન છે.
ઘંચો રતનાવાળા પણ
આમાન રતન છે. તેમ
જ ભાગમાં ઢાંકો નથી.
એ ન દિવસ ભાપ જીતો.
પણ ઘડાય છે. ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ પણ હું જ
એક ઢંઢાનાં ન થશે
નથી. તેમને પરશે

[illegible]

વાં. ગાંધીજીનાં પુસ્તકોમાં
ન મળે શું વાંચ્યું?

[illegible]

[illegible]

ના એના ઠેકાણે બીજું કંઈ
ભાગ્યે આવું પરિણામ
નથી નીકળ્યું છે.

૫. ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
~~અત્યાચારોના~~ બંગાળના
ભાગલામાં [illegible]
વહીવટના ભાગલાનો પડઘો
તેમ આપણામાં પણ
ભાગલાનો પડ્યો છે. નહિ
બંગાળાનાં પરિણામ
એમ નહિ કે આપણે.
સ્વાધીન અત્યાચારોની
અસર નડી થ નહીં છે. એક
નવેમ્બરે [illegible].
[illegible]. તેને આપણે
[illegible]
[illegible]. [illegible]
નવેમ્બરે [illegible]
ને [illegible]
~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible]

પણ આજે મેં જાહેરાતોમાં
અને કરું છું. એવું તો
ખરું છે કે આ પત્ર પકડાઈ
તેની પરવા અને પણ
પેદા થયું છે. એક પત્ર
બીજાના હાથમાં આવ્યા કરી
ને એક બીજાને નડતાં
નથી છે. (૪) [illegible]
તમને [illegible] નાખવાની
પણ થઈ. આ બે પત્ર
પકડાઈ તે બીજાની ઇચ્છાએ
થાય તેવું નથી એમ માનતો
આવ્યો છું. પણ હું એમ પણ
માનું છું કે એમાં પણ
માંગો તેમ કરવી ઇચ્છા
નહિ. કે [illegible] તેમ કરવી
તેમાં મારું રહેશે એ
બાબતમાં મારી ચોખ
આપીશ તે તમારી.

હિંદ સ્વરાજ

પ્રકરણ ૩જું.

અશાંતિ ને અસંતોષ.

વા. ત્યારે આપ બંગભંગ
ને તમે જાગૃતિનું કારણ
માન્યું. તેથી ફેલાયેલી
અશાંતિ તે ઠીક ગણાય
કે અઠીક?

અ. માણસ ઊંઘમાંથી
ઊઠે છે ત્યારે આળસ મરડે છે
આમતેમ ફરે છે ને અશાંત
હોય છે. પૂરું ભાન તેને
આવતાં વખત લાગે છે.
તેમજ જોકે બંગભંગથી
જાગૃતિ થઈ છે તોપણ
હજુ બેભાની નથી ગઈ.
હજુ આપણે આળસ મરડવાની
સ્થિતિમાં આપણે છીએ-
હજુ સ્થિતિ અશાંતિની
છે. જેમ ઊંઘ ને જાગૃતિ

ની વસ્તીની સાથ રહ્યા
જરૂરની છે. [illegible] જાતે
ને તેમ તોડું છે એમ
કહેવાય છે તે ~~કે~~ મ બંગાળમાં
ને તેમ હિંદુસ્તાનમાં
અશાંતિ એ પણ કાંઈ
કહેવાય. અશાંતિ છે
એમ [illegible] જે
જોઈએ તેમ શાંતિનો અમલ
આવવા સંભવ રહ્યો.
હિંદમાંથી હજુ રાજ.
આવ્યું નથી [illegible] સ્થિતિમાં
[illegible] રહેતા
પણ વધેલા નથી. આપણી
રાષ્ટ્રીય [illegible] પૂરા [illegible]
છે તો આ અશાંતિનાં
[illegible]
અશાંતિ [illegible]
[illegible] નથી.

હિં. અશાંતિનું [illegible]
[illegible]

અ. મહાત્માજી એ બહુ
લોકોનાં અસંતોષ છે
તેને દાદ આપશે
[illegible] [illegible] [illegible].
[illegible] : ૧૫ ની. તો [illegible]
[illegible] [illegible]. મા. [illegible]
[illegible] [illegible] છે. હિંદુસ્તાન
ની અસંતોષ [illegible]
[illegible]. તે અસંતોષ
[illegible] [illegible] [illegible] છે.
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
અસંતોષ [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible].
~~[illegible]~~ [illegible] અસંતોષ.
[illegible] [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

હિંદસ્વરાજ્ય

પ્રકરણ ૪ થું

સ્વરાજ્ય તે શું?

વાં૦ કોંગ્રેસે હિંદુસ્તાનને એક પ્રજા કરવા શું કર્યું, બંગાળાના ભાગલાથી જાગૃતિ થઈ, અશાંતિ અને અસંતોષ કેમ ફેલાયા એ જાણ્યું. હવે સ્વરાજ્ય વિષે તમારા વિચાર શું છે તે જાણવા માગું છું. અમને ધાસ્તી છે કે તે આપણી સમજણમાં ફેરફાર હોય.

અ૦ ફેરફાર હોવા સંભવ છે. સ્વરાજ્યને સારૂ તમે અને હું અધિરા બની રહ્યા છીએ પણ તે શું છે તે બાબત આપણે ચોક્કસ વિચાર ઉપર આવ્યા ~~[illegible]~~ નથી. અંગ્રેજોને ~~[illegible]~~ કાઢી મૂકવા એ વિચાર

ખરાબ ભાષાને મહત્ત્વનો
સંભાષણ જ મળ્યું છતાં
રાજકારણના અને તો છે
ખ્યાલ જેમ ભાવાર્થ કર્યો
રાખ સાથું ભાષાનું નથી-
તાળાંનું હું આડે રસ્તાઓ
મુકું છું. કદાચ એવું
આપણે માગીએ તો પણ
ભોજનું બધું પરોક્ષ આપણો
નથી પરંતુ તે કદાચ મુકવાનો
ભાર ન બતાવનારો થશે?

ભા. હું તો તેમને ~~ક~~ની
પાસે બેઠેલ હતો મારું.
મહત્ત્વની ફરીને તાજે
ભાષાના ઉપયોગમાં બતાવ્યા-
હતા માગણી તેમને કબૂલ
રાખીને પણ તેમને હિંદુસ્તાન
માં ~~રાજ્યકર્તા~~ નાગરિક
થતાં રહ્યા એને ~~છે~~
અર્થ નાગરિક કર્યો
કહી બેસાડે તો મને દુઃખ

ન.મ. તો પણ એમ
માનવું કે ગુજરાતી ભાષામાં
'ગાય' એ શબ્દનો અર્થ
કેટલાક 'ઢોર' એમ કરે છે

ર. બાકી આપણે ધારી
લઈએ કે માતાની જગ્યા
એ ગાય. પણ શું
કરવા?

વા. એ સવાલનો જવાબ
આપવાનો અધિકાર
નહિ: એવી રીતે તકરારમાં
~~તેની રીતે પાણી~~ તેની
બે વાચકની રીતોનો
આધાર રહે છે. ~~ભાષાનો~~
તમે કહો તેમ. ધારો
કે તમારો ગાય, તો મને
લાગે છે કે તકરારમાં ઘણું
બોલાયેલું આપણે રાખીએ
એવી રીતે સમજાવ્યું
આવાં વિષે તકરાર એમ

આશ્રમમાં બાબત તો આપણી
ખાસ તરફ નિ. તેમાં ર
દષ્ટિ એટલે આપણે રામ
કારભાર મનાવવાં
અડચણ નહિં આવે.

સ. તમે જાણો એમ ધારો
હું તો નહિં ધારૂં. છતાં
હું તે બાબત સમજ
વધારે તમને સમજવા
માગતો. ખાસ કરીને તમારા
સ્ત્રીઓને આપવા
રહ્યા છો. તેઓ તમારા
કેટલાક સવાલ પૂછે
ત્યારે તે સાબિત કરે
જોઈએ ત્યારે પૂછું છું
કરવાનો શું છે. તમારે
જે એટલે કે કારભાર
માગી શકાય?

બા. કોઈ તમારા કાયદા
કારભારનો ઉપયોગ

જવાબ. તેઓ દરબારમાં
ઇસ્લામના પંડિત હતા
નહિ. તેઓ પોતાની
ચાકરીના માલિકને
મોટા દરજ્જા આપતા.
[illegible]

[illegible] હતા?

[illegible]

ના ગુજરાત ખરું એવી
ભનાવિરચાયત નથી
પૂછનારે તે ભાગીદાર
છે નામધારી ખાતર.
જો વાત "પોતાનો સ્વભાવ
ઠરે તો શું એનો પોતાની
આદત છોડે. જે ખરાબ
વસ્તુ ગણ તેને ખરાબ લેખ
માનવું તે નાશકારક
રીત બની રહેવા છે.

પ્ર. ગોંડાને જે રાજ્ય
સત્તા. નથી છે. બીજ
લોકોને જે રાજ્યસત્તા
નથી છે તેવી પ્રાપ્તને
નક્કી તો?

ઉ. એ પ્રશ્ન નકામો
સવાલ છે. આપણી પાસે
લોકશાહી જેમ દાખલ થશે
દરેક ગામે તેમ થાય ખરું.
પ્રજાનારે તેના ડોળા

જેટલી સત્તા આપણને આપશે ત્યારે પણ તેઓના જેવું કરીને કેમ સંગ્રામ પામવું. ત્યારે તો આપણે આપણો વાવટો રાખવું. જેવું જાપાન તેવું હિંદુસ્તાન. આપણું લશ્કર આપણો કાફલો? આપણું નૌકા, આપણી જાહોજલાલી. અને ત્યારે હિંદુસ્તાનનો અવાજ દુનિયામાં ગાજી રહેશે.

અ. આ તો તમે ઠીક ચિતાર ચીતર્યો. આનો અર્થ તો એ થયો કે આપણને અંગ્રેજી રાજ્ય જોઈએ પણ અંગ્રેજ નહિં જોઈએ. વાઘનો ~~વાઘ કાઢવો છે નહીં~~ ~~વાઘ~~. વાઘનો સ્વભાવ જોઈએ છે પણ વાઘને

૩૮

મારવા નથી. એટલે કે
તમે હિંદુસ્તાનને અંગ્રેજ
બનાવવા માગો છો.
અને જ્યારે હિંદુસ્તાન
અંગ્રેજ થશે ત્યારે તે
હિંદુસ્તાન નહિ કહેવાય
પણ ખરું ઇંગ્લિસ્તાન
કહેવાશે. એ તો સ્વરાજ
~~[illegible]~~ મારા વિચારનું
નથી; [illegible]

વા. મેં તો મને [illegible] જોઈતું
સ્વરાજ બતાવ્યું. જો
આપણે કેળવણી લઈએ
તો તે [illegible]
સ્પેન્સર, મીલ વિ. મહાન
લેખકોનાં લખાણો
વાંચીએ છીએ તે [illegible]
[illegible], ઈંગ્રેજની
પાર્લામેન્ટ તે પાર્લામેન્ટો
ની માતા છે તે જાણી
[illegible]

આપણે તકરારોની
નક્કી કરેલ ઉપરે
બાકી રીત તેઓ પરમાત્મા
ઉપરનાં ભાગને પેસવા
દેવા નહિ. તેમ આપણે
ન્યાય ન પેસવા દઈ પં-
ચાયતી પરમાત્માને ઉપરનાં
ને તેણે કર્યું. ભાઈઓને
રજુ જોઈએ વાંચવા માટે
ગાયકવાડી ના ગાયકવાડે
ખેડા આપણે તેના
દાખલ કર્યું છે. ઇ. સ. પણ
દઈ તેના ધારા વિમાન
જોઈએ.

પ્ર. રજુ કરવું શું ? બાકી
પ્રેમ ઉપર. બાળકો માટે
શું સમજાવવા માટે
ઘરેથી શરૂ કરાવવા સારું
તમને જોઈ શકાય શરૂઆતથી
તેઓને મળવાનો ઉપયોગ
થાય છે. આપણે કેળવણીનો

૪૧

તમને ~~[illegible]~~ એટલું
કહું. તમને સમજાવવા પણ
કહીશ કે એને નથી
સમજાવવા કરવાનું તેનો
~~[illegible]~~ સમજાવવા માંગતો
નથી.

૨૬ [illegible]
[illegible]

પંડિતજીનો સિદ્ધાંત -

૧. ભાઈ [illegible] ના માટે
કહેવા ઉપરથી જ મેં
અનુમાન કર્યું છે કે
પંડિતજી ને રાજગોપાલાચાર્યે
ને ભારતવર્ષનો ને
[illegible] ન ઘટે.

૨. એવા અનુમાન [illegible]
ભારતવર્ષ કહ્યું છે. પંડિતજી
નો સિદ્ધાંત [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] સિદ્ધાંત
હિંદુસ્તાનનો [illegible]
[illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~
[illegible]
[illegible]

ભલે રાખો આકરા જ
ઘણાં ભારેપણ લાગુ પડે છે.
મેં વાંઝણી કરી કે મને
ટેબુ સ્ટુલી પારસાતે
પટનાની મેઘે એક પણ
સાચું કામ કર્યું નથી. જો
તેઓની ભૂલ નોંધે કરનાર
કોઈ ન હોય તો તે ઉપર
નકરેલટી તેની નિયતિ
સ્થાપનાનિષ્ફળ છે. આ
તો પૈસા જ કેમકે તેને
એ પ્રધાન મંડળ નામે
તે પ્રધાન મંડળની પણ
તો રહે છે. આ તેનો
ધણી એટલે થનાર
ભાવિકારે પરમાત્મા
ગણો.

વા. આનો નથી જીવંતમાં
ભારતમાં છે. વાંઝણી
~~[illegible]~~ રાખ્યું રમુ ન નથી
ન રહ્યું પાડતો નથી. પારસાતે

મોઢાંની [illegible] [illegible]
[illegible] મોઢાંના [illegible]
જીભ ને કાન [illegible] તેમાંના
[illegible] છે. તેમ તેની
ઉપરનો અંકુશ છે

[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] છે. ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] જોઈએ. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] છે.
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] જોઈએ. [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
છે [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] જોઈએ.
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible], તેની
ઉપર [illegible] [illegible]. તે

પારસીઓ મોટું કામ કર્યું
સારુ પ ર્યું જોઈએ છે
ર દાદ દરાદે તેનું તોલ
વધારે દિલાસો તે મોકલેલ
ઉપર. તેથી સરકાર
ધની ગાય. તેને બાદશાહે
આપેલું તો રાજ્ય કબજે
કરે છે. પારસીઓના
મે બારે આફ્રિકામાં
ઘણાં પૈસા નાણાંમાં રોક્યાં છે.
રમું સ્તુતિ બેઠે છે ~~[illegible]~~
મોળો ઈતિહાસ. બીજા
પારસીઓ ટેકાન
કરે છે. શાન્ત કર્યું ઈશ્વર
ઠીક. રદ ઠકેલું મોટું છે.
સારું પણ વધારે સાચ
રહેલા પારસીઓ
ફરીથી પાછી રોપ બોલવા
દાખલો નાણાંનો નવો
ઝાકળનો. ~~[illegible]~~ મોટા
સ્વરાજનો આફ્રિકાનું
પારસીઓમાં આપણી

રીત ભાતે તેના મજૂરો
નાં છોકરાં ઉપર પડે છે
ગામના લોકો ઓરતો
ભાઈ છે. તે પારસીઓને
ના મળતી ભાવ
બચાવી પાડે છે કે એ
હિંદુના દુકાન
ઉપર જાય છે. તેના
ચોક્ કહેવાય કે તેને
'હું હિંદનો વાણીઓ' કહું
ઝાડ કરાયું છે. મજૂરો
ને પકડવા રોજ તે પ્રજા
ના રૂપ પરેનાનેથી
વધારે વિદ્યાએ બાપે છે
ઝળ ઘવા ભાંગ્યા એવા એ
લોકો ડાયે ચલાવે
રૂ પેઠોડુંકો ભરાવે તો
તે મજૂરના ભાગ
ઝાબદાર ~~એશિયા~~ લોકોમાં
વખત રહે પાંચ
પાંચ્યા મજૂર બચે છે
લોકો વખત રહે પાંચ

જો મારા શરીરના ભાગોનો
ને સત્ય મળે તો પ્રાણનો
ઉપકાર ન [illegible]
પાદરીઓને [illegible]
પ્રાણનું રમકડું છે તે
રમકડું પ્રાણને [illegible]
નાખે છે. આ વિચારથી
મારા આંગણ [illegible]
નહીં [illegible]
છતાં [illegible]
[illegible] વિચાર કરું.
[illegible] સંયમ
કરું છું. પાદરીઓ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] કર્યું છે
પાદરીઓ [illegible]
ભાષું છું. તેને [illegible]
જોઈએ. [illegible]
દરરોજ [illegible]
જોઈએ? આ [illegible]
[illegible]

નો પાયખાનાનો ટબનું
ઢાંકણ ઉપાડે તો ત્યાં
જ હશે?

બા. તમે મને વિચારમાં
નાખ્યો. આ બધું માટે
સ્કૂલ માસ્તર સહુ સાથે
તો તમે નક્કી કરો.
તમને જરૂર વિચાર
તમે મારા મનમાં
પેદા કરો છો. તેને માટે
પચાવવા જોઈએ છે. [illegible]
[illegible] બાબતનું
વિવેચન કરો.

બ- તમારા બીજા સ્કૂલ
માસ્તર વિચાર ન
[illegible]
છે. તે વિષે ~~[illegible]~~
તમે [illegible]
તે [illegible] તમને
હું [illegible].

અ. [illegible]
[illegible] નામ આપ્યું છે.
[illegible] છે. તેનો
[illegible] નથી. તેનો
[illegible] ~~[illegible]~~ અને
હોય નહીં. પણ મારે
[illegible]
[illegible]
તેનો [illegible]
[illegible]
તેમાં પણ તેની [illegible]
અને [illegible] નથી રહેલી.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] તેનો
[illegible]
[illegible]
[illegible]

તેને ખાડો ન રહ્યો
ખોવાવા મરવાને જોઈએ
જોઈ આવા મતલ મતલબાનો
નામે હું જે કામો સુધારા
સુધારો કરાવવો આ બા
દાબવા જોઈ કે તેમાં
નથી આવવાનો. આવાં બધું
વિચારવાનું કામ છે.

વાં. ત્યારે તમે તો અંગ્રેજો-
આવા વળી દેશાભિમાન-
ઓને પ્રમાણિક માણસો
ગાળો છો? ગાળો ભાંડનાર
બીજાને જોઈ ઉપર ખરું
કહેતાં કરતા હતા

અ. હા, એ હું જોઉં છું. ત્યારે
હું જે પ્રજાઓ કહેવાતો
સ્થિતિ નથી. પણ હું અનુભવે
મેં જોયું કે તેઓ બાપડા
દેશાભિમાની નાગરિક-
તેઓ ~~ત્યાં~~ જાહેરનાં બોલે

કાંઇક ફરીને આપે તે ક્ર
મહેતા દિવાનજી તેમ
પ્રમાણિક રીતે ગણે રાખે છે.
પણ તેઓની પાસે
વધારે પરીશ્રમ કરાવું છ.
તેઓએ ભોળાભાઈ પાસેથી
કામ લેવાને રસ્તો ઉઘાડ્યો
વિ. ભીમાણીનું પુસ્
સ્તક લખાય છે. ગુજરાત
ને ગુણ પ્રમાણિકપણું
તેઓનાં નાનાં વાત અને
કે અતિકનાનવી ફરીયાદ છે.

વાં. સાહેબ તમારી
વિશ્વાસુ જેવા રાજ નો
રવે જોઈએ નાકરીને
નાશ પ રહ્યાની
વાત ફરી જોવી વિદ્યાં
પણ ફરી ફરી અભય
તેઓના રખવાળાની
પુરાવાના લખાવે.

૨૫. ધંધાઓ બે આ
વારંવાર મુંબઈની ફેરી
વાળાનું ધંધો શાક
ભાજીવાળા વગેરેમાં
[illegible] ઘણાં [illegible]
~~[illegible]~~ તે ઘણો નાંખું.
[illegible] ~~[illegible]~~
[illegible] ઘણો [illegible]
[illegible] [illegible]
વાત [illegible]
[illegible] વાયુ [illegible]
વાત [illegible] કરી [illegible]
[illegible] [illegible] વાયુ [illegible]
વાત [illegible] કરી [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]?

વા. તે [illegible]

૨. તે [illegible] ઘડી ઘડીનો
ખ્યાલ રાખવા [illegible]. એન
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

એકે પગલાનો વિચાર
કરે. પગલાના ફળને
વિચારીએ પ. તો
કોઈ તેની ઉપર નજર
કરે તો તેને બાંધ્યો
નીચ કરી મૂકે છે. પણ
તેમ કરીને પગલાના
બાધા ઊભી રાખીને
રહેવા તે પગલાની નજર
કરવી એ ન કરી શકાય
નહિ. જોઈ કરનાર
પગલાની નજર
કરે તો તે કરનાર
પામનાર નજર
ભોગનાર તો ભાર
સ્વભાવે છે

વા. ૨ાન પ્રેમ
પગ નજ. તેની
કાર્ય નાનો છે!

૨૫. તેમાં જીવમાં નહિ

ભાઈ [illegible] [illegible]. પણ
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કે પુરુષાર્થ
[illegible]
[illegible]
[illegible]
પુરુષાર્થની [illegible] [illegible]
[illegible]

૫૬

હિંદ સ્વરાજ

પ્રકરણ ૬

સુધારાનું દર્શન

પ્ર. હવે તો તમારે સુધારાની વાત પણ કરવી પડશે. તમારે હિસાબે તો સુધારો તે કુધારો ~~[illegible]~~ ઠરશે.

જ. મારે હિસાબે જ નહીં પણ ઈંગ્રેજ લેખકોને હિસાબે સુધારો તે કુધારો છે. તે વિષે બહુ પુસ્તક લખાયાં છે. તેઓમાં સુધારાની સામે થવાનાં મંડળો પણ સ્થપાતાં જાય છે. એક જણે સુધારો તેનું કારણ અને તેની દવા એવે નામે પુસ્તક લખ્યું છે. તેમાં તેણે સુધારાને એક પ્રકારનો રોગ છે એમ બતાવી આપ્યું છે

વાં. આ બધું આપણે કેમ નથી જાણી શકતા

અ. એ તો દેખાઈ આવે એવું

કારણ છે. કોઈ પણ માણસ પોતાની
વિરૂધ વાત કરે એમ ભાગ્યે જ બને છે.
સુધારામાં મોહાઈ પડેલા માણસ
તેની સામે નહિં લખે પણ તેને ટેકો મળે
એવી વાતો અને દલીલો શોધી
કહાડશે. આ તેઓ જાણીજોઈને કરે છે
એમ પણ નથી. તેઓ જે લખે છે તે પોતે
માને છે. નિંદ્રાવશ થએલો માણસ પોતાને
જે સ્વપ્નુ આવે છે તેને ખરૂં જ માને છે. જ્યારે
તેની નીંદ ઉડે ત્યારે જ તેને પોતાની
ભૂલ માલમ પડે છે. એવી દશા સુધારા
વશ માણસની છે. આપણે જે કંઈ વાંચીએ
છીએ તે સુધારાના હિમાયતીનાં લખેલાં
હોય છે. તેમાં બહુ હુશિયાર અને ભલા
માણસો પડેલા છે. તેઓના લખાણથી
આપણે અંજાઈ જઈએ છીએ. એમ એક
પછી એક માણસ ફસાતા જાય છે.

વા. આ વાત તમે બરોબર કરી છે. હવે
તમે જે વાંચ્યું વિચાર્યું છે તેનો ખ્યાલ
આપો.

આ. પગનનો સુધારો
એ નામ ૩જી કિસીલનો
આપનાની આવેલ
નો નિભાવ કરીને સુધાર્યું
ભરી કે આવ્યા ભણ્યાનો
એ છેડે નાખ્યો બહેનનો
શારદાનીને શરીર
સુખનાં સાચવ્યું. આવો
ભૂલ વાણી નાખે છે. તેના
દાખલા હતી છે. સારવણ
કંઈ નથી. જેવા ઘરની
પુરુષોના ઝગડો રહેતા
દવાથી કુટવાં ફાળ
વધારે સરેર ઘરની
રહે છે. આ સુધારાની
નીકળવાની લાગ્યા છે.
આપનાં શરીર સુધાર્યાં
વાત રહેવી છે. આ વાત
નાખ્યો સાંભળાને વધારે
પહેરવાંને નામ બાંધવાં
વાપરવા દેવે તેવો
નથી તેઓ. પહેરે છે

ક્ષેરાહીર શાળાગાળાનો
સવૂ વરેદવાર કપડાં
બનાવેલ ~~તે~~ તથા
માથાંના બદલે સાફ પણ
સાફ પાંસઠ વાર કુહેવાડે
બાંધી રાખુ રાખાયાં બદુકા
વાયર ખાતે ખુશાલદાસની
મીઠાશી ખુ. બાઈ
કાંઈ ખુબ કવા નારાજ ત
બાઈ બ. ર પહેરવાની
પુરૂષના કપડાં પહેરવા
તથા પાળખુ તે બાઈ
સ્ત્રી દરેકમાં ખુ ઘરેણાં
દરેકમાં સ્ત્રીઓ સાળાન
ખુ: સાચાર ~~સાથાળાસ~~
પુરૂષમાં નાતાઓ
રાખીએ દરે દર
પગમાં બાંધી ખુશીલ
~~ઢાલ~~ બાલ નરોવા
ચાકુ તેને ખભે
દાલ વરાહ પાંબામાં
દરાં સજાવી સાફ નાતાળ

ધરતીના ભાગ પાડી
શકાય છે તે પણ બધા ધંધાનાં
ઓજારો ૩ની શકાય છે તે
(ક્રુ) ધાતુઓની નિશાનીઓ
ગણાય છે. આગાઉ
માણસ રાતે ૩ણિન ક્રમ ક
ભગવાન. તે આયુષ્ય
ગણાતા. ધાતુ ઓને
બધું દાખે તેવું બળ છે ને
ધાયે છે તે ધાતુ નિકળે
મન ભાવતું. ધાતુ
(ક્રુ) ધાતુઓની ઓળખાણની
આગળ (૯) માણસ રાતે ગાડ
વાટે દ્દાડાની બાળ
ગાડીઓ મન ન કરવા.
દાન નિ ગાડીની
આરતે ગાડીઓ મન
કરી શકાય છે. આમ તો
(ક્રુ) ધાતુઓની બાબત ગાળા.
છે દેખું તેમ (ક્રુ) ધાતુ
ધાતુઓ માટે તેમ
ઓછું ધાતુઓમાં ધાતુ

કે મારાં કાંડાં દુખે છે તેથી
ઉંમર દલીલ કરીને મારી
કલમ મારી કુશળ માથાની
સામે આળસ કરવાની
ચર્ચા ચાલે છે. મારાં કાંડાંનો
દાબ પણ નહિ થાય છતાં
પડે. માટે ડાબા હાથનો
ઉપયોગ તેનો પરિચય
પામ્યું છું. ડાબા હાથે,
બીજું ડાબા હાથનો
ઉપયોગ તેનો ફાયદો
કરવાનો, બીજું ડાબા
હાથનો ઉપયોગ તેની
લાયકી તેમાં રહે છે
રહે. બીજા લખવાનો
પ્રકાર. દાબ પણ
પડવાનો પણ નહિ પડે.
બધું કાંડાનું જ
કામ ચાલે છે. કેટલાક
માણસો આગળ પડતા
મારામાં છે, અને
ઓછું દુઃખ દેવું

ખવાનાપમા હવે તો
નોંધવા જેવું પાછીયાવા
હણી તેમ ન ઉપરાછે.
ના ઉપવાસની નિશાની
છે. આરામ લોકો ઉપલી
રમાની પોતાને ઠીક
પડે તેવું રચનામા પણે
કામ કરવા હવે રહે
હતી ન ઉઠો ક્ષમાળ
ઉઠવાનો નિયમ જ મેળવ્યો
નથી. નમો કારણ બન્યો
નાકે બાણો નાં કામ
કરે છે. તે મારી ઈશા
તેમજ કરવાં રહેલી
બીજી પડી છે. ~~નઈન~~
~~ને~~: તેમાંથી શીખવા
જીવતા કામ પ્રાણાની
તાકાત ઉપવાસી કરી
કામ કરવું પડે છે. આગ
તારા પિતા ઇશ્વર માળાનો
તે નકી છે. આટલો
નાળિયેરાને માટે

[illegible]

મારે માબાપથી રાખવાની
ટેવ નહોતી તે પણ હું તોડવા
ઈચ્છતો પરંતુ ખાડી શકું છું
તેવા ઉંમરના વિદ્યાર્થી
પી રોગાદિ મારણ કરી
બોધ મળ્યું ઘણું બાળ
ને તેમણે દાખે પડાવેલ
ટેવ તે છોડી તડકાઈ
ટેવના તે. ટ થે બાળ
કરાવે. ધાવણું ત્યાં ધ
ને તેમાંથી કંઈક નવું
વિદ્યાથી ~~મને~~
બાળક થવાનું
સમાજ ટૂંકું હતું.
શાળાનું ગમે તો જો
(પરંતુ ભણવા ઝડપથી)
(જ) ધાર્મિક શાળા
ભરતી શાળાની સ્થિતિ
જોઈએ પણ મારે
તેવા શરીર પાંચ રાખવા
ને તે જાણ્યાથી એમ
ગાંડી સ્થિતિ.

(રુ) ખારી નારું આવાણી
ડાનાયું તેને ગણા મલ્યું
તેનાં નીતિની કાયદી
વાળા એમ વહી:
(રુ) બાલાલાલ કિનાબની
આતીની વાત કરેલું તેથી
કાન બાદીને ઘમ દીલવું
વાંઝ નબ. યાદી ને ના
કાળાક છે'ગ ઉંઅને ન
નાની. ફોનાકથી
ધમનાકાય કરી.
નીતિની વાસ્તા ...
કરી. ઘ નાં આને
૨૦ વર્ષના મોહ્નાલ
પણી કરું છું નીતિન
ના ધની તે દીલ...
નાં સાધી. નીતિ
ઉપમા પાણી નાંસી
ન શીદ આ ભાઈ
પણ સ નહ વાડીઓ જો?
શાસ્ત્ર (રુ) કેમ નથી ...
(રુ) ખાલી ફળ ઘરમાં ...

તેઓ પણ નહોતા ન
~~પછી~~ તે (ઉ.) જણા-
વવી શક્યું. ~~એટલે~~
~~એ પાછા~~ આવ્યું
આ (ઉ)પાયો તે
જ ઉપાય છે. સત્ય
પ્રયોગમાં એણે
ફિણામાં રેડ્યું ન
નાણાં નો ઉપયોગ
એવા નેતાઓમાં જા
લોકોના માં પણ
ડાંવાલા. પણ
એ ... ડૂબી રહ્
યા છે. એટલાં તે
ભૂલી શકાતા.
ચીલા ઉપર ચાલ્
વાનું દેશે ચલાવ્યું
તો તે રીતે ...
એ ... પડશે ...
નો ... ન
માં ... પડશે. ...
... આપણે ...

રંક મનુષ્યાકારે પરણે
એ જો ~~મ~~ ગાંધીજીની
કરશે. હવે દાખલ તેની
મીઠી સરદારોની
દીલ ખાસ ખામી
રહી છે.
આ ઉદાહરણ આવો
ધડું ને જાણે
પરંતુ રાજા બાજી રહી
ને ઉદાહરણની દુર્દશા
આ પાંચ ના બહાને પરંતુ
કરવાનું બાકીનાં
બંને સમજે. પંચાયત
નરનારી ને દિ રૂપે
જ્ઞાન જો પણ દીનાની
રાખવું ગણેશ. દિ
દેશ ખાતે દેશદ્રો
ની! દીધા હતાં. ગાંધી
આ ઉદાહરણ ચાલ્યું
શિક્ષણ નો જાણ
રીતે. ખાતે બહેનની
બાબતની સાક્ષાત્

પણ તમે સમજાવશો કે
રા ઉઘાડા રાખે
ઈશ્વર ખબર નથી
ચરડો ઘરડી આંધળો
તે ઉઘાડો નાગો ડાકોરે
ના ના ગયા ધન છો. તેમ
દેવ રહેવું ઘરેથી અને
તેનો લૂંટ પ્રમાણે
પાસમાં મેં ત્યાં હતો
પાસમાં જે તે વડામાં
ના ઈ પડે છે. તે પાસમાં
મેં ત્યાં ધનની ઉઘાડી
ની નીકળી જીવ
બની નવા નવા છો. નાંખી
કિલ્લેદારોને ના ન તે
પણ તેમ ન નાખીશો.
તેને ઈશ્વર નો ખીં
દુઃખ નહીં કરો. તે નવી
ઉપર દયા બાબા
જીવું છો. તેમને વઢ્યા
નીપજે ઉઘાડે
અને ભાઈ નાં ત્યાં નીકળી

સાથેજ એ ન નડે
નાનું છે. વેશ્યાં
સારાં લેખો અને નરેન્દ્ર
છે. વેશ્યાનો વિચાર
મેં . આજીવિકા માટેના
રથા. એટલે તેમને
વધો નાપસંદ નાં
ઉતાર વિચાર . છે.
વેશ્યાનું દાન ભારીલ
રથા. ઉપાડો તો
વેશ્યાનો સરકાર
રડા તથા. પછીકાર
વેશ્યાને રડા નાં
પારી નાં છે એનો
સમજાયું જ નથી.

૧૦

શ્રી ઈશ્વરભાઈ

પટેલ ૩૪

મેં કુરઆન કેમ વાંચ્યું?

ભાઈ. નાથ: ઈશાવાસ્ય
વિવેકનો બધુ આત્મ-
જ્ઞાન વિચારમાં નાખી
દીધો" તે મારે મુસલમાન
ધર્મ પાળવામાં ઘણું નડ્યું
તે છોડ્યું નહીં અને ઊંડે
ઉતારી પડ્યું. પણ મને
એક સવાલનો જવાબ
ન જડ્યો. ઈશ્વરનો
એક ઈશ્વરનો જ
બીજા ધર્મનો પંથ
સાથે ઉપનિષદમાં
પડે છે તે કેમ કુરઆન
માં ફરી ફરીને કેમ
ઠાકોર છે?
ભા. તમારા સવાલનો
જવાબ હવે [illegible] કે
કુરાનમાંથી મળી શકશે

અને હવે આપણે
સ્વરાજનો વિચાર
પણ આડી વાટમાં કરી
રહ્યું. તમારા સવાલનો
જવાબ મારે હજુ આપવાનો
છે એ કંઈ હું ભૂલ્યો નથી. પણ તમારા
છેલા સવાલ ઉપર આપણે. અંગ્રેજોએ
હિંદુસ્તાન લીધું નથી પણ
આપણે તેને દીધું છે. હિંદુસ્તાનમાં
તેઓ પોતાના બળે નથી ટકી શકયા
પણ આપણે તેઓને રાખ્યા છે. તે કેમ
એ જોઈએ. તમને યાદ આપું છું કે
હિંદ આપણા દેશમાં તેઓ અસલમાં
વેપાર અર્થે આવ્યા. તમારી કંપની
બહાદુરને યાદ કરો. તેને બહાદુર કોણે
બનાવી? તેઓ બિચારા રાજ્ય કરવાનો
ઈરાદો પણ નહોતા રાખતા. કંપનીના
માણસોને મદદ કોણે કરી? તેઓનું
રૂપું જોઈને કોણ મોહાઈ જતા? તેઓનો
માલ કોણ વેચી આપતું? ઈતિહાસ
પુરાવો આપે છે કે આપણે જ તે
બધું કરતા. પૈસો જલદી મેળવવાના

હેતુથી આપણે તેઓને વધાવી લેતા. આપણે તેઓને મદદ કરતા. મને ભાંગ પીવાની આદત હોય અને ભાંગ વેચનારો મને ભાંગ વેચે તેમાં મારે વેચનારનો વાંક કહાડવો કે મારો પોતાનો? વેચનારનો વાંક કહાડવાથી મારું વ્યસન કંઈ જવાનું. એક તે વેચનારને હાંકી કહાડું તો શું બીજો મને ભાંગ નહિ વેચે? હિંદુસ્તાનના ખરા સેવકે બરોબર શોધ કરી મૂળ તપાસવું પડશે. મને બહુ ખાવાથી અપચો થયો તો હું પાણીનો દોષ કહાડી અપચો દૂર નહીં કરી શકું. ખરો તબીબ તો એ છે કે જે દરદનું મૂળ શોધે. તમે હિંદી રોગીના તબીબ થવા માગો છો તો તમારે દરદનું મૂળ શોધવું જ પડશે.

વાં. તમે ખરું બોલો છો. હવે તમારે મને સમજાવવાની દલીલ કરવાની જરૂર નહિં પડે. હું તમારા વિચાર જાણવા અધીરો બન્યો છું. આપણે હવે અત્યંત રસિક ભાગ ઉપર આવ્યા

છીએ એટલે મને તમારા વિચારો જ જણાવો. અને તેમાં શંકા આવશે ત્યારે હું તમને અટકાવીશ.

અ. બહુ સારું. પણ મને ભીતિ છે કે આગળ ચાલશું ત્યારે વળી આપણને મતભેદનો પ્રસંગ. છતાં તમે જ અટકાવશો ત્યારે જ દલીલમાં ઊતરીશ. આપણે જોયું કે અંગ્રેજ વેપારીને આપણે ઉત્તેજન આપ્યું ત્યારે તેઓ પગપેસારો કરી શક્યા. તેમ જ જ્યારે આપણા રાજાઓ માંહોમાંહે લડતા ત્યારે તેઓએ કંપની બહાદુરની મદદ માગી. કંપની બહાદુર વેપારમાં ને લડાઈના કામમાં કુશળ હતી. તેમાં તેને નીતિ અનીતિની નડતર ન હતી. વેપાર વધારવો ને પૈસા કમાવા એ તેનો ધંધો હતો. તેમાં જ્યારે આપણે

મદદ આપવાની ના પાડે તેથી
મદદ લેવાને પોતાની
ફાંકો આપ વધારો છો. ફાંકોનો
અભાવ કરવા તેથી ખરું
રાજ્ય તો હિંદુસ્તાનનો આપણે
ઉપયોગ કર્યો. તે ફરી તેમાં
ઉપર દયા રાખી છે તે
ન ફાવ્યું છે. આવા પર
હિંદુસ્તાનમાં પણ એવો
પ્રવાહ ચાલતું હતું તેમાં
ચલે કામનો ભાગ મહારો.
આમ બધી રીતે કામની
ના કર્યું હિંદુસ્તાનમાં
આવી તેનું આપણે તેનો
સ્વરૂ કર્યું. એટલે આપણે
હિંદુસ્તાન સાથે પંગતનો
રાજ્ય એમ કહેવું એ
હિંદુસ્તાનનું એમ કહેવા
કરતાં વધારે સાચું છે

વાં. ૨વો ~~હિંદુસ્તાનનો એક~~
૨ પં. ગોખો હિંદુસ્તાન

૭૫

કેમ રાખ્યો? ઉર્દૂ
અને કેમ-

જ. ~~[illegible]~~ [illegible] ન રાષ્ટ્રે
લોકોને [illegible] રાખ્યું તેમ
રાષ્ટ્રે હિંદુસ્તાની લોકોની
ભારે રહેમાનાઈ પર છાપ.
તે આપે હિંદુસ્તાની
તમામ [illegible] અને ન
લોકોમાં ના [illegible]
કેવી રીતે ન [illegible]
રાખી એ ન [illegible] કેવી?
રાખ્યો [illegible]
છે. હિંદુસ્તાની તે [illegible]
ને [illegible]
કોમ રાષ્ટ્ર [illegible] ન હતી.
રાષ્ટ્રે લોકોને
રહેવા દઈ પણ છે-
ને [illegible] પ્રયોગ તે
[illegible] કરી છે. અને
[illegible]
લોકો ને [illegible] રાખી

તે દિશા બતાવનારને રાખે
રાખે છે એ તો જાણવા
જેવું છે: ઉપરના વાક્ય
નો કહેવાનો મતલબ બતાવ
નો દ્રઢતા કેળવાને ખાતર
ત્યારે પ્રાણ વાપરી
તે પાર ઉતરતાં સુધી એ
અભ્યાસનો પાઠ ઉતારવો નહીં
એ રાખવું કે પ્રાણ વાપરી
[illegible] ને પણ એવો
પ્રાણ રાખવું જોઈએ.
ત્યારે પ્રાણ વાપરી
તે પાર [illegible] જોઈએ
ત્યારે તેમની સાથે
લડાઈ કરી શકે એ.
રાજ્યનું કોઈ બળ
કહેવું કે પ્રાણ વાપરી
ને [illegible] જેમ ની
દુઃખ ન છે. પણ
[illegible] કુદરતે કોઈ
ના પાડી પુરુષો સ્ત્રીઓ
ને જો [illegible] ની ઘણી

વાળ કરનારે-ચાંદની
સાથે ઉઠાવનારાંનાય.
ન થાકે છે તે હતો.
પંચોનો તે તે પટેલાલ
રાખ્યા કાંધે જોડી દેવા.
તેમનાને મહત્ત્વ
પંચને મદદ દેખાતા ની
રાજ્યાથી બચાવીલાના
મદદ કરી.
માટે પંચોએ શાહ્યું
કે રેખાળ નાં ધારાએ.
જાપે તે સભા ચાલણી
બાદની ચાલણતે તેમને
વેપાર વર્ગ દ ચાલાકી
તેનો ડાપા દાવા ઝેરી
ચાલણને રીઝવેલી ને
રીઝવીને ચાલણી
પાસેથી ડાળ એને પં.તોની
ચાલણી તેમનો રોષ.
કઈ.ઉપર એ તેણે તેની
રચના માનું બોલાવવા.
જેવું જ ચાલનાં વધી.

[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~
[illegible]
[illegible]

જો તમે [illegible] વાત
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

હિંદ સ્વરાજ

પ્રકરણ ૮મું

હિંદુસ્તાનની દશા

વાં. હિંદુસ્તાન કેમ ઇંગ્લંડ
ના દાબમાં છે એ સમજ
શકાય છે. હવે હિંદુસ્તાનની
દશા વિષે ~~[illegible]~~
તમારા વિચાર જાણવા
માગું છું.

અ. હિંદુસ્તાનની આજની
રાંકડી દશા છે. તે તમને
કહેતાં મારી આંખમાં
પાણી આવે છે ને મારું
ગળું સુકાય છે. તે હું
તમને પૂરી રીતે સમજાવી
શકીશ કે નહીં તે વિષે
મને શક છે. મારો ખાસ
અભિપ્રાય છે કે
હિંદુસ્તાન અંગ્રેજથી
નહીં પણ આજકાલના

સુધારાવાળી ટીકા કરુણાજનક
છે તેની અસરમાં તો
[illegible] છે. એને
તેમાંના [illegible]
દેખું ઉપાય છે મારો પણ
દિવસે દિવસે વધતા
જતો જણાય છે.
મને તો કામ વધતું જોઈ
[illegible] કુદરતી
[illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

વાં. તો ૩ ન૭

૯૬

સં. હિંદુસ્તાન ઉપ
રાખું ત્યારે મન થ
રાય છે. રાજ્ય. (ઘ)
રહે તે ઝાઝો ઉતરે ન
ના ઉપકારી છો? ર
આપણે માની લી
ને ~~વેપાર આપણું~~
તેને આપણે સ
સ્થિતિ બદલાવ
મારી એ વાત છે.
હિંદુસ્તાનના
વાતે શિર ભાષા ક
રૂપે બદલાવું આપ
ધર્મની ~~વસ્તુમાં~~
વસ્તુ આપે છે. સ
ર્ દેવું ને ધાર્મિક
કિયા ઉપકારી ન
આપણો આપણ
માણસ નથી છે. બ
ને ધાર્મિક સાધ
નાશ કરાવ્યો
ઉપકાર કરવો

વા. એવાતો તમે પાછાંકરી
ફાવ્યું લેખો ફરી ભ
સાચપન તો આવી છે-સાથ
વાતો કરી પૂછતો
પૂછો રાખો છે ફરી
પૂછ્યું.

ગા. ગમ ઘણ છપા
બાકી ધારણે પ કારણો
પાખંડનો જ ઘા પૂછતો
ન ઘરે. તો ત્યાં
દીકરાની [illegible] ને ઘણું
રે ઈચ્છું વ છે. પૂછવાને
દીકરો વધુ નથી છે. પૂછવા
ઘર મ પૂછવા ને કહે
પૂછો કરવાં ત્યાર
એને નમ તો છે-ઉ ઘણ
ને ખબ પાખંડ વાત
ભાગી જાત તે પાખં
ઘણમાં જોઈએ નથી.

વા. એને કેમ કહ્યું

મુજને આવવાને હતું
[illegible] ના [illegible]. મુજને
આવવાને [illegible] ના
[illegible]. ના ના. મુજને
આવવાને [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible]
[illegible].

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

માણસના રહ્યાં છતાં
તેનું આગમન [illegible] કરતો.
પણ તેની ખાતર
સાદાઈને ત્યાગવું નહીં
રહેણી ન જવી. [illegible]
દીધી. મને તે માણસો
[illegible] [illegible] છે તેનીતો
[illegible] [illegible]. તેઓ
[illegible] માણસો
એવું માનીને તેનાં
આંધળા બને છે. તેઓ
ન તો રહેતાં દેતાંતો
ન તો રહેતાં કુટુંબમાં.
તેઓ ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
બાકી પણ તે ન હતા
[illegible] જાય છે. [illegible]
તો [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] છે. તેની
પરવા [illegible] [illegible]
માણસ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] તેના [illegible]

[illegible]

[illegible]

૨૦ [illegible]

[illegible] તમે શાંતિ જુઓ તો [illegible] નથી.

[illegible]

૮૭

ગયા હતા
તમારે રિસાઈને તો
ઉઠીને જવું ન હતું:

૨. તમે બહુ વિચારો
છો તો મારા પુત્રી
ભગતો માટે
ગયા [illegible] હતી.
તેમનો માટે
મ હતા તો પણ
[illegible]
ભાગ્ય હતા. મારી
~~કરે~~ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
. [illegible] ~~[illegible]~~
[illegible]
[illegible]
. [illegible]

ગનની પાટી ડાહી પને
સહન કરવા જેવું છે. પણ
બાળ માળાકર તે પાડા
માં છૂટ રાખવાનો આવે
તે તારૂ કિંહોય પણ
~~ઉપજાવવાનું છે.~~
રાષ્ટ્ર ગણકાય આવીએ
તેમાં કરવાં ગીતા
નીરકા મહાનો અનુ
એ મને વધારે પસંદ
છે. તે વિચાર માં ભ
હિંદુસ્તાન હતું તે હિંદુસ્તાન
નું ઈંગ્લેન્ડ બનાવવું હતું.
મેકોલેએ હિંદીને
ગાંડી ગળે માતે તેમાં
નધન મધ્યાન દેશ
સરસ્વતી છે. હિંદી ભાષા
કેટલાક નહિ: આ જો
કે જે દેશમાં પહાડી
મોટે પ્રકારે ભાષાઓમાં
પાયા પડે વસ્તી તે
દેશમાં રહેનારા માણસો

[illegible]
દોષ ન હો તો [illegible]
[illegible]
[illegible] અને [illegible]
[illegible] હતો? [illegible]
હું [illegible] પૂર્ણ કરું છું
કે અંગ્રેજોની
[illegible] વિરોધ
[illegible]
[illegible] કરે છે
[illegible]
[illegible]
કરશો. [illegible] વિરોધ
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

અને ક્ષમા તો ક્ષમાપ
ઈશ્વરને નમાવીએ. તેને
અવગુણ તે વધારું [illegible]
ભારે [illegible] થાય છે. વધાર
નાખીએ [illegible] તો [illegible]
ઈશ્વરે [illegible] વધે તો [illegible]
ક્ષમા [illegible] વધારે
[illegible] ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~

૮૨

હિંદસ્વરાજ્ય

પ્રકરણ ૮ મું

હિંદુસ્તાનની દશા

~~[illegible]~~

[illegible]

વાં. હિંદુસ્તાનની દશા [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

અ. [illegible]
[illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

ઉ. [illegible]

ઉ. હિંદુસ્તાનને [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]

પ્ર. આપણો સંઘ ધારાસભાં જશે કે નહિ એ વિષે મને ભ્રાન્તિ છે. તમે તો બધું જે સારું જોવામાં આવ્યું છે મનાયું છે તેની વિરુદ્ધ હુમલો શરૂ કર્યો હવે શું રહ્યું!

અ· તમારે ધીરજ રાખવી પડશે. સુધારો તે કેવો કુધારો છે એ તો મુસીબતે માલમ પડે તેમ છે. તબીબો અમને કહેશે કે ધાસણીના દરદવાળો મોતના દહાડા લગી પણ જીવવાની આશા રાખ્યા કરે છે. ધાસણીનો રોગ ઉપરથી દેખાવ એવી ઈજા કરતો નથી. વળી તે રોગ માણસને ખોટી લાલી આપે છે. તેથી રોગી વિશ્વાસે તણાયા કરે છે ને છેવટે ડૂબે છે તેમજ સુધારાનું સમજવું. તે અદૃશ્ય રોગ છે. તેનાથી ચેતજો.

વાં· ઠીક છે ત્યારે હવે રેલવે પુરાણ સંભળાવો.

અ: તમને ઊગી આવશે કે રેલવે ન હોય તો ઈંગ્રેજોનો કાબુ હિંદુસ્તાન ઉપર છે તેટલો તો ન જ રહે. રેલવેથી મરકી ફેલાઈ છે. જો રેલ ન હોય તો માણસો થોડા જ એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ જશે. તેથી ચેપી રોગો આખા દેશમાં નહી જઈ શકે. સહેજે 'સેગ્રીગેશન' સૂતક આપણે રેલવે પહેલાં પાળતા. રેલવેથી દુકાળ વધ્યા છે. કેમકે રેલવેની સગવડતાથી લોકો પોતાનો દાણો વેચી કાઢે છે. ત્યાં

મોંઘવારી હોય ત્યાં અનાજ તણાઈ જાય છે.
લોકો બેદરકાર બને છે. ને તેથી દુકાળનું
દુઃખ વધે છે. રેલવેથી દુષ્ટતા વધે છે. ~~માણસો~~
ખરાબ માણસો પોતાનો ખરાબો ~~ફેલાવે~~
ઝપાટાથી ફેલાવી શકે છે. ~~તો જેમ~~ હિંદુસ્તાન
માં જે પવિત્ર સ્થાન હતાં તે અપવિત્ર થયાં છે.
આગળ લોકો બહુ મુસીબતે તેવી જગાએ
જતા. તેવા લોકો ખરા ભાવથી ઈશ્વર
ભજવા જતા. હવે તો ઠગારાની ટોળી
માત્ર ઠગવા જાય છે.

વાં. આ તો એક તરફી વાત તમે કરી
જેમ ખરાબ માણસો જઈ શકે તેમ સારા પણ
જઈ શકે છે એઓ કાં રેલવેનો પૂરો લાભ
નથી લેતા।

અ. સારું એ તો ગોકળગાયની જેમ ચાલે છે.
તેને તો રેલની સાથે ન જ બને. સારું કરનાર
ને સ્વાર્થ હોય નહિં. તે ઉતાવળ નહિ કરે. તે
જાણે છે કે માણસની ઉપર સારાની છાપ
પાડતાં જમાનો જોઈએ. નઠારું જ ઝટ થઈ શકે છે
ઘર બાંધવું મુશ્કેલ છે. પાડવું એ સહેલ છે.

એટલે હમણાં રેલવે એ દુષ્ટતાનો ફેલાવો જ કરશે એમ ચોકસ સમજવા જેવું છે. તેથી દુકાળનો ફેલાવો થાય કે નહિ તે વિષે કોઈ શાસ્ત્રાર્થકાર મારા મનમાં ઘડીભર વહેમ પેસાડી શકશે પણ રેલવેથી દુષ્ટતા વધે છે એટલો મનમાં કોતરાઈ ગયું છે તે જનાર નથી

વા. પણ રેલવેનો મોટામાં મોટો લાભ જોતાં બધા ગેરફાયદાને ભુલાવી દે છે. રેલવે છે તો આજે હિંદુસ્તાનમાં એક પ્રજાનો જુસ્સો જોવામાં આવે છે. એટલે હું તો કહું છું કે રેલવે ભલે આવી.

અ. આ તમારી ભૂલ છે. તમને ઈંગ્રેજે શીખવ્યું છે કે તમે એક પ્રજા ન હતા ને થતાં સેંકડો વરસો જશે. આ વાત તદ્દન પાયા વગરની છે. જ્યારે ઈંગ્રેજ હિંદુસ્તાનમાં ન હતા ત્યારે આપણે એક પ્રજા હતા. આપણા વિચારો એક હતા. આપણી રહેણીકરણી એક હતી. ત્યારે તો તેઓએ એક રાજ્ય સ્થાપ્યું. ભેદ તો પછી તેઓએ પાડ્યા.

વાં. આ વાત વધારે સમજાવવી પડશે.

અ. હું જે કહું છું તે વગર વિચાર્યે નથી કહેતો. એક પ્રજાનો અર્થ એવો નથી કે આપણી વચ્ચે અંતર ન હતું પણ આપણા મુખ્ય માણસો એકઠા પગે પાળા કે ગાડામાં આખા હિંદુસ્તાનમાં ફરતા. તેઓ એકબીજાની ભાષા શીખતા ને તેઓની વચ્ચે અંતર નહોતું. જે દીર્ઘદૃષ્ટિ પુરુષોએ સેતબંધ રામેશ્વર, જગન્નાથ અને હરદ્વારની જાત્રા ઠરાવી તેઓનો શો વિચાર હતો એમ તમે માનો છો? તેઓ મૂરખ નહોતા એમ તમે કબૂલ કરશો. તેઓ જાણતા હતા કે ઈશ્વરભજનનો ઘેર બેઠાં થાય છે. તેઓએ જ આપણને શીખવ્યું છે કે જેનું મન ચંગા છે તેને ઘેર બેઠે ગંગા છે. પણ તેઓએ વિચાર્યું કે હિંદુસ્તાન કુદરતે એક મુલક બનાવ્યો છે. તે એક પ્રજા હોવો જોઈએ. તેથી તેઓએ જુદાં સ્થાનકો ઠરાવી લોકોને એકતાનો ખ્યાલ એવી રીતે આપ્યો કે જેવું દુનિયામાં બીજે જગ્યાએ નથી.

જે ઈંગ્રેજ એક નથી તે અમારા એક
આપણું હિંદી કરતા એમ છીયે. માત્ર તમે
અમે જે સુધર્યા છીયે તેને મન જ
હિંદુસ્તાનમાં જુદી જુદી પ્રજા છીયે એમ
આભાસ આવ્યો રેલવેથી આપણે
જુદી પ્રજા માનતા થયા ને રેલવેથી આપણે
એક પ્રજાનો ખ્યાલ પાછો લાવતા થયા છીયે
એમ માનો તેમાં બાધ નથી. અફીણી
કહી શકે છે અફીણના ગેરફાયદાની
ખબર અફીણથી પડી માટે અફીણ
એ સારી વસ્તુ છે. આ બધું તમે ખૂબ
વિચારજો. તમને હજુ શંકાઓ ઉઠશે
પણ તે બધીનો નિર્ણય તમારી મેળે તમે
કરી શકશો.

વાં. તમે કહેલું હિંદુસ્તાની ઘા. પણ એ
સવાલનો મને ઉમળકો ઉઠે છે. તમે
મુસલમાન હિંદુસ્તાનમાં દાખલ થયા તે
પહેલાના હિંદુસ્તાનની વાત કરી. અહીં હવે
તો મુસલમાનની, પારસીની, ખ્રિસ્તીની
એમ મોટી સંખ્યા છે. તે એક પ્રજા હોય
નહીં. હિંદુ મુસલમાનને તો કટ્ટું વેર છે

એમ કહેવાય છે. આપણી કહેવતો
પણ તેવી -- છે. મીયાંને ને મહાદેવને
ન બને. હિંદુ પૂર્વમાં તો મુસલમાન
પશ્ચિમમાં પૂજે. મુસલમાન હિંદુને
બુતપરસ્ત ના પૂજનાર જાણી તેનો
તિરસ્કાર કરે. હિંદુ મૂર્તિ પૂજક. મુસલ
માન મૂર્તિનું ખંડન કરનાર છે. ~~આ~~ હિંદુ
ગાયને પૂજે, મુસલમાન તેને મારે.
હિંદુ અહિંસક મુસલમાન હિંસક. આમ
ડગલે ~~ન~~ ડગલે વિરોધ છે તે ક્યાંથી
મટે ને હિંદુસ્તાન ક્યાંથી* એક થાય?

૯૯

[illegible]

[illegible]

હિંદુસ્તાનનું [illegible]

(હિંદુ-મુસલમાન)

અ. નમાસ્તે. [illegible]

[illegible]

તેઓ આપવા જાગત
રહે. કરવું. જો આપણે
રહેવું રહે. સ્વાધીનતાથી
દરદ્યાન ન ન કરીએ
તો આપણાંને બહુ
ઉપવાસો જ તહેવારો
ન આવતા પડે. આપણે
દાખે કરીને કુમ આપેલ
ન ધ પેશી પે. માણસાની
દરેકની દશા તેના વાદની
સાલમાં જ બાંધી. તો
માણસો તે માટે
દ આપેલાપાના
ઉપાય દ્વારા કદાપિ-
માણસન. એક્ષ
ચોથા કાયદા સરસ આપવું
કે તેના ઉપદાને પોષાને
માણસ. આકૃતિનો
ઉપાય ઉપદાને જરૂરના
નાં કર્યો. માણાને
માટે કુદરતી દેદ ઉપર
માટે આપ્યા પાન પચવા

નાણું સાચી સત્તા થઈ
ગયું. તેથી આપણને
~~હાથની ઉદ્યમ~~ નાણાં
મેળવવાની નાંખનારી ઉદ્યોગ ઉડાડ્યું
કે માણસોનાં આખા ખોટું ધો
ની સાથે નાણાં મેળવ
વાની કરવી. આપણ કરવા
જતાં ધાર્મિક ધાર્મિકતા
નો ધાર્મિક પક્ષોના
નાણાંની સત્તા આવે
તો બીજો નાણાંની સત્તા
ઉપાડી શકું નહીં આપણે
પછી આ ખોટું છે. ~~[illegible]~~
આ વિચાર થ નાણું
તાની સત્તા લખાણે
રીતે આ બીજે પણ
તાકાતની સાધન છે.
નાણાંની રીતની ઉપયોગ
કરી બહુ ઘણો બદલવા છે.

બા: મળ્યું રહે નાણાં
ઉઠાવેલા સત્તાના

બાળક સાંભળવા
આપીએ તો મને રૂપે છે:
ઉપરના નાના દાખલા જેવાં
એક પણ રહી શકે છે?

અ. હિંદુસ્તાનમાં ગામ
તો ઘણાં માણસ નહીં
રોકે છે ~~એ~~ તેવાં કે જે તે
એક પણ મકાનવગરના.
નવાં માણસો દાખલ
થાય તે પૈસા ગાંઠના
ફરીવાપરવા. તેઓ પૈસાનાં
ગણી ખાય છે? એમ માની
લાવીએ ~~એ~~ સાચું
મુજબ એ પૈસાનું ગણિત.
તે ઉપરનાં દાખલા
માણસોને ~~સમ~~ સમજાવ
કરવાનો ઉપાય શોધો
જોઈએ. તેમ જ હિંદુસ્તાન
માં રહેતું આવે છે: ખાવી
વસ્તુ જેનાં જોઈતી માણસ
જોઈતી ઘણી છે એને ગણવી.

૧૩/૫. એક પળ ખોઈ
રહેનાર નાખવાં એક
ભાગના ભાગની પળમાં
પડવાના નથી. જો પડે તો
તે નકામું છે કે તેથી એક
પળ ખાવાને લાયક નથી.
હિંદુ જો એમ માને કે
આ ખુ હિંદુસ્તાન હિંદુઓ
નું રહેવું હોય તો તે
ભૂલ છે. મુસલમાન
એમ માને કે તેમાં માત્ર
મુસલમાન વસે તો
તેઓ ભૂલ સમજવું
પણ હિંદુ મુસલમાન
પારસી ખ્રિસ્તી
તે બધાને ભેગા કરી
વસવાનું છે તો એક થઈ
એક થવું છે. તે ભૂલવું
નાટ છે અને તેઓ
એકબીજાના સ્વાર્થને
ખાતર પણ એકઠા
રહેવું પડશે.

કુળની નાના કારે પણ
ભાગમાં એક પ્રકાર
અર્થ એક. ધર્મ એ
ઘણામાંના. હિંદુઓના
દેવાંગારે.

વાં. પણ દાકતરનું દ

અ. દાકતરે 'એ બ
હુઓને હાથ ધર્મનું વા.
જણાવે હિંદુ ઉસ્તાનના
ભૂકના લોકે તેની
વાતો પણ કરતા.
નાં કનારના બાંધ
ધીખે પણ દાકવરે.
વળી આવું પાદ વા
કે ઈંગ્રેજ કાઢયા પ
આપણે ખડના બાંદ
પનાળો પે કર્યું
નથી. હિંદુ ઉસ્તાન
રાળાની નીચે અ
ઉસ્તાનના હિંદુ

નીચેરહેના આવ્યો છું.
અને ચરખાને પાછુ પૂર્વા
માગણ પડ્યું કે કડાઈ
કરવાનો કાંઈ તે દીવસે
નથી. લડાઈ થી અને
બીજા ધૂણવાનો ધર્મ
નહિં છોડે તો અનેબીજા
પરનાળી દઈ પણ નહિં
શકે. તેવા બનાવો સંપાવે
રહેવાનો કરવા કપડાં
કાં મા નો પાછો છાપો
શરૂ કરાવ્યો.
આ પાત અને સ્વદેશી
નહિં મળને એ કહેવત
પણ ઉપર પડાવે
સાચવી. કે લોકો કહેવાનો
રહેલ બાબત છે તે ઉડે સમાન
કમીજ કરેછે. આ પછી
કહેવાતી પુરાણી ચોણ
પણ માદરે વા કરવા
કે હાળીઓ હિંદુ ઉમેરવાના.
ઉપાય દાદા આને ચરતા.

આપણામાં એકલ
ખામી છે. શું ધર્મ
ના દુશ્મનોએ ઝુલમ ક
રવા ગામાં શું બાળકો
ખુદાતે જુદા છે ધર્મ તે
તો એક જ નાનાને
પરોવવાના જુદા
જુદા રસ્તા છે. આપણે
બાળો ગીતા. ના ફળ
ઉપર તેના જ પુછું
તોય કુરાન છું.
ઘણી આશી ફકીરની
રાંડી ૧" આવાના પગ
રહેતી છે. તેના ઘરે એક
નહિ કદી તો પણ એક
પણ ન હતી. વેદ ધર્મ
ઉપર તેને ઘણો બહુ
વહાલ મનાય છે. છતાં
તેના બાળ પણ ન હતા.
આપણે બાળ
બાળો ગામાં છે તેના
આપણા કહેવાતાં

ઠક્કર બાપાને

વિન ઉમનમાન મૂર્તિ
પાંડવ કરાઈ ગઈ તેને
ઉંડુમાં પણ એની
વાત બાબા નમાનાં આવે
છે. વિનવિન પડું. ત્યા
વહેલું ઓવરો તેમ તેમ
આપણે રાન ન્હ્યુ કે
આપણને પસંદ નથી
આમાં ધર્મ સાધનો
માણસ માડાનારો ક
નાખવા આપણે તેવી
રાખો વક્ર ગોખવા
રાખવા માટે આપણે
તેવી સાથે બળજબરી
ન કરીએ.

બા. હવે ગોરકરાયુને
વિષે નમાવા વિચાર
કરે

એવું પરિણામનો યુ-
આપ્યો છે મન આવ્યું છે:
ગાઢ અને હિંદુસ્તાનની
રૂઢિ ટકવાની છે તેમ
તેની પણ ઉન્નતિ હિંદુસ્તા-
ને પાસેથી ને જોડ છે
આવીશું છે. શરીર ની
ગાઢ અને ઉપયોગી પાછ-
~~આ~~ ન ઉપયોગી પાછ-
તેના ઉત્તમ ભાગ ના
પણ કરવા ને કરશે.
મળ વિનંતી આપને
યુ જું છું તેમાં મારા
પણ યુજું છે. તેમ આપ
ઉપયોગી છે તેમ નાપ
પણ પણ તે ઉત્તમ ના
રીતે કે હિંદુસ્તાન ને
ઉપયોગી છે. આપણે
તેવું આપને પત્રાલય
કે ઉત્તમ માનનારી રા
ખીશું. તેમાં મારી
આશા ફળવાની છે

ઈશ્વરનામનો જોર—
રામનામનું બળ ન ભણીએ.
એટલે કે માંદા વિચારે કે
ધનાઢ્યોને હું કહું છું કે
રામની દીવાદાંડી તરફ વાળો
ઉપાય સહેલ છે માટે
માંદા ઈશ્વરનામનો આશરો
લેતાં દાન આપવાને હેતુ
નોકરી છોડી ખાતર તો
ઉપચાર પાપ ગણવું.
જો તે ન માનવાનો માંદે
રામને નામ લઈને.
કે મને તે માણસ ભરોસો
ની વાતમાં મન
ને રામની ઉપર
ભરોસો રાખી દવાની
દામનો ખરચ માટે
પાછો દવા પાછું કરે
ઈશ્વરનામનો પાછો
લેવો નહીં. આ ધાર્મિક
કામ છે એમ હું માનું
માનું છું

હાલે અને નાંગે ર.મરેલ
વર્ષ: તેનું નામે ઠર્યું ના
હિંદના નાગ. પણ હાલ
કરશો. તેનું ટકે ભ બોલા
નહિ તે પણ ટકા મને.
તેનું ઠેકાણું નાખેલ હતો
તો ભાડાયા ન મળે. ને
રૂપિયા નહિ નમેલો.
કંઈ ન કર્યાં ને બાકી
કર્યું નહિ ઉઠાવાયું. આપણે
આપણે વેઠ કરી. ભાવે
ગામના પણ વધારે ખાતરી
આજે પાન ઘણે દરરોજ
પ્રભાતની સવાર
ને ગાય ઘ પ્રભાતે
સવાર ગાળવી જોઈએ.
તેની સવારથી પહેલે
ભાષણને ગામડે
ચાલો પડશો. આપણે
ગામની ઈશ્વર કરતાં
સમજાવવાના તેની
સવારની ખૂબ ઘડી

દરો.
ગાયો ભાઈ
…એને મારવા દીધો
…ા મારે શું કરવું! તેનો
…ારે મારવો જ તેનો
…ો પડ્યું. જો તેનો
…ો પડ્યું એમ નથી
…રાત ની ~~માટે~~ ઉપર
…ાનમાંથી પણ
…ો પડ્યું:
…ાઆને રુપ દયા
…નાર વધી હિંદુ ધર્મ
…નો ડોળ ઘટાડે છે?
…ાનની પણ તે
…ડોળ હિંદુ માટે જ
…હિંદુનો ડોળ રાખનારાઓ
…ની ખાતે પણ મન
…ા પણ ચાલુ નાખ્યા.
…અધવાનાં હિંદુ
…રરહિંસાદ્દ રાખે
…રાવનાર હિંસાદિ છે
…તે બધું દોષનો ભાઈ

સરકારે હાથ ધર્યો છે!
અહિંસકે ... નાશકારી
હિંસા કરી એને નાખ્યું
નથી. અહિંસકને મારો
સારી પેઠે રસ્તો છે. તેઓ
એકને જ આવવામાં બોલ
ની હિંસા કરવાનો ના
રથી. તેઓનો નાશ
પાપ વગર કરવું.
રહ્યું છે તેમાં તેનું
ઉર ... છે.

પણ શું હિંદુ માને
અહિંસક છે! ... પિતાકા
કરી. આ શું ... હિંદુ
... ... પણ
કરી ... પણ તેમાં
... ...
... કરાય ... ...
... ...
... ... હિંદુ
... ...
... ...

ગાળી નાખે તે જાહેર
કેમ થઈ શકવા દેતા
નાકે કંઈ કહેવું ન હતું
ખારે પાણી પીવાથી
ચેતું કરવું તે ખોળ
અનિ નક્કી તેવા નથી
ઉપાય જાહેર કર્યું
બીજાં પણ છે.
આ બધા વિચારો
મારે ઘણાં કરીને
લખવાના હતા
એ બાબતમાં જે અંગ
રહ્યું તે ધૂળ પણ નથી
કહ્યું છે એટલે
કે બધાને દ્રષ્ટિ
રહે. મારાં હાથ
તે પોતાના હાથ
વિચારવાની
ટાંપ રહી. કેટલાક
મન કાઢી નાખ્યું
પણ બધાં છોડી
દીધાં તેનું આપણે
તેજ કે જે આપણે રચ્યું

પટનાનાં લોક પાસે
વધારે જ્ઞાન ડાહપણ
હતું અને તેની
ખાત્રી કરાવે છે.
ડાહપણ ગાઝા ઈશનાં
તેળયું હતી પહેલા બે-
ચોરી આવ્યું તા
ગયા હારતા તે
ગાંધી કેળવણીના
કાળીદાસની ચારયાર્ટીડ઼ક
૧૯૫ના ચોરી નિર્દેષ
હતું હાથ. ગાળપણ
ગીતાનાં પાંડવોનું ઈ
કે તેનો શ્રાપ ઉચારતાન્
તે કુળ ન ઈંકપાર પણ
ન કહે. ચૂરાત કાળીદાસનાં
રીતેગુણો ગેરિળો તરણમ
સમંધ હતો પણ
ન સાથે તેઓ હું તાંક
તેનો હાસવાળાની
નિરુપણ કરવા દુષ્ણઓ
એ નાટકમાં થાય.

મારે ઠગ નાળવીં ન
કરવો ટેવ મનો ઉપરાંતમાન
રહું કરે તો ઉપરાંતમાંતે
નહિં કરવા દેવાનો
કું છું કરવાનાં દેતાં રેવાં.
મારી દાઝ ઉભા મનાય
રાખ. બડી વાત મળી સહુ
પરત પગમાંના ઘણાં
કું સરકુ પરવાનગી
લઈને રહે તો શાળાએ
ઉભાં નાં વસમાંનાં
બહુ બાઈ ઉપેક્ષા કરવા મ
શું માર્ગ પુંન રહેવાનું.

ના ભાઈ અમારે આજે હોને
બનવા દેવાને રાં?

મ શરા કરવાની ભલી
મા ... એ સવાલ
બેઆબરૂની હલકાઈ બતાવે છે. બોલાઈને બના-
વ્યું હોય તો તેમાં ઝોળી લંગ પાડી વાંકે છે.
એ તેમો વચ્ચે ત્રીજો માણસ બદ્દલ કરાવી

રહે તો તે ભાઈઓને આપણે કાચા હૈયાના કહીશું. તેમજ જો આપણે—હિંદુ મુસલમાન—કાચા હૈયાના હોઈશું તો તેમાં ઈંગ્રેજનો વાંક કહાડવાનો નહિ રહે. કાચો ઘડો એક કાંકરેથી નહીં તો બીજેથી ફૂટશે. તેને બચાવવાનો રસ્તો ઘડાને કાંકરાથી દૂર રાખવો એ નથી પણ તેને પાકો કરવો કે જેથી કાંકરાનો ભય ન રહે. તેમજ આપણે પાકા હૈયાના થવાનું છે. વળી બેમાંથી એક પાકા હૈયાના હોઈશું તો પણ ત્રીજો ફાવી શકે તેમ નથી. આ કામ હિંદુથી સહેલમાં બની શકે તેમ છે. તેની સંખ્યા મોટી છે. તેઓ વધારે ભણેલા છે એમ માને છે તો પછી તેઓ પાકું હૈયું રાખી શકે છે.

બન્ને કોમ વચ્ચે અવિશ્વાસ છે. તેથી મુસલમાન લૉર્ડ મોરલીની પાસેથી વધુ હક માગે છે. એમાં હિંદુ શું કામ સામે થાય? જો હિંદુ સામે ન થાય તો ઈંગ્રેજ ચમકે, મુસલમાન ધીમે ધીમે વિશ્વાસ કરે અને ભાઈચારો વધે. આપણી તકરાર તેઓની પાસે લઈ જતાં આપણે

રાખનારું જોઈએ. હિંદુ
ભાન ~~[illegible]~~ કરાવું જે
ખાવામાં નથી એ તર્ક
બતાવી મેં વિશાળ
કરી રાખ્યું છે. ~~[illegible]~~
જે માણસ ખોરાકની
ઉપર વિચાર ચલાવતા
શક્તિ ધરાવતો હો તો આ બાબ
તુચ્છ માની કરવું ખાવું
નથી.
~~[illegible]~~
હું એમ કહેવા નથી
માગતો કે હિંદુસ્તાનમાં
કોઈ દિવસે [illegible]
નહિ: જો આ જોવા
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

મારે
આશ્રમમાં આવે, પછી
વાર સાંભળવાનું હોઈ:
તે [illegible] કરવા
પડશે. પણ આપણે ત્યાં
વ્યવહાર પણ [illegible]
[illegible]
ની આવડતમાં નહિ
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

૨૨

ચિ. ઈશ્વરલાલ

[illegible]

ચિ. [illegible]

વડોદરા-હાઈકોર્ટ

તાં. તમે ના કરો છોડું
બે વરસ પર ત્યારે તેમાં
[illegible] પણ ન કરાયવો.
આવતો ન મેં [illegible]
કરશો

આ. સાત જ કરો કે બીજુ
વિરોધ પણ છાપ્યો. તેમાં
ભરી છે. અને તમારી
શંકાનો [illegible] પણ નો
વડોદરા હાઈકોર્ટની સાથે
ભાળ કરાવજો. મારા
મન [illegible] વકીલ
[illegible]
[illegible]
ચિ. [illegible]
[illegible]

હું એક સત્તા વધારીશ:

આપણાં ગામનાં તાલીમનો
સૂકવાં સહેલાં છે એ પહેલ
દરાજે નકશાનાં ભૂકડીઓ પડવાં
વડીલ: વિનાં કોઈ ગામડાંને
[illegible]
તેઓ એ [illegible]
ભાષાંતર કોઈ દિવસ? તેઓ
વિના દાદ કોઈ એ [illegible]
(જુઓ) તારું ન મળે તો
[illegible]
[illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

તમારે હાથ ભાંગ્યું ભાંગ્યું
અંગ્રેજી નહિ કાંઈ તેમ
બાળકાની ધૂળની ધા
તેવું ગણાય છે

આ. તમે મારો છો. તેમ
બીજે ઠેકાણે પણ માનતો-
વકીલોને ફી દાક્તરોને ફી—
ખાતું નથી કર્યું. અને
મારે તમને નથી
જણાવ્યું. શ્રી. નાગેશ્વર
દાસને મેં તાર આપ્યું છે.
તેમણે ગાળીઓને તેઈ
કેટલી અરજીઓ જોઈ
ઈ. ડાંગરેના વકીલોને
કંઈ ફી કર્યું તે પણ માનવી
શકાય. તે વકીલો પણ
માણસ છે અને માણસ
જાતનાં કંઈ ફરજ લાગે
રહેવું જ છે. પણ ભિખારી
દાખલાને વકીલોની
સારુ માણસાઈ ખીલી

લોકોની આગળ ધરું તો
તે ઉપાળવડીન છે એમ ગણ
ાય [illegible] છે માટે ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ છે. માંદાને
તનને ઓછું ન ભાવાવાનું
છુટ્ટું તેથી ધંધો તેઓનો
~~[illegible]~~ [illegible]
છે. તેઓ [illegible]
પડે છે. તેમાંથી ઉગારનાર
નાડીઓ છે.
હિંદને ઉગારનાર
ગામડાં છે. તેઓને માહિત
ગાળણ કરવું તેમ
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

તેઓ, શ્રાણેમની અને તેમના
દીકરા, પુત્રી વહુ નાએન
નડીઆનો વેણી પ્રેમાભાવ
ચિંતામાં ભાઈ છગન ભાઈયું
આ હાલ અને વડીલનાં
સાહેબ માર્ગ બધુ ભાઈના
વિચારવાની વાત
આપણ.
નવી મહાભાવ વડીલ
શિખવી તેઉં
પર દુઃખ ગાંડાવાને
તેરહ નહિં પણ
ત્યાં ખેડા કરવાને. તે
મારે કામળીનો રસ્તો છે
... નારે
વડીલના તેમાંથી કરવા
વિચારવાના રહ્યો.
... મારી નાખવી
વાત પડે વડીલો
પરને નાટે કામા
માન નારે રાજ માન
છ ભાઈનોની તેમાંથી વડીલ

ની મનાય છે. નહિં કે
સાંખ તેઓ કુંભના
ઉપચારો: તેઓના
દવાદારૂમાં છે તે આશ્રયી
સાદું ખાણું માણસોની
વધારે છે તે તેઓનું નામે
ખુલીશ છે. જો કંઈ
સંતા ધ્યાનો ર ઘોડે.
કે તેઓ ખ્ષ માણસો
ઠીંક ઉપર નથ.
ખડીયાં કે રસ્તે માણસો
છે. ... સાચું માણસો
ગણી ત્યાં માણસોને
ભાવે ખડીલ જાય છે.
રા માટે દવાકુતા છે
ભાવ ... દમીલાતા પાછ
તે ભયાની છે. ખડીલા
ને મારી રાજીવાર
કંઈ ઈજે જો મદારી
રૂઈયાર્સ પાડી ભૂં છે
રૂમાળ તેઓ ચારે છે. તેઓ
ઘણાએ ખાલીતેઓને

ડૉ. ધ. નાણાવટીઃ [illegible]

[illegible] ધ. ને નાણાવટી [illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ઉડસાન લેખોનો હાથે
થયું છે. પણ
દીધાં સારું હાથમાં
બાપાની સમજણ પેટી.
બાળ બાળી લઈને નાં ધારી.
લાગે માગાં છું પણ
એ હાથની નહતી
પણ સાથે મારી
ઘડિયાળ? એ હાથની
થયું છે બીડીનાં સાથે
વેચાણ નથી હતી. એને
પોતાની સત્તાથી ભાળી
છે તે એ હાથની વાટે
ચાડીનો વધારે છે. ચોરી
પોતે પણ બેસી નથી
મીઠી મીઠી માણસ પોતાની
સત્તા નથી બેસાડી શકતો.
મારે બહાર માણસો
મારે પોતાને હાથે
માણસની ફરીને ઘણા
નાં સગાં છે પણ બીજી
બાબી ચોરી ત્યારે માણસ

૨૬ ના. નડિયાદનો
રાવી નારે બાપના
ખાના આડે બાળને
મરેલ નરવું તેમાંયાલ
ગાળવું. શું રહે ભીનો
નાળ... નારોકો નો
પનાયે નારે તેજ રાજ્ય
વેગામાં પળ્યું છે? ~~નાલામાં~~
કોઈ કરીશકાશે ખારે
ભીનો નાળ ~~(ઉ)ટટટ~~
તરાવ રાખે તારે તે
માટે રોજ છે. કોઈ
ખરું છે પોતે ખાતે
પરકાર ખાતે છે. રાખતે
મારે બ પળાના નાની
ન પ ... પડે ભીનો
નાળ રાખવા પોતા
ન ... રાખતો
... રાખે
તેમાં તે રાખતા
રાખ્યો. ...
રા... ...

છેડે ઈંગ્રેજોએ સાકળો
ની પારદતો સામળો
ઊપર દાખ બેસે! પ્રજા
નો નેતા દાદાનો
સામળો વકીલ ન થયા
ત્યાંસુધી નનાવે.
ઈંગ્રેજો લડ્યા રણ,
ઈંગ્રેજોના વકીલ હતા,
ઈંગ્રેજોએ રચી પાર્લમેન્ટ
ઈંગ્રેજો સાથે ઈંગ્રે
જોનાં રાજ્ય કર્યાં. હિંદી
લડ્યા તો હિંદી વકીલ
લિખા ન ન ચાલે લોકકલ્યું.
વકીલો કેમ ગમ્યા, તેઓને
ફાવે ઘણા લોકો હશે
શો ભયું તો ગભરાય
ગાંડો નો નાદાન લોકો
ઉદાસુતા નમ તો
ઘાંઘા નહીં થાવે. ઈંગ્રે
જ ના બાવલી સાથે ક્ષણ
આ ખૂબ તેઓની સાથે
મ. નેતા દાદાભાઈની સાથે

[illegible]

હિંદ સ્વરાજ

પ્રકરણ ૧૨ મું

હિંદુસ્તાનની દશા -

- દાક્તર -

૧. વકીલનું તો [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

૨. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
~~[illegible]~~ [illegible]
૨. [illegible]

મારા ડરનાં પ્રમાણે
સમજનારાઓની
સબળાના છે. તેમાંથી
વકીલ ~~[illegible]~~ હાજરોની
ભૂખ વધારવા છે. ~~[illegible]~~
તેમાંના ઘણે ભાગે
ઘણે ઓછે માંડ ભાગ્યું છે,
તેમાં કાય વકીલ દલીલ
ને નફાના ધંધાદારી
બનેલી હતી છે. હવે
મહત્વનાં પુરાવા નવજુવાન
તેઓ તો નીતિ ધર્મ ? પર
ઉઠાડી ઉઠાવ્યો છે. જ્યારે
ઉં ઘણા ધંધાનું મૂલ્ય
ઓછું કરાયું છે.
બીજે તરફ નવજવાનો
કે જે તમારા સ્વાર્થ
હિંદી ભાષાઓનો
ડિગ્રીઓ માટે ત્યાગ વિદ્યાર્થી
ત્યાં મળતાં પણ
ભણતર તેમને
મારી સરકાર રચ્યું

કર્યું છું.
કાકાસાહેબને પિઓવન
[illegible] કરવું નહિ છ
તેમ મને પાછળતો.
એવું વખત ખાવા હતો
કે ત્યારે મેં પાંતે
દુનિયા થવાનો ધંધો
[illegible] તે દાક્તર
છે. માટે ડૉક્ટરની
[illegible] ફરવી ભોગવાયું
છે. હવે તો મારે
[illegible] માર્ગે ખાપણાનાં
[illegible] ધંધો રાખ્યો
[illegible] ના ગાળવા
[illegible] એવું લાગે નહિ
[illegible] રાખ્યું છે તેનું
[illegible] વિચાર કરવો
[illegible] થયું છું.
જે અંગ્રેજ દાક્તરો
[illegible] પણ ખાપણી
[illegible] કરવું જોઈએ.
[illegible] વેદના ઈલાજ

મળુ ભાઈની નથી. મો
ભાઈ દેસાઈને ગમાવ.
ને છું જોઉં તબેલ
દવા. તેણે નેતા દ્વારા
જ છે મારે દવા મળશે
જોઈએ તેને ખીચડી
મળશે. મળી રહી
પાછી મળે છે ભગવાન
ને મળુ દાખલ છે.
ફરિયાદ પ્યારેલાલને
ના દવાની વાત છે.
દાખલ તેના હાથની ઉ
મળ્યા છે દવાનું ન
મળ મળે છે.
પ્યારેલાલ વિચારીને
પાછી ફરી શકાશે
દાખલ ચાલે ભાવતું છ
ની દવા ખાવી પડે
જેણે મળે દવા છે
બળ મળી જાય છે
ભાઈ તે ફરીથી મળીશું
દવા નથી તે મળશે

સ્વામીજીનું ગઈકાલન
ું ભાષણ [illegible]. મને સંતોષ
થયો. હું [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ઉપરાં
ત [illegible]
[illegible]
ઉપરાંત [illegible]
કરી. તેમના ~~[illegible]~~ મને
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] છું.

નો વિષય કહ્યો. કુ
માં દરો પડ્યો. માંદ
દવા કરાવી. કાન
આમાં. હું દરદી વિષા
વરિ'કઈ ૧ ૩૨૧૯ા
દાણા ર પંકતે વખા
ના કુંડળ વર્તેજ કા
૩૨૯. મનું મન દ
ખાન. તેઓ શાંતે તિ
મ દઈ ઉપયોગ ખાન.
ઈશ્વરનીના નામ સે
માયનો રહ્યું છે. તે
માણસના દ્વારા દ્વ
ગમન કાર્યું ૩૨
તે સ્વભાવ પધાર
કરે છે.

~~દયુનાદે~~ ~~શં~~ ~~ખ~~ ~~પુર~~
દાણુનાદે ઈદ વાડે
~~વૈ~~માં માળ ~~...~~
રાખ માટેલ વન
બાળક ઉતારો ન્
દર પસંદ મારે ~~...~~

[illegible] ઉપર અમલદારો
કરે છે. આવું રાજ
[illegible]
અહિંસક અસહકાર,
[illegible]

[illegible]

[illegible]

એવું પરિણામ એ આવ્યું છે કે આપણાં નમાલા થઈને નામર્દ બનીએ છીએ. આવી સ્થિતિમાં આપણે જાહેર સેવા કરવાને લાયક નથી રહેતા અને આપણે શરીરહીન તથા બુદ્ધિહીન થતા જઈએ છીએ. ઈંગ્રેજી કે યુરોપી દાક્તરી શીખવી તે માત્ર ગુલામીની ગાંઠ મજબૂત કરવાને ખાતર છે.

આપણે દાક્તર કેમ થઈએ છીએ એ પણ વિચારવાનું છે. તેનું ખરું કારણ તો આબરૂદાર અને પૈસો કમાવાનો ધંધો ~~શીખવ~~ કરવાનું છે. પરોપકારની વાત નથી. તે ધંધામાં પરોપકાર નથી એવો હું બતાવી ગયો. તેથી લોકોને નુકસાન છે. દાક્તરો માત્ર આડંબરથી લોકોની પાસેથી મોટી ફી લે છે અને તેઓની દવા જે એક પૈની કિંમતની હોય છે તેના તેઓ રૂપિયા લે છે. એમ વિશ્વાસમાં ને સારા થવાની આશામાં ઠગાય છે. એવું જ છે ત્યારે ભલાઈનો ડોળ ઘાલનાર કરતાં, દેખીતા ઠગવૈદ તે સારા ~~[illegible]~~

૧૪૯.

हिंद स्वराज

પ્રકરણ ૧૩મું

ત્યારે સુધારો શું?

મે રેલવેને બાતલ કરી, વકીલને વખોડ્યા,
ને દબાવી દીધા. હવે સંચાકામ માત્ર
નુકસાનકારક ગણશો એમ હું જોઈ રહ્યો છું.
સુધારો તે કોને ગણવો?

એ સવાલનો જવાબ મુશ્કેલ નથી
હું છું કે જે સુધારો હિંદુસ્તાને બતાવ્યો છે
નીયામાં કોઈ જ પહોંચી શકે તેમ નથી.
જ આપણા વડવાઓએ રોપ્યાં છે
બરોબરી કરી શકે તેવું કંઈ જોવામાં
નથી. રોમ ધુળધાણી થઈ ગયું, ગ્રીસ
નુ નામ જ રહ્યું ફેરોની બાદશાહી
ગઈ. જાપાન પશ્ચિમના પંજામાં
. ચીનનું કંઈ કહેવાય નહિ. પણ પડ્યું
આખડ્યું હિંદુસ્તાન હજુ તો તળીએ
વછે.
તેમના લોકો જે રોમ અને ગ્રીસ
તે તેનાં પુસ્તકોમાંથી યુરોપ છે

તેઓની ભૂલો પોતે નહીં કરે એવું ગુમાન કરે છે. આવી તેઓની કંગાળ સ્થિતિ છે ત્યારે હિંદ અચલીત છે. એ જ તેનું ભૂષણ છે. હિંદની સામે આરોપ મૂકાય છે કે તે એવું જંગલી એવું અજ્ઞાન છે કે તેની પાસે કંઈ ફેરફાર કરાવી શકાતા નથી. આ આરોપ એ આપણો ગુણ છે દોષ નથી. અનુભવે જે આપણને ઠીક લાગ્યું છે તે આપણે કેમ ફેરવીએ? ઘણા અક્કલ દેનારા આવજા કર્યા કરે છે ત્યારે હિંદ અડગ રહે છે. આ તેની ખૂબી છે. આ તેનું લંગર છે.

સુધારો ~~એવું~~ એ વર્તન છે કે જેથી માણસ ~~પોતા~~ પોતાની ફરજ બજાવે. ફરજ બજાવવી તે નીતિ પાળવી એ છે. નીતિ પાળવી એ આપણા મનને તથા આપણી ઇંદ્રિયોને વશ રાખવી એ છે. એમ કરતાં આપણે આપણને ઓળખીએ છીએ. એ જ 'સુ'-ધારો છે. તેથી જે વિરુદ્ધ તે 'કુ'-ધારો છે.

ઘણા અંગ્રેજ લેખકો લખી ગયા છે કે ઉપરની વ્યાખ્યા પ્રમાણે હિંદુસ્તાનને કંઈ જ શીખવાનું નથી રહેતું

આ વાત બરોબર છે. એમાંથી જોવું
કે માણસની વૃત્તિઓ ચંચળ છે. તેનું
મન ફાંફાં માર્યા કરે છે. તેના
શરીરને જેમ વધારે
આપીએ તેમ વધારે
માગે છે. ~~ભોગવતાં પણ~~
વધારે લઈને પણ સુખી
નથી થતું. ભોગ ભોગવતાં
ભોગની ઇચ્છા વધતી
જાય છે. તેથી પૂર્વજોએ
હદ બાંધી. ઘણો વિચાર
કરીને ~~સુખ~~ જોયું કે
સુખ દુઃખ મનનાં કારણો
તવંગરને તવંગરીના
કારણે સુખી નથી.
ગરીબને ગરીબાઈના
કારણે દુઃખી નથી.
તવંગર દુઃખી જોવામાં
આવે છે. ગરીબ સુખી
જોવામાં આવે છે.
કરોડો તો ગરીબ જ
રહેશે. તો આવું જાણી

તેમને જે ગોઠવણ
વાસણના છેડેની. હજારો
વરસ પહેલાં એ દુ
દશું તેઓ સમાપણું સમજ્યું.
હજારો વરસ પહેલાં ઘણાં
સંપન્ન ભાઈ ગુણ પડ્યાં હતાં
તેમાં પણ ઘણું ઘરબારમાં.
હજારો વર્ષ પહેલાંની
આપણી ગ્રામની હતી
તેમાંની સાથે. આપણે
~~[illegible]~~ નાશકારક
દરિદ્રી સામાન્ય છે: રહ્યું
રહ્યું તો ધંધો કરતા
રહ્યા. તેમાં તેમણે
દ(ઘણું) ઘણું દાન આપ્યું.
આપણો કોઈ સંઘ
વિચારે ઘણાં ન
આપણે તેમ નહીં પણ
આપણું પુણ્ય
નથી કે સંઘ છે. તે
...નાં નાણાં
પડેલાં પોતાના

માણસોએ પોતાની
રીતે ચાલવું. તેઓએ
વિચાર કર્યો કે
જે ખરો હાથે પગે
ખરો તેમ કરવું. તેમ
હાથ પગ વાપરવામાં
ખરું સુખ છે. તેમાં જ
તંદુરસ્તી છે.
તેઓએ વિચાર્યું કે
મોટાં શહેરો રચવાં એ તો
નકામી જંજાળ છે. તેમાં
લોકો સુખી નહીં થાય. તેમાં ધૂતારાની
ટોળીઓ અને વેશ્યાની ગલીઓ જાગશે;
રાંક માણસો લૂંટાશે. તેથી તેઓએ નાનાં
ગામડાંથી સંતોષ રાખ્યો.
તેઓએ જોયું કે રાજાઓ અને તેઓ
ની તલવાર કરતાં નીતિ બળ વધારે
છે તેથી તેઓએ રાજાને નીતિવાન
પુરુષો — ઋષિઓ અને ફકીરો — ના
કરતાં ઊતરતા ગણ્યા.
એવું જે પ્રજાનું બંધારણ છે તે પ્રજા
બીજાને શીખવવા લાયક છે તે બીજાની

પાસેથી કંઈ લેવા જેવું નથી.
આગલા જમાનામાં અદાલતો હતી, વકીલો હતા, દાક્તરો હતા. પણ તે બધા રીતસર નિયમમાં હતા. સહુ જાણતું હતું કે એ ધંધા કંઈ મોટા નહોતા. વળી વકીલો, દાક્તરો વિ. લોકોમાં લૂંટ નહોતા ચલાવતા. એઓ તો લોકોના આશ્રિત હતા. લોકોના ઉપરી થઈ ન રહેતા. ઇનસાફ તો ઠીક ઠીક થતો. અદાલતે ન જવું એ લોકોની નેમ હતી. તેઓને લલચાવવાને સ્વાર્થી માણસો ન હતા. એ ખરાબી પણ માત્ર રાજ રજવાડાની આસપાસમાં હતી. આમલોકો તેઓ નવાડી પોતાના ખેતરનું ધણીપણું કરતી. તેઓની આગળ ખરું સ્વરાજ્ય હતું.

જ્યાં હજી ચંડાળ સુધારો નથી પહોંચ્યો ત્યાં હિંદુસ્તાન હજુ એવું છે. તેને તમારા નવા ઢોંગો વિષે વાત કરશો તો તે હસી કાઢશે. તેઓ ઉપર ઈંગ્રેજ રાજ્ય કરતા નથી તમે રાજ્ય કરવાના નથી

જે લોકોને નામે આપણે વાતો કરીએ છીએ તેને આપણે ઓળખતા નથી તેઓ આપણને નથી ઓળખતા. તમને અને મને જેને દાઝ છે તેને મારી સલાહ છે કે આપણે પુસ્તકમાં ન રમતાં રેલગાડી વિના ફરી લઈએ. ગામમાં છ મહિના ફરવું ને પછી દેશની દાઝ લાગવી. પછી સ્વરાજની વાત કરવી.

હવે તમે જોયું કે હું ખરો સુધારો હું કઈ વસ્તુને કહું છું. ઉપરમાં જે ચિતાર આપ્યો છે તેવું હિંદુસ્તાન જ્યાં હોય ત્યાં જે માણસ ફેરફાર કરશે તેને દુશ્મન જાણવો. તે નર પાપી છે.

વાં. તમે જે કહ્યું તેવું જ હિંદુસ્તાન હોય તો તો ઠીક. પણ જે દેશમાં હજારો બાળ વિધવા છે, જે દેશમાં બે વરસની બાળકીનાં લગ્ન થાય છે, જે દેશમાં બાર વરસે છોકરા છોકરી ઘરસંસાર ચલાવે છે, જે દેશમાં સ્ત્રી એક કરતાં

નીતિને અડચણ કરે છે, ને દેશમાં નિયોગ
નો ચાલ છે, ને દેશમાં ધર્મને નામે
કુમારિકાઓ વેશ્યા બને છે, જે દેશમાં
ધર્મને નામે પાડા બકરાંઓનો વધ
થાય છે તે દેશ પણ હિંદુસ્તાન છે.
તો શું તમે કહો તે સુધારાનું લક્ષણ
છે કે?

અ. તમે ભૂલ્યા છો. તમે જે ખામીઓ
બતાવી તે ખામી છે. તેને કોઈ
સુધારો નથી કહેતું. તે ખામીઓ
સુધારા છતાં રહેલી છે. તે દૂર
કરવા હમેશાં પ્રયત્ન થયાં છે ને થયાં
કરશે. આ પણ જે નવો જુસ્સો આવ્યો છે
તેને આપણે તે ખામીઓ દૂર કરવા
વાપરી શકીએ છીએ.

મેં તમને જે આધુનિક ~~નિશાની~~
સુધારાની નિશાની કહી તે સુધારા
ના હિમાયતી પોતે બતાવે છે. જે
મેં હિંદનો સુધારો વર્ણવ્યો તે તેના
હિમાયતી વર્ણવે છે.

કોઈ પણ દેશમાં કોઈ પણ સુધારા

નીચે બધા માણસો સંપૂર્ણ ન્યાય નથી પામતા. હિંદી સુધારાનું વલણ નીતિ દૃઢ કરવા તરફ છે. પશ્ચિમના સુધારાનું વલણ અનીતિ દૃઢ કરવા તરફ છે તેથી તેને કુધારો કહ્યો. પશ્ચિમનો સુધારો નીરીશ્વરી છે હિંદી સુધારો સઈશ્વરી છે.

આમ સમજી હિંદના હિતેચ્છુએ હિંદી સુધારાને જેમ બાળક માને વળગી રહે છે તેમ વળગી રહેવું ઘટે છે.

હિંદ સ્વરાજ

પ્રકરણ ૧૪મું.

હિંદ કેમ છુટે?

વાં—સુધારા વિશે તમારા વિચાર સમજ્યો તમારા કહેવા ઉપર મારે ધ્યાન દેવું પડશે એકદમ બધું ગ્રહણ કરાય એમ તમે નહીં માનો એવી આશા પણ નહીં રાખતા હો. હવે તમારા આવા વિચાર પ્રમાણે હિંદને છુટવાનો શો ઉપાય તમે ધારો છો?

અ—મારા વિચાર એકદમ સહુ કબુલ કરે એવું હું ધારતો જ નથી. તમારા જેવા વાચકને જે મારા વિચાર જાણવા માગે તેને મારે જણાવવા એ જ મારું કર્તવ્ય છે. પછી તે વિચારો તેવાને પસંદ પડે કે નહીં તે તો કાળે કરીને જ જણાશે

હિંદને છુટવાના ઉપાયનો ખરું જોતાં આપણે જોઈ ગયા. છતાં તે બીજે રૂપે જોયા. હવે આપણે તેનું સ્વરૂપે તપાસીએ.

જે કારણથી દરદી માંદો પડ્યો હોય તે કારણ દૂર કરે તો જ દરદી સાજો થાય

એ જગત પ્રસિદ્ધ વાત છે. તેમજ
જે કારણથી હિંદ ગુલામીમાં આવ્યું તે
કારણ દૂર થાય તો તે બંધન મુક્ત થાય

વાં. હિંદનો સુધારો તમે ગણો છો તેમ
સર્વોત્તમ છે તો પછી તે કેમ ગુલામી
માં આવ્યો?

અ. સુધારો તો મેં કહ્યો તેવો જ છે
પણ એમ જોવામાં આવે છે કે,
બધા સુધારાની ઉપર આફતો
આવ્યા કરે છે. જે સુધારો અચળ
છે તે આફતને છેવટે દૂર કરે છે. હિંદના
બાળકમાં ક્યાશ હતી તેથી તે સુધારો
ઘેરાયો- પણ ઘેરામાંથી છૂટવાની તેની
તાકાત છે એ તેનું ગૌરવ બતાવે છે.
વળી કંઈ આખું હિંદ તેમાં ઘેરાયેલું
નથી. જેઓ પશ્ચિમની કેળવણી
પામ્યા છે ને તેના પાશમાં આવ્યા છે
તે જ ગુલામીમાં ઘેરાયા છે. આપણે
જગતને આપણા દમડીના માપે માપીએ
છીએ. જો આપણે ગુલામ હોઈએ

નટી આપણો જીવનાનો
તેનું ધ્યાન રહે છે ભાગે-
આપણે કુંડાળાં દઈએ તો
ભગવાન બેઠો છે તેમ
આપણે કુદરતને તપાસી
એમ ન માની લેવું કે-
ઈશ્વરના તેનું કંઈ
નથી. ઘણાં આપણી
ઉપાધિ તો ઈશ્વરની છે
એમ માનવું એ વાજબી
છે. ઘણી ઉપાધિ ખરી
ઈશ્વરનાં નહિ પણ તો
આપણે રાખેલી છે
કે આપણી ઉપાધિ
ના પણ કેટલીક [illegible]
ઉપાધિ ગઈ તો [illegible]
આપણી ગમે તેવી
ની [illegible] ઉપાધિ [illegible]
રહેશે. એ આપણી
ઉપર આપણે [illegible]
જોઈએ એ [illegible]
[illegible] એ [illegible]

૧૫૨

આપણી દૃષ્ટિમાં ઈ-
શ્વર સ્વયંભૂ સર્વ વ્યાપ-
ક માનવો. માનવી
માનીએ તોયે સ્વેચ્છાનું
સ્વયંભૂ નથી. એ તો
એવું છે કે ન એ સાધન
પણ બીજાને તેનો
સ્વાદ આપવા તરફ
નમાવી ને એની પછી
નમે પણ કરતાં. પણ
[illegible] વાત એટલે પણ
બધા સ્વયંભૂ બીજાના
[illegible] [illegible] નો
બાબતે નથી. તારે
પણ નરનો વારસો
આપણો. પછી તે [illegible]
[illegible] ને બીજાને
છોડવાનો. વાત કરવું
તે જ બનવા જેવા
નથી
પણ બાલેથી
ભરેલ નથી. હજુ આપણે

૧૫૮

આજકાલ ચિમનલાલનું પહેરે-
વાનું હવે સ્ટોકિંગનો
સવાલ ઉઠ્યું હતું કે
ઈંગ્લેન્ડને કહેવાનો વિચાર
અને તેમ આપણે
નીકળવાની જરૂર હતી.
ઈંગ્લેન્ડ તો હિંદ પર
રહે તો આપણે તેનો
સામનો કરી શકીએ
છીએ. ઈંગ્લેન્ડ તો
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
આપણે [illegible] છે.

[illegible]
[illegible]
[illegible]

અ. [illegible] આપણે
કહ્યું તેનો ઈંગ્લેન્ડ

મારાપર ગમે એમ
કહેવાય બારે જ રહ્યું.
તેમાં કામના લાભો
માર્ગે રહી. તેમાં બાપુ
ને પહેલાં બહુ ગમી
રહેતી. આ બાપુ આપણું
દાદા ભાઈ ક્યારે પણ
તેમાં રહેવા માગે
મારાપણ રહેતો જ્યાં
બધાંની મોટે આગળ
હતી. આવા અનુભવ
મને છે કે મારાપર
શું ગયા રહી.

આજે તો આખું ઘડ્યું
લખીએ ત્યારે તો ...
...

૨. તમારી જાતમાં ...
...

ના રાખી રહીને
આપણે બેઠાં સ્વસ્થતાપૂર્વક
ના ઘટ ન છે.
રેંટિયાની સેવા તે
એક રીતની નમ્ર. હિંદુસ્તાન
ની સેવા તે ખાદીની છે.
હિંદુસ્તાનનું ભવ્ય સ્વરૂપ
છે એટલે ~~આપણ~~ આપણે
બધાં ગામડાંઓની
સાથે સંબંધ મૈત્રી.
ને ટકાવી ગણાય છે
અમારે ~~હિંદી~~ છે
બધા સુધારા સ્વદેશી
રાખ્યા વિના હિંદી
સુધારાને આશ્રયવા
આવો.

ચિ. મને આપેલા
વાત કહી ન ભૂલવી.
આપણે છે જો ને
ભાડાને ઉપાડવાના
પડશે એટલે રહ્યું જાઉં

આજે છે. તેઓની
રચના ઉદ્યોગની જેમાં
[illegible]
વધવાનો. ઉપરાંત
[illegible] નાખી.
સેવું આપણું જોવાની
રાખે છે. તેઓ જ તેમ
આપણે ઉજાડા મળ.
[illegible] ભાગે. આપણું
જોઈ વધ્યું રહ્યું છે. તે
આપણાં ગામડાં
જ વાડી રાખે છે. તેઓ
આપણાં ઇજારા ઉપર
કાયદો ઘડે છે. તે કાયદો
આપણે ગામને
[illegible]
[illegible] છે.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

નોકર રહેવું આપણો
ની છે. આપણે તેના
સુખાકારી અને આરોગ્ય
કામ તે સારી રીતે
થાય તેમ જાળવવો?
નોકરોના ઉપર તમે
તિરસ્કાર કરવાનો ન
નોકરોના સુખાકારી
ઉપર કરવો જોઈએ.
જેને દવે ધારાવાડે
આપણે નક્કી કરી
તેને ફાળો છે. તેમ
ન કરીએ તો?

બાં. લાભ જાણે
કહ્યું તેમ. નાગરી
શાળા રાખવી જોઈએ
કહ્યું તેના આપણે
પણ કરવાનું. તેઓ
ન હોય તો નોકરો
આપણા માં રાખવા
જોઈએ?

૧ ૫૭
દિ. ઈ. સ્વાતંત્ર્ય
૫૩૨૦/૧૫૫૩

ડાહ્યાભાઈ આનંદિ

અ. નામ ધ. ાાબનો
દાબનો નામનો થાકો.
મેગ્નીની મદદમાં હતો
ઉરેલબાપ્ડી માટે
ધાધા થઈ ગયો. તે
ભારે ભણો પુરૂણીમ
હતો. તેમાંથી ઘાયલો
બધું શરીર શાકેમાં
ઘાંઘે. ઘણાં ધાબાની
દશા તે દિવસે દશા
બદલી છે.
~~ડાહ્યા~~ ધમનનો
નાઝીની તે ઉરેલબાપ્ડી
વલસાનાં વહેલાં
બાપુના નવાઈ. મેગ્ની
નાં મનારેમ બરદાં
હતાં. મેગ્નીની તે
દાદરાદનાં. તે. ધાબાનાં

[illegible]

[illegible]

ઘણાખરું [illegible] પૈસાની [illegible]

નથી સાંભળતી
લોક તેનાથી ખુશ
કરે છે. તાળીઓની મજા
માણી દાદીને
બોલાવી બધાની
સાથે મિલન કરવું
કરે છે. આ વાતની ખાતરી
થાય તેવી વાત
કાંતણની જરૂરિયાત
નાના બાળ
બતાવે. ગુજરાતમાં
આ બંધ ન કરવું
એ ઉદ્યોગ વધારવા
બનાવીએ તો ગુજરાતી
ભાષા.

હિંદુસ્તાનની દશા
સુધારવાનો આધાર
ઉદ્યોગ પર છે.
બધાં નાનું પૂછે તેમાંથી
મોટા ઉદ્યોગ થાય
ત્યારે ગામડાં સુધારવાનો
ઉપાય હાથ આવે

[illegible]

કૈયન વોન છુટાય
તેને છુટાવા દેવી
નાખીની ભાડાં દેરોની
ડિબી દેરાતે વાળાના
ગુજન વાળાને તેના
ગુંજી ઑગન વાળાં
સ્નીવા-
૩-જ દેશાળાની નાન
પાનેલું ભાડું ઉપર
વાનબું છું. નો દેવું
દેવ પં. અને દાવો
વાકું રાખ્યો નાં વાત
પં. અને વળી રહ્યાં. નો
કુંવો પં. અને કેટલી
ઢીંટનો છૂટી કરવી.
નકનો વાળાં થયું તે
નારૂણી કરવાનું કરવી
શેનો પં. અને તે
દેવો નવી બને વજીરણી
ભ પરવા-
~~રસ્તાં રસ્તા મળેરા~~
વળી ધાગાને ~~રહુંકડ~~

[illegible]

રીતે પુરોહિતનાં કેટલાંક ઘાટો
જઈ લઈ જવા. જાણીને
~~ભાષણ~~ જવાનું રહેતો
સાંભળવાના વગેરે
બોલાવ નવું ઘાસની
કુળાયુ જી સોના રહેવા
શું ઈ ધી. નવાતેની
રાયને કારણે ઘણું નડ્યો
હું પછી તે લઈને નહિ
ઉપડ્યું નો તીન ગુણાકરશું.
પણ વાનના બાબ
છેલ્લે રોજની રીતે
કેદી ઈશ્વર ઘારણ
તરફે કરે. ન કરે રત
કારણ ન છો

પાં. તાર બાપુ ઘાણાક
વર્ષના. ઠાંઠો તેઈ ઘણાંમાંડ
જીવ. ખવાની જરૂર
રોજ નહિ: આપણ
પાસ નના કોઈનાં ઇ
પ્રેમ કરી ભાઈ સાહેબ

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] કરવું. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible].

૪૭. આમાંનો વિચાર હિંદના પ્રતિ-
[illegible] ને વાપરવી બનાવવાનો [illegible]
[illegible] ન કરીને હિંદને છોડવું અને વિ[illegible]
કરવા ભારને નાબૂદ કેમ નથી કરતા
ખૂનનો આપણું આપણું કહું [illegible]
કેટલું આપણું [illegible]
[illegible] ખૂનનો વિચાર કરીએ છે
~~[illegible]~~ આવું કામ કરીને
[illegible] ને છેતરવા. હિંદી પ્રજા એવું
ઇચ્છતી નથી. આપણે [illegible]

અધર્મ સુધારા કર્યો ભાગ પીધી છે
તેમ એવા વિચાર કેદમાં કરીએ છીએ
ખુન કરીને જે રાજ્ય ભોગવશો તે
પ્રજાને સુખી કરવાના નથી. જે ખુ-
ધીંગરાએ કર્યું જે ખુન હિંદુસ્તાનમાં
થયાં છે તેથી ફાયદો થયો એમ
માનતા હોય તો મોટી ભુલ કરે છે
ધીંગરાને હું દેશાભિમાની ગણું છું
પણ તેનો પ્રેમ ઘેલો હતો. તેણે
પોતાના શરીરનો ભોગ કુમાર્ગે
આપ્યો છે. તેથી અંતે નુકશાન જ છે

વાં. પણ તમારે એટલું તો કબુલ
કરવું જ પડશે કે ઈંગ્રેજ આપણાથી
ડરી ગયેલ છે અને લોર્ડ મોર્લે એ
જે આપ્યું છે તે તેવી ધાસ્તીથી
આપ્યું છે

અ. ઈંગ્રેજ બીકણ પ્રજા છે તેમ
બહાદુર છે. દારુગોળાની અસર
તેની ઉપર તુરત થાય છે એ હું

માનું છું લોર્ડ મોરલીએ જે સ
છે તે ધાસ્તીથી અપાયું હોય એ
સંભવ છે. પણ તે ~~ચોખ~~ ધાસ્તીથી
મળેલી વસ્તુ ધાસ્તિ હોય ત્યાં
સુધી જ નભી શકે છે.

૧૫૮

હિંદસ્વરાજ

પ્રકરણ ૧૬મું

દારૂગોળો—

વા· ધાસ્તીથી મેળવેલું
ધાસ્તી રહે ત્યાં સુધી
નભે એ નવી શિખામણ
આપો છો. આપેલું તે આપેલું
તેમાં વળી ફેરફાર
શાનો?

અ· એમ નથી. ૧૮૫૭નો
ઢંઢેરો બળવાને અંતે
શાંતિ જાળવવા
સારુ· આપ્યો હતો. જ્યારે
શાંતિ થઈ ને લોકો ભોળા
ભાવના થયા ત્યારે તેનો
અર્થ ફરી ગયો. હું સજાની
ધાસ્તીથી ચોરી નહીં કરું તો
જ્યારે સજાની ધાસ્તી ન
રહે ત્યારે ચોરી કરવાનું
મન થશે· ને હું પાછો
ચોરી કરીશ. આ તો

બહુ સાધારણ અનુભવ છે તેમાં ઈનકાર કરી શકાય તેવું નથી. આપણે ધારીલીધું છે કે ધમ બરાવીને મનુષ્યો પાસેથી કામ લઈ શકાય છે અને તેથી આપણે તેમ કરતા આવ્યા છીએ

વા. પરંતુ તમે બોલો છો તે તમારી વિરૂધ જાય છે એમ તમને નથી જણાતું? તમારે કબૂલ કરવું પડશે કે અંગ્રેજોએ પોતે જે કંઈ મેળવ્યું છે તે મારામારી કરીને મેળવ્યું છે. તમે કહી ગયા છો કે તેઓએ જે મેળવેલું નકામું છે એ મને યાદ છે. તેથી મારી દલીલ ને ધક્કો નથી પહોંચતો. તેઓએ નકામું મેળવવા ધાર્યું ને તે મેળવ્યું. મતલબ એ છે કે તેઓએ પોતાની ધારણા પાર પાડી. સાધન શું હતું તેની શી ફિકર છે? આપણી મુરાદ સારી હોય તો આપણે ગમે તે સાધનથી - મારામારી કરીને પણ - તે પાર પાડીએ? ચોર મારા ઘરમાં પેસે ત્યારે શું હું સાધનનો વિચાર કરીશ? મારો ધર્મ તો તેને ગમે તેમ કરીને કહાડવાનો જ છે

તમે કબૂલ કરતા જણાઓ છો કે આપણને અરજ કરતાં કશું મળ્યું નથી અને આપણને મળવાનું નથી. ત્યારે પછી મારીને કેમ ન લઈએ

જરૂર જણાશે તેટલાં મારનો ભોગ હમેશાં
જારી રાખવું. જે આગમાં પગ મૂકે તેને
તેમાંથી બચાવવા આપણે તેની ઉપર દાબ રાખીયે
તેમાં તમે પણ દોષ નહીં જોશો.
આ ઢાંચાથી આપણે તો કાર્ય સિદ્ધિ કરી
લેવાની છે

અ. તમે ઠીક દલીલ કરી છે તે એવી છે કે
તેથી ઘણુએ છેતરાયા છે. હું પણ તેવી
દલીલ કરતો. પણ હવે મારી આંખ ખુલી
છે ને હું મારી ભૂલ જોઈ શકું છું. તમને
તે બતાવવા મહેનત કરીશ.

પ્રથમ તો ઈંગ્રેજોએ જે મેળવ્યું તે મારામારી
કરી મેળવ્યું તેથી આપણે પણ મેળવીયે
એ વિચાર લઈયે. ઈંગ્રેજે મારામારી કરી
અને આપણે પણ કરી શકીએ એ વાતનો
બરોબર છે. પણ જે વસ્તુ તેઓને મળી
તેવી જ આપણે લઈ શકીયે છીયે. તમે કબૂલ
કરશો કે તેવું આપણને નજ જોઈયે.

તમે માનો છો તેમ સાધન અને સાધ્ય-મુરાદ-
વચ્ચે સંબંધ નથી તે બહુ જ મોટી ભૂલ છે.
એ ભૂલથી ધાર્મિક માણસો ગણાયા છે તેઓએ

તેઓએ ઘોર કર્મ કર્યાં છે. એના કડવી નો વેલો વાવી તેમાંથી મોગરાનાં ફૂલની ઈચ્છા રાખવા જેવું થયું. મારે દરીઓ ઓળંગવાનું સાધન વહાણ જ હોઈ શકે. જો ગાડું પાણીમાં ઝંપલાવું તો ગાડું અને હું બન્ને તળીયે જઈએ. જેવા દેવ તેવી પૂજા એ બહુ વિચારવા જેવું વાક્ય છે. તેનો ખોટો અર્થ કરી માણસો ભમાયા છે. સાધન એ બીજ છે સાધ્ય-મેળવવાનું-એ ઝાડ છે. એટલે જેટલો સંબંધ બીજ અને ઝાડ વચ્ચે છે તેટલો સાધન અને સાધ્ય વચ્ચે છે. શેતાનને ભજીને હું ઈશ્વર ભજનનું ફળ મેળવું એ બનવા જોગ નથી. એટલે એમ કહેવું કે આપણે તો ઈશ્વરને ભજવો છે સાધન ભલે શેતાન હોય એ તો સદન અજ્ઞાનની વાત છે. જેવી કરણી તેવી પારઉતરણી હોય છે. અંગ્રેજોએ મારામારી કરીને ૧૮૩૩ માં વોટના વિશેષ હકો લીધા. શું મારામારી કરીને તેઓ પોતાની ફરજ સમજી શક્યા? તેઓની ધારણા હક મેળવવાની હતી. તે તેઓએ ~~[illegible]~~ મારામારી કરીને મેળવ્યા. ખરા હક ફરજનું ફળ છે. તે તેઓએ નથી મેળવ્યા. પરિણામે

આવ્યું છે કે સહુ હક મેળવવા મથ્યા છે. ફરજ
કોઈ કરતું નથી. જ્યાં બધા હકની વાત કરે ત્યાં
કોણ કોને આપે? તેઓ કંઈ પણ ફરજ નથી
બજાવતા એમ કહેવાનો હેતુ અહીં નથી. પણ
જે હક તેઓ માગતા હતા તેને લઈને બજાવવાની
ફરજ તેઓએ બજાવી નથી. તેઓએ
લાયકાત મેળવી નથી તેથી તેઓના હક
તે તેઓને ગળે ધુંસરી રૂપ થઈ પડ્યા છે
એટલે જે તેઓને મળ્યું છે તે તેઓના
સાધનનું જ પરિણામ છે ~~ક~~ તેઓને જોઈતું
હતું તેવાં સાધન તેઓએ વાપર્યાં.

મારે તમારી પાસેથી તમારી ઘડિયાળ
છીનવી લેવી હશે તો હું મારે બેશક તમારી
સાથે મારામારી કરવી પડશે પણ જો મારે
તમારી ઘડિયાળ વેચાતી લેવી હશે તો
તમને દામ આપવું પડશે. જો મારે બક્ષીસ
લેવી હશે તો મારે કરગરવું પડશે. ~~તમારું~~
~~ઘડી~~ ઘડીયાળ મેળવવામાં મેં જે સાધન
વાપર્યું તે પ્રમાણે તે ચોરીનો માલ, મારો માલ
કે બક્ષીસ એમ થયું. ત્રણ સાધનનાં ત્રણ
જુદાં પરીણામ આવ્યાં. હવે તમે કેમ કહી
શકશો કે સાધનની ફિકર નથી?

હવે ચોરને કઢાડવાનો દાખલો લઈએ
હું તમારા વિચારને મળતો નથી કે ચોર
કઢાડવામાં ગમે તે સાધન વાપરી શકાય.
જો મારા ઘરમાં મારો બાપ ચોરી કર-
વા આવશે તો હું એક સાધન વાપરીશ. તેજ ક
મારો કોઈ ઓળખીતો ચોરી કરવા આવ્યો
તો નહિં પણ વળી કોઈ અજાણ્યો માણસ
આવ્યો હશે તો ત્રીજું સાધન વાપરીશ.
જો તે માણસ ગોરો હશે તો એક સાધ-
ન હિંદી હશે તો બીજું સાધન એમ પણ કદાચ
તમે તો કહેશો જો કોઈ મુડદાલ છોકરો
ચોરી કરવા આવ્યો હશે તો વળી તદન
જુદું સાધન વાપરીશ. જો તે મારો બરો
બરીઓ હશે તો કંઈ વળી જુદું અને જો તે માણસ
હથીઆરબંધ જોરાવર હશે તો હું છાનો
સુતો રહીશ. આમ બાપથી કરીને બળી
ની વચ્ચે જુદાં સાધનો વપરાશે. બાપ હ
શે તો પણ મને લાગે છે કે હું સુતો રહીશ અ-
થવા હથીઆર બળીઓ હશે તો પણ સુ-
તો રહીશ. બાપમાં પણ બળ છે હથીઆરબં
ધ માણસમાં પણ બળ છે. બંને બળને વશ
થઈ હું મારી વસ્તુ જતી કરીશ. બાપ તો (

અને દયાથી શાંત રહેવાશે. હથિયારનું બળ
આત્મબળમાં લોપ થઈ જશે ફરશે.
એમ કરતા કાનૂન પળશે. એવાથી ફરીથી
દેખાય છે કે આ દાખલાઓ ઉપરથી આપણે
બન્ને સાધનના નિશ્ચય ઉપર નતીજો નહીં
આવી શકીએ. અને તો બધા સાધનોના
સંબંધમાં શું કહેવું સૂઝી આવે છે પણ તે
વિચાર તમને ભડકાવે તેથી હું તમારી પાસે
મૂકતો નથી. તમે સમજ લેજો એટલે નહિ
સમજો તો દરેક વખતે જુદાં સાધન તમારે
લેવાં પડશે. પણ તમે એટલું તો જોયું કે ચોરને
કાઢવાનું ગમે તે સાધન કામ નહિ આવે
અને જેવું સાધન લેશો તેવું પરિણામ
આવશે. તમારો ધર્મ ગમે તેમ કરીને ચોરને
કાઢવાનો નથી.

જરા આગળ વધીએ. પેલો ભાઈ હથિયાર
બાંધીને તમારી વસ્તુ લઈ ગયો છે. તમે
તે યાદ રાખો. તમને ગુસ્સો છે. તમે તે દુષ્ટને
તમારે સારુ નહિ, પણ લોકકલ્યાણ સારુ શિક્ષા
કરવા માગો છો. તમે માણસો એકઠા કર્યા
તેના ઘર ઉપર તમે ધસી ગયા. તેને ખબર
પડી તે નાસી ગયો. તેણે બીજા લુટારા એકઠા કર્યા.

ને મણ લીલાયો છે તેણે તમારું ઘર ઘેરે
દહાડે ઘુંટવાનું કહેણ હવે તો મોકલ્યું છે ત
બસવાન છો ડતા નથી તમે તમારી તેષ
માં છો દરમોયાન બુરાઈ તમારી આસપા
સ. લોકોને ફરે છે તેઓ તમારી પાસે ફ
કરે છે તમે કહો છો ~~એને~~ હું તમારે સારું ના
બંધું કરું છું મારો માલ ગયો તે તો હું ઈજ
વીસાતનો વાત નહતો! લોકો કહે છે 'પ
નો અમન તો નજ ઘુંટતો તમે તેની સાથે
લડાઈ શરૂ કરી ત્યારથી તેણે એના શરૂ
છે! તમે સપડાયા છો. ગરીબ ઉપર તમને
રહમ છે તેઓનો વાત સાંભળો છો. હવે
શું કરવું? બુરાઈને છોડવો એ માંનો તમારી
ભલ જાત લાજનો શકુન વહાલી હોય
અમીઓને કહો છો 'ફિકર નહિ'. એવા મા
ધન તે તમારું છે. હું તમને ઈથી પાર આવું છું
તમને તેનો ઉપયોગ કરી ખવી શા. તમે તે
બહમાયાને મળજો મેલ્યાઓ માં'. આમ સં
વધ્યું બુરાઈ વધ્યા. બાંકોએ હારીને સાંભરી
સોમ ઘડબડ કરી. સોમની ઉપર વેર લો
પરીણામ એ આવ્યું કે ઉંચવેરી ઉબાગા
લોધે શાંતિ હતી ત્યાં અશાંતિ ન

પહેલાં તો મોત આવતું ત્યારે મરતા હવે તો
કદાચ મરવાનો દહાડો આવ્યો. હિંમતવાન
મટી નાહિંમત બન્યા. આમાં કંઈ વધારે
પડતો ચિતાર નથી આપ્યો એમ તમે
ધારતા હો તો જોઈ શકશો. એ એક સાધન

હવે બીજું સાધન તપાસીએ
સાચને તમે અજ્ઞાન ગણ્યું. કોઈ પંજા
ભાગ બનાવશે તો તમે તેને સમજાવવા ધાર્યું છે
તમે વિચાર્યું તે ખૂબ આદમ જાણશે. તેણે
આહેણુ પાસે કરીએ તમે કે મજાનો
તમારો સારો રસ્તો તો એવ છે કે ત્યારે
સમય આવશે ત્યારે તમે તેમાંથી ઓરીનું
બીજન કહાડશો. તેમાં તમે ખ્યાલ કરો છો
તેમાં તો ભાઈ સાહેબ પાછા આવીને કરવા
આવ્યા તમે ગુસ્સે થયા તમે તેનો ઉપર
દયા આણી. તમને લાગ્યું કે આ માણસ દરદી
છે તમે તારી બારણાં ખુલ્લાં મૂક્યાં.
તમે સૂવાની જગ્યા બદલી તમારી ઓરડીનો
ઘર લેવાય તેમ રાખી ચોર આવ્યો. તે
ગભરાયો. આમાં તેણે નવું જોયું. માલનો
લઈ ગયો. પણ તેનું મન ચમક ડોળે ચડ્યું
તેણે ગામમાં તપાસ કરી તમારી દયાની

તેને જાણ થઈ. એ પસ્તાયો. ને તમારી
માફી માગી. તમારી જણસ પાછી લાવ્યો.
તેણે ચોરી ધંધો છોડ્યો. તમારો તે સેવક બન્યો.
તમે તેને ધંધે વળગાડ્યો. આ ~~[illegible]~~
બીજું સાધન. તમે જુઓ છો કે ~~સાધન~~
જુદાં સાધનથી જુદું પરીણામ આવે છે.
બધા ચોર એમ જ વરતે એમ બધા
માં તમારા જેવો દયા ભાવ હોય એમ
એમાંથી હું સાબિત કરવા નથી માગતો
પણ એટલું જ બતાવવા માગું છું કે સારાં
પરીણામ લાવવાને સારાંજ સાધન જોઈએ.
અને હમેશાં નહિં તો ઘણું ખરે
ભાગે હથીયાર બળ કરતાં દયાબળ
વધારે જોરાવર છે. હથીયારમાં હાની છે
દયામાં કદી નથી.

હવે અરજીની વાત લઈએ. ~~અરજી~~
~~[illegible]~~ જેની પછવાડે બળ નથી
તે અરજી નકામી છે એ શંકા વિનાની વાત
છે. છતાં મહુમ ન્યાયમૂર્તિ રાનડે કહે તેમ
અરજી એ લોકોને કેળવવાનું સાધન છે
તેથી લોકોને પોતાની સ્થિતિનું ભાન
એનાથી કરાય છે ને રાજ્યકર્તાને ચેતવણી

આણી રહ્યો છે. આમ વિચારતાં અરજ
એ નકામી વસ્તુ નથી. બરોબરિયો માણસ
અરજ કરે તે તેના વિનયની નિશાની ગણાશે
ગુલામ અરજ કરે તે તેની ગુલામીની
નિશાની છે. જે અરજની પાછળ બળ
છે તે બરોબરિયાની અરજ છે. અને તે
પોતાની માગણી અરજરૂપે જાહેર કરે
તે તેની ખાનદાની બતાવે છે.

અરજની પાછળ બે પ્રકારના બળ છે.
એક તો 'નહિ આપો તો તમને મારશું'
આ દારૂગોળાનું બળ છે. તેનું ખરાબ પરિણામ
આપણે જોઈ ગયા. બીજું બળ તે
આ છે 'તમે નહિ આપો તો અમે તમારા
અરજદાર નહિ રહીએ. અમે અરજદાર
હોઈશું તો તમે બાદશાહ રહેશો. અમે
તમારી સાથે રમવાના નથી!' આ બળ
ને દયા બળ કહો, આત્મબળ કહો, સત્યા-
ગ્રહ કહો. તે બળ અવિનાશી છે
અને તે બળ વાપરનાર પોતાની
સ્થિતિ બરોબર સમજનારો છે. તેનો
સમાવેશ આપણા વડીલોએ 'એક નકો
છત્રીસ રોગને હરે' તેમાં કર્યો છે.

તે બધનોમાં છે તેનો પાસે હથીયાર
બળ કામ કરી શકતું જ નથી.
બધું આગમાં પગ મૂકે તે તે
દબાવવાની વાતનો દાખલો તપાસતાં
તમે હારી જવાના છો. તમે બધાંની ઉપર
શું કરો છો? કદી માનો કે બધું તમારી
સામે એવું જોર કરી શકે કે તમને તે મારી
ને આગમાં જશે. આગમાં જતાં તે અટકશે
જ નહિ. એને તે ઉપાય તમારી પાસે
રહ્યા છે. કાં તો આગમાં જતું અટકાવવું
વા તમારે તેનો પ્રાણ લેવો અથવા તો
તેને આગમાં જતાં તું તમે જોઈ નથી
શકતા તેથી તમે તેને તમારો પ્રાણ
આપો છો. તમે બધાંનો પ્રાણ તો
નથી લઈ શકવાના. તમારામાં દયા
ભાવ સંપૂર્ણ નહિ હોય તો તમે તમારો
પ્રાણ નહિ આપો એ સંભવ છે. તો તમે
લાચારીથી બધાંને આગમાં જવા દેશો
એ રસ્તે તમે બધાંની ઉપર હથીયાર
બળ નથી વાપરતા. બધાંને તમે ખોટ
રીતે રોકી શકો તો રોકો તે એવું
પશુ હથીયાર બળ છે એમ તમારે લેખે

ત્યાં ત્યાં ખૂન જ કરવું છે તેમ
સમજી લેવાનું રહ્યું છે
વળી તે બચ્ચાંને અટકાવવામાં
તમે માત્ર બચ્ચાંનો સ્વાર્થ જુઓ છો.
તે જેના ઉપર તમે અંકુશ મૂકવા માગો છો
તેના જ સ્વાર્થને ખાતર તમે અંકુશ
મૂકશો. આ દાખલો ઈંગ્રેજને લાગુ
પડતો જ નથી. તમે ઈંગ્રેજનો ઉપર
હથિયાર બળ વાપરવા માગો તેમાં
તમારો એટલે પ્રજાનો સ્વાર્થ
જુઓ છો. તેમાં દયાનો લેશ માત્ર નથી
જો તમે એમ કહો કે ઈંગ્રેજ અધમ કામ
કરે છે તે આગ છે ને અજ્ઞાનથી
થયેલ છે તેમાંથી તમે દયાભાવ અનુકૂળતાથી
તે એ બચ્ચાંને બચાવવા માગો છો
તો તે અર્થે તમારે જ્યાં જ્યાં જે જે
માણસ અધમ કામ કરતા હોય ત્યાં
ત્યાં પહોંચવું પડશે અને ત્યાં ત્યાં તમારે
સામેનાનો બચ્ચાંનો પ્રાણ લેવાને બદલે
તમારો પ્રાણ હોમવો પડશે. એટલું
પુરુષાર્થ કરવા ધારો તો તમે મુખત્યાર
છો. વાત અસંભવિત છે

હિંદ સ્વરાજ

પ્રકરણ ૧૭મું

સત્યાગ્રહ-આત્મબળ

વાં. તમે જે સત્યાગ્રહ અથવા આત્મબળની વાત કરો છો તેનો કંઈ ઈતિહાસિક પુરાવો છે? આજ લગી એક પણ પ્રજા તેવા બળથી ચડી હોય તેવું જોવામાં નથી આવતું. મારફાડ વિના દુષ્ટ સીધા રહે નહીં એવી પ્રતીતિ હજુ પણ થયા કરે છે.

અ: કવિ તુલસીદાસજીએ ગાયું છે કે "દયા ધરમકો મૂલ હય, દેહ મૂલ અભિમાન. તુલસી દયા ન છાંડીએ, જબલગ ઘટમેં પ્રાન." મને તો આ વાક્ય શાસ્ત્રવચન જેવું જણાય છે. જેમ બે ને બે તે ચાર જ હોય તેટલો ભરોસો ઉપરના વાક્ય ઉપર પડે. દયાબળ તે આત્મબળ છે, તે સત્યાગ્રહ છે. અને આ બળના પુરાવા ડગલે ને પગલે નજરે આવ્યા કરે છે. તે બળ ન હોય તો પૃથ્વી રસાતળ થઈ ગઈ હોત.

પણ તમે તો ઈતિહાસિક પુરાવા માગો છો. એટલે આપણે ઈતિહાસ

કોને કહીએ છીએ તે જાણવું પડશે.
'ઇતિહાસ' નો શબ્દાર્થ
'આમ થઈ ગયું' એવો છે એ અર્થ કરીએ તો
તમને સત્યાગ્રહનાં પ્રમાણ પુષ્કળ આપી શકાશે
જે ઇંગ્રેજી શબ્દનો 'ઇતિહાસ' એ તરજુમો છે
અને શબ્દનો અર્થ બાદશાહોની તવારીખ છે
તે અર્થ લેતાં સત્યાગ્રહનું પ્રમાણ હોઈ ન
શકે. કથીરની ખાણમાં તમે ચાંદી શોધશો
તો કેમ મળશે? 'હીસ્ટરી' માં દુનીયાના
કોલાહલની કહાણી મળશે. તેથી ગોરા
લોકોમાં કહેવત છે કે જે પ્રજાને 'હીસ્ટરી'
કોલાહલ નથી તે પ્રજા સુખી છે. રાજાઓ કેમ
રમતા, તેઓ કેમ ખુન કરતા, તેઓ કેમ
વેર બાંધતા એ બધું હિસ્ટરીમાં મળી
આવે છે. જો આજ ઇતિહાસ હોય, જો આટલુંજ
થયું હોય તો દુનીયા ક્યારની ડુબી ગઈ હોય
જો દુનિયાની કથા લડાઈથી શરૂ થતી
હોય તો આજે એક પણ માણસ જીવતો
ન હોય. જે પ્રજા લડાઈનો જ ભોગ થઈ પડી છે
તેની એવીજ દશા થઈ છે. ઓસ્ટ્રેલીયાના
હબસી લોકોનું નખ્ખોદ વળી ગયું છે તેઓમાં
ના ભાગ્યેજ કોઈને ઓસ્ટ્રેલીયાના ગોરાઓ

એઓ એ જીવવા દીધા છે. જે આનંદી બડ નીકળી
ગઈ છે તેઓ સત્યાગ્રહી નહોતા. જે જીવશે તે
જોશે કે આસ્ટ્રેલિયામાં ગોરાઓનાં પણ તેવા જ હાલ
થશે. જેઓ તલવાર ચલાવે છે તેનું મોત તલવાર
થીજ થાય છે. તારાનું મોત પાણીમાં છે એવી
એનાપણામાં કહેવાણી છે

દુનિયામાં આટલા બધા માણસો
હજુ છે એ જણાવે છે કે દુનિયાનું બંધારણ
હથિયાર બળ ઉપર નથી પણ સત્ય, દયા
કે આત્મ બળ ઉપર છે. એટલે મોટો
ઇતિહાસિક પુરાવો તો એજ છે કે દુનિયા
લડાઈના હંગામો છતાં નભી છે એટલે
લડાઈના બળ કરતાં બીજું બળ તેનો આધાર
છે

હજારો, બલકે લાખો માણસો પ્રેમ વશ
રહી પોતાનું જીવન ગુજારે છે કરોડો કુટુંબોના
ક્લેશનો સમાવેશ પ્રેમભાવનામાં થઈ જાય છે
સેંકડો પ્રજા સંપથી રહેલી છે એની નોંધ
'હિસ્ટરી' લેતી નથી. 'હિસ્ટરી' લઈ પણ ન શકે
જ્યારે આ દયાનો, પ્રેમનો કે સત્યનો પ્રવાહ
રોકાય છે—તેમાં ભંગાણ પડે છે—ત્યારે જ
તેની નોંધ તવારીખે ચડે છે. એક કુટુંબના

બે ભાઈ લડ્યા. તેમાં એકે બીજાની સામે
સત્યાગ્રહ વાપર્યો અને પાછા સંપી રહેવા લાગ્યા
આની નોંધ કોણ લે છે? જો બન્ને ભાઈમાં
વકીલોની મદદથી કે એવાં બીજાં કારણોથી
વેરભાવ વધત, તો તેઓ હથિયારથી કે અદાલતે
(અદાલત એ એક પ્રકારનું હથિયાર, શરીર
બળ જ છે) લડત તો તેઓના નામ છાપે
ચડત, આડોશીપાડોશી જાણત અને વખતે
નવા ઇતિહાસમાં નોંધાત. જેમ કુટુંબોમાં, તેમ
જમાતોમાં, તેમ સંઘોમાં તેમજ પ્રજામાં
સમજી લેવું. કુટુંબમાં એક કાયદો અને
પ્રજામાં બીજો એમ માનવાનું કંઈ જ કારણ
નથી. 'હિસ્ટરી' એ અસ્વાભાવિક બીનાની
નોંધ છે. સત્યાગ્રહ એ સ્વાભાવિક છે તેથી તેની
નોંધ લેવાપણું રહેતું નથી.

૧૧. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] કામ. પસંદ
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
તે મને પસંદ નથી. ત્યારે
[illegible]

રેદ કરાવ્યું તો મ
ર જણાવાયું: જોઉં
ા મદદે ફુલ્લતમ
ને તેને સીધો પડતો
ત આ માણસની તકેતો
રાતમ જય અપવા
ા ગાલ વાપર્યું: અવ્યાગદ
ખટકે કપ માણ
યું છું:
ા પ મોગ ગાપવો
ર મોગ કરવા કેતા
ઈ એમ નજુકીએ
ે. વઠી ~~[illegible]~~ સાચો મદ
નકતી નો, મકત
રદાયતો નામ
લજાર કુપ મોગામા
ખોટાની રમતી
પોતે ઉકાવેઈ: એવા
ખાતાયો થઈ
બીજું ઈનાં નાણામાં
ર સાથે મમોતાકીએ
ાણસ ખોટા ડકે રીતે

૧૩૨
કેદી હતો કે અમુક કાર્ય
નિરાંતે નથી. પણ અમારે
તેને તેમ રાખવું જોઈએ
તેને સાફ તેમ રાખવા જ
એમ છે તો તેણે તે નક્કી
જ તેમ કરવાં કે આવ્યું
આ સંબંધમાં પહેલી વાત છે

નાં. ત્યારે તમે તો કેદ
હતી ત્યાં શું વાતો?
હતા તો બાપુ દ્વારા
આપણે. આપણે તો રહેવા
દેવા નાવ આપવાની
મન ... આ બોલો છે.
તમે તો એકદમ દિશાસ્થ
પણ દરરોજ નવા નાખ્યો
છો. એકદમ ઉપર તો
કેમ કે હું એમ મળતા
કાગળ તો મન આપું
જોઈએ. પણ કાગળ પત્ર
જેને કાગળ કરવાનો
મારીને ફેંકી દેજો.

આવાથી મારું છું કે
તે રહું છું તેમની તમારે
રે દરરોજ રોજ નહીં:
જો તેને સારું લાગે
૧વા ત્યાં તે પણ તમાં જો
માટી ને ઘાસ.
પણ જો ઉપદેશ
માં માત્ર આપનારી
ધીરે તેમનો ભાર
તા એવું કે આપણે
ગ... દી પણ ધીરે-
પરંતુ તે પડે ત્યારે
જો કોઈ પહેલા કરનારનું
નવું નાનું નામ...
જો તે ભૂલવા માટે
પડશે.
પણ જો ત્યારે ... ...
કોઈ ... ...
... ...
... ... આપણે
... ...
... આવે તે ...

ભોડુંો નાઠવાને તેઓ
સજ્જ ઉભા [illegible].
કાયદા આપણને પસંદ
ન હોય તો ~~[illegible]~~ પ્રમાણે
આપણે આપણું [illegible]
[illegible]
[illegible] ધર્મ વિરુદ્ધ છે તે
[illegible] છે.
સરકારનો [illegible]
આપણે [illegible] પણ તેને
તેની પાસે [illegible]. તો શું
આપણે [illegible]? સત્યાગ્રહી
[illegible] તો સરકારને
કહે "અમે [illegible] તમારા
ઘરમાં [illegible]? હું તમારી
પાસે [illegible] નથી [illegible]
[illegible] પણ નથી."
છતાં આપણે એવા
સત્યાગ્રહી [illegible]
કે સરકારના [illegible]
[illegible]
[illegible]

કરીએ છીએ.
~~ચક્રાભિમાની~~ ને માણસ
માટે માણસ જાતમાં જ.
એને ઉદાહરણ કરીએ તો
આમ જ કરવાનો નથી તો
આમ કરતા કરતાં કદા-
ચિત ન કરવા દેવા નથી.
આ દહાડા પણ આવનારા
નથી કે જેને માટે
કામ કરવું પડશે' તેપણ
કદીએ કે તમે કામ નહીં
કરો તો | તમને સમજાશો
આપણે અધીન દરેકનાં
માણસ મળશે છતાં કે
આપણે ~~સમજદાર~~ કામ
કરવું અને આપણી
દરેક છે એ આપણો
ધર્મ છે.
જો આજકાલ ઓછું વાર
શાંતિ નાંખે કે ~~કોઈ ઉપાડે~~
~~[illegible]~~
આપણને અનાથી થાત

કામદાને માનસ્કાર પ
અને વાચનાલય દ્વારા ઈ નો
પણી આપણાને કાઢેન
ભીન ન બાંધેલ ને ફરી
ઘણું ગાંગામાં. તે સ્વભાવ
ની આજ્ઞા છે.

મજૂરા માલિકોને
કહ્યું એ મોટાએ કબૂલ
કર્યું તે અમલી કરીવા
ઈએ તે ~~ભાવપ~~ વગેરે
એ દાખલા ત્યાં રખાવ
મળી આવશે કે મા
મજૂરોએ કહ્યું તે બારે
હોય છે તે મોટાએ કર
બોલ વાસ્તું હોય છે
સૂચના મજૂરા માલિ
સમાન બને મોટા
માલિકોએ ફ દાખલ
કરાવ્યા છે. ઠગાવાઓ
મજૂરોએ કિરાયે ઠગા વિદ
ઉપાર્જન બાંધે તો
ગાંડું રાખ્યું હશે તે પણ

૬૩૮. ખાન શું? નહિં નહિં
~~[illegible]~~ આપણામાં કાયદાને
નામે આપણું ભાવે એ
એ વહેમ ચંચળાઈથી
ઈશ્વરથી નામ ભાગ્યથી
આપણી જાતમાં ભાગીદા
રહી. તેને ગાળો વહેમ
~~[illegible]~~ નામ રચના ચહેરો
ઊકેલી શકે જો.
શરીરરક્ષણ કર્યું. દાદ
ગાંધીજી ભાગવવાને તો
આપણા ઉપરાંત કાકાને
ભાગે પણ આરોગ્ય તેમાં
સ્વાર્થ તાણેલો જ્યારે
આપણે પરાંઈ જેને
આપણા નાણાંથી પાસે
આપણે કરાવવા માગીએ
છીએ. જો એ ભાગ
દાખલો પણ આ એમાં
નાણાં પર તાણે કરે
કરાવવા આપણી ઉમર
રાજકારણીઓ ભાગવવા

અધિકારી શ્રી ભાન
કરતાં કાંઈ ફરકો
આપણે ~~અંત~~ બંધ છે
પછી આ પેન ૧૯: ખાદી
ના લખદેવી માફક જાણે
પાણાદરવાજા માંની
નવી પાડે રસ્તાનું પણ
છોડે નહીં જાણે. પણ
બધું જોઈને તાંતો તે બધું
જોઈને આપણે ત્યાં
ફિકરાની પણ ~~[illegible]~~ દરમિયાન
ભારે પડવી જોઈએ
એમ માને કે પોતાને
~~[illegible]~~ ના પસંદગીના
માન આપવા માટેના
બંધારણ ના તેના
સમાચાર આપી આવ્યા
મળ્યું માનવું જોઈએ. નહિતો
મેળા ટકી પરિણામ
આવે.

૧૯. નાનો ... કાર્યકર્તાનાં

હું એમ નથી કહું કે
અન્નાહાર તજવામાં મારા
તે કોઈ કાળનું ખ્યાલ નહોતો
ખારે સ્વાદ કાળ માં ખાનગી
નો નો પ સભાવ

૨. સ્નાન નશિયાનું
જૈનાનની વાત કરી.
અન્નાહાર તે સર્વોપરી
છે. તે ~~[illegible]~~ તેમ છપ
સ્નાન વિધાન કે કાળ નકરીઓ
નાયણી તજવાનું
કશી ખાટ કેરનગાળી
મારું પણ! સ્નાનાહારને
ખાતે વૈદિકતા સ્વર્ગ
નદીની સાચી તે
નોપણ નાની નાની સ્વ
ાવિલ નહિ ના. શું નથી
જૈન નાનાં પ ડ્યું
ન મારા મારા ~~[illegible]~~
સ્વાદ સાધન સંદર્ભ
ને બાળક કરી કાઢી?

ખેડૂત રહી આવક વગર
બની શકે. તેઓ કાં
કાપડાને માટે પરાવલંબી
નાગા ફરે. પછી તેઓ
માટું ફાવે તરતા ફરકત.
તેઓ આ ભાસવાર
શાક વ નહિ. તેઓ પોતે
ખાતર પંપ તે માટી
રાખનું કરે અથવા માટી
ગમતી પાસે ઠાપડાને
માટે ઠ પાયવા માગે.
તેમના ઉપર છાપે તેમ
બાન ખાશે. પણ સત્યાગ્રહ
ગાડીઓડી ખોડાપાદા
તેઓ પસંદ નહિં રાખતો
તેઉપર નહીં કરે. પણ
માને તેઓ ગાય પર મરજી
માંડી.
તમે શું માગો?
ગાય પણ વધારી સૌકડો
હારવામાંથી નથી જોઈએ.
ઘાસે કે ગાય પણ મરજી

રતે મરકો બંધાતા
ન ન જાય કે ઈશ્વરભક્ત
ે ખરે તે જ ન તે ખાય
ઈ કરે છે તેને ઓળખતાં
ર ન ખોજનાનાદાખના
ાખોઈ તે ?
નાના માણસ ન
ડે ઘડી ભર સ પાસ
ચાલખ નહિ એ બાબત
ાન ઓ-
હા એ જ ખરું છે
રીર શરીરધારીને પણ
ાખા મરી જ ઈ શકે. એક
ાણસ પણ જ ઈ શકે
ને કાળ નગ જઈ
છે. આ ઈ માણસ જઈ
છે તેન ગાઈ માણસ
~~...~~ જ ઈ શકે. તેને
~~...~~ રાજા તો મારે ડુક્કર ખાવાની
જરૂર નથી પડતી. તેણે
ન ડુક્કર શીખવાની
જરૂર નથી. પડતી. તેણે

પોતાના મનની [illegible]
કાબુ [illegible] એને તે
~~વસ~~ ભગવાન સિવાયની
[illegible]
[illegible] છે ને તેમાં [illegible]
[illegible]
[illegible]
છે

સત્યાગ્રહ તે સર્વ
[illegible] છે. તેમાં
[illegible] તો [illegible].
તે ~~[illegible]~~
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] સત્યાગ્રહી
[illegible] તેમાં

[illegible] એવા નથી. એ
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] હિંદુસ્તાન[illegible]
[illegible]
[illegible] હિંદુસ્તાન[illegible]
[illegible]

[illegible] હિંદુસ્તાન[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] હિંદુસ્તાન[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

રામજીનો દયા મારે
વાંચવાથી તેમની નો
તે થતા નડી. એમાં ફક્ત
ગામડિયાવાળો. પણ ફક્ત
ઉપલવાળાને નમ્યું
મોટરનો. દુનિયાનાં
મોટા ભાગ ફક્ત ઉપરવાળાનો
જ વિચારે કાંઈ ન
નમ્યું કાંઈ નથી ત્યાર.
મળ્યું ફાવ્યું ગાંઠ મ-
નમાં ત્યાં ગમ્યું
રોકાઈ ત્યાં વાત
પણ ખરો ગાંઠાબાળ
માંગી ગમે છે. ત્યાં
ફક્ત ઉપલવાળાં રાખ્યા
ગઈ કાલ બધાં એ. ત્યાં
રાજાની ઉભરાન મળી
ગામ ફરાગમની તારયાથી
છે તો પ્રકાશમાં આ.
તે ફક્ત ઉપરવાળે
ભગવાન ઉપર ફક્તની
દરકાર કરીનથી. ~~ભકુ~~ આ

ટેકનો આધાર પણ
કપાઈ ગયો તેથી ઘા
ધી ને અવાવરા પણા.
ઝાંખરાં નકવાઈ ગયા છે
ાયકાનો જોઈ તો જાણી
નથાય તો તેડાવા
વી. માત્ર કે દાદા
ને પાતાળ કૂવાડાની
વાડી ને માડા ન
રાખ્યો. તેઓ માંગતા
ર કાઢનારો આવે
દેવામાં ડૂબ્યાં કાઢયા છે?
~~[illegible]~~
પણ વધારે પડતું મિલન
નથી થયું એ ઓછાંપ
પણ છાપણું જો
નવાઈનાં થયાં
ફરી ઘાટ માંગે
તો સાવ ને પિયા
વધારે પડતું નથી
વાત સાચું કે ભેદનો
મના બંડ્યો પાછો ના

જેમ રાવણ કારભારમાં
સાચો અને વાચક છે.
જ્યારે રામ [illegible] ન ફરે છે
ત્યારે રૈયત બિચારી છે
એ સમજ્યા અજાણ છે?
નવજીવનમાં છે:
[illegible] રાજ સ્થાપનામાં
રૈયતનો [illegible]
[illegible]
રૈયતને [illegible]
કરવાનું હતું. રામ
[illegible] રૈયતની
પાસે નથી માગી [illegible]
તે [illegible]
આવા દાખલાઓ
ઘણા [struck] મળી
શકે છે. પણ તે [illegible]
કરીને [illegible]
[illegible]. આજે ત્યાં
રૈયત [illegible]
છે તે [illegible]
તો [illegible] છે. [illegible]

વાં. ભાઈ હુંન મને તો ન કરાવે
રા. પાછું શરીર કરવાનું
જરૂર ન થા.

રા. શું ન મળ્યું માં જોયું?
શરીર કરનારા વિગત સમ્બન્ધ
થયું એ ઉત્કૃષ્ટ છે. પણ
આગળ બીજી શરીર પંચમહાભૂતો
નબળાઈ ફરીના પાંચ
તે શરીરમાં બીજા ગ્રહણ
તે પણ નબળું રહ્યું છે.
આ મનાવવાનું ન હોય
એ માનવ બધું કાંઈ
રીતે ખાનપાન જાય
નિજ પિ. નો આહાર
રાખ્યાં પંચ મહાભૂતો
રહેવાનો ... વિકાસ
શરીર બાહર ...
આપશે. ... ...
વાડા. વાડી તાર ને મારી
સુધારવું વધુ કરવાનો
એનો માટે પ્રયોગ

કરાવવાનું ~ મહા.

વા. વાને કહેલું તે જોના
વજે. એમને નાગાયડો.
સાબરમતી બધું ખાતું છે
વળતી વાત ન મ. ને
જોડે ન ટેવ ઢો સાચાબરી
કે મ મ.વાતા. એ નાડે
ન નમ વવાળી ચાલે છે.

૨૨. સદ્ધારાણી બધું એ
રાખ્યું છે. પણ જેનું મટ્યું
થ તેનું ~ કહેલા છે.
આજે. વર્ણતાપકાડી
સાબરમતી વાનાજેવો
છે. સાજ ગમ્યું છે. રોગી
પાણીઓ. સાબરમતી બધા
એ નથી જોયું. શારીરે
જોરાવર જોઈ દિ તે મુજબ
તેના લોક નામે. મે
શાકુમા એ પણ જોયું.
આજ નાવે. નહિ છું. કે

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] જોઈએ, [illegible]
[illegible] કરવી જોઈએ, [illegible]
[illegible] કરવું [illegible]
[illegible] જોઈએ.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~

સંગ્રહ કરવો તે [illegible]
[illegible]
શકતું નથી. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

જેમ આહાર સર્વેનો જરૂર છે તેમજ [illegible]
કરવાની જરૂર છે પૈસાનો લોભ અને [illegible]
ગ્રહનું સેવન એ બન્ને સારું તેવું નથી પણ જેની

પામો પૈસો છે તેણે તે ફેંકી દેવો એવું સમજવાનું
આદિ હેતુ નથી પણ પૈસાને વિષે બેદરકાર રહેવાનો
ગુણ છે સત્યાગ્રહનું સેવન કરતા પૈસો ચાલ્યો
જાય તો બેફિકર રહેવું ઘટે છે

સત્યનું સેવન ન કરે તે સત્યનું બળ કેમ
દેખાડી શકે? એટલે સત્યની તો બરોબર જરૂર
પડશે જ. ગમે તેટલું નુકસાન થતું હોય તો પણ
સત્યને નહીં છોડી શકાય. સત્યને કંઈ સંતાડવાનું
નજ હોય એટલે સત્યાગ્રહીને છુપી સેના
નજ હોઈ શકે. આ સબંધમાં જીવ બચાવવા
જૂઠું બોલવું કે નહિં એવા સવાલ મનમાં ન
લાવવા. જેને જૂઠાનો બચાવ કરવો છે તેજ
એવા સવાલ ફોકટ કાઢે છે. જેને સત્યનોજ
રસ્તો લેવો છે તેને એવાં ધર્મ સંકટ આવતા નથી
તેવો કફોડી સ્થિતિમાં આવી પડે તો પણ
સત્યવાદી માણસ ઉગરી જાય છે.

અભય વિના તો સત્યાગ્રહીની ગાડી
એક કદમ પણ નહિ ચાલી શકે અભય સર્વથા
અને સર્વ વસ્તુ બાબત ઘટશે માલનો, ખોટા
માનનો, સગાંસાંઈનો, રાજદરબારનો, જખમનો,
મરણનો અભય હોય ત્યારેજ સત્યાગ્રહ પાળી
શકાય.

આ બધું કરવું મુશ્કેલ છે એમ માનીને છોડી દેવાનું નથી. ત્યારે આવી પડેલું સહી લેવાની શક્તિ કુદરતે માણસમાત્રમાં મૂકેલી છે. એવા ગુણ દેશસેવા ન કરવી હોય તેને પણ સેવવા યોગ્ય છે

ઉપરાંત એટલું પણ સમજવું જોઈએ કે જેને હથીયારબળ કેળવવું હશે તેને ઘણી એવી વસ્તુની જરૂર પડશે. રણવીર થવું એ કંઈ બધાને હાથ (?) કે તુરત સાંપડી જાય તેમ નથી. લડવૈયાને બ્રહ્મચર્ય પાળવું પડશે, ભીખારી થવું પડશે. રણમાં નિર્ભયતા ન હોય તે લડી રહ્યા. તેને સત્યવ્રત પાળવાની તેટલી જરૂર ન જણાય એમ ભાસ તે કોઈને લાગશે. પણ જ્યાં નિર્ભયતા છે ત્યાં સત્યતા સહેજે વસે છે સત્ય જ્યારે માણસ છોડે છે ત્યારે તે કંઈ પણ પ્રકારના ભયને લીધે જ છોડે છે. ~~એટલે~~

એટલે એ ચાર ગુણથી ડરવાનું પ્રયોજન નથી ~~ખાસ~~ વળી કેટલોક બીજો ફોકટ પ્રયાસ તલવારબાજને કરવો રહ્યો હોય તે સત્યાગ્રહીને રહેતો નથી જે ફોકટ બીજો પ્રયાસ. તલવારબાજને કરવો પડે છે

નેજું
કારણ જાણે છે જો તેને ગાડન આળવામાં
આવે તો તેજ ઘડી તેની તલવાર તેના
હાથમાંથી પડી જાય તે ચોરી તેનો જરૂર
રહેતી નથી જેને વેર નહિં તેને તલવાર
નહિં સિ ર્ની સામે આવનાર માણસ
થી • એનો એ જ લાકડી ફેંકાઈ ગઈ
તે માણસે જોયું કે તેણે અજાણતાં તો
પાઠ બરાબર ~~[illegible]~~ મહોં કે કર્યો હતો તે
દહાડે તેણે લાકડી છોડી અને અહિંસક
થયો.

હિંદ સ્વરાજ્ય

પ્રકરણ ૧૮ મું

કેળવણી

વા તમે આટલું બધું બોલ્યા તેમાં તમે ક્યાં એ કેળવણીની તો જરૂર જ ન બતાવી. આપણે કેળવણીની ખામીની હમેશાં રાવ ખાઈએ છીએ. ફરજીયાત કેળવણી આપવાની હિલચાલ આખા હિંદુસ્તાનમાં જોઈએ છીએ મહારાજા ગાયકવાડે ફરજીયાત કેળવણી દાખલ કરી છે તેની તરફ બધાની આંખ દોરવાઈ છે આપણે તેમને ધન્યવાદ આપીએ છીએ આ બધો પ્રયાસ શું વૃથા સમજવો?

અ: જો આપણો આપણો સુધારો સર્વોત્તમ માનીએ તો મારે દિલગીરી પૂર્વક કહેવું પડશે કે એ પ્રયાસ ઘણે ભાગે વૃથા છે મહારાજા સાહેબ તથા બીજા આપણા ધુરંધર આગેવાનો બધાને કેળવણી આપવા મથી રહ્યા છે એમાં તેમનો હેતુ નિર્મળ છે તેથી તેમને ધન્યવાદ

[illegible]

આ વાંચતા બાપરબાદ
રોજ એક. મિત્ર ઘરમાં ખર્ચ
કે આ રૂપિયાનો દુરુપયોગ
ન કરાય. બાદરો કરેલી
વાત છે

રાખિયાળુ સાથે
કેમ વળીના એકઠા કરીને
એક છ. તેડીને ~~[illegible]~~
ભણતાં પાંચ ના હિસાબ
ગળના હાથવડે એક
ખૂબ સાથમાં પાંચ પાડે
કેમ પળી કરવાનું છે
એને બહુ ન ગમે પમાળે
પણ ના વાડરી નાણો
કરાય છે. તેને
રાખિયાળુંકુ-મળીવાળ
છે તેણે ગામમાં
મરણ કે ન થયું. તેણે
ગામની સભા પછી
કેમ પરણ્યું, ઘણાં
નિર્દેશન સાંભળ્યું, તો
જાણીએ દાનાં તેમ સાથે

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] પણ તેઓ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] તેના [illegible]
[illegible] કરવાના.

રવિ ઉગ્યો ઉપવનોમાં
ગયો ને મારું ગુજરાતિ
વિદ્યાર્થીઓ, ગુજરાતિ
વિદ્યાર્થી બધાં, ભાષા
[illegible]
મેં ગુજરાતિનું [illegible]
[illegible]
[illegible]
તેમ મેં [illegible]
ને [illegible]
શું ઉ[illegible] ને તે [illegible]
[illegible] લખ્યું? તેમાં
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
કે [illegible]
[illegible]
તેના [illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

નહીં રાખવું જાણીને
તેઓના પગમાં પડીને
સારું [illegible] રાખે
જઉં છું. [illegible]
દેખાતો નથી [illegible]
હશે?

ઉ. તમે ઠીક [illegible]
આપણે [illegible] પણ મારો
[illegible]
છે. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible]

ના. તેઉન મારા દીલનો
હું નાદાર ક્યાંક માણસો
તેનાથી શાંતિ રહેતી.
પણ આજ તમારા
.. વાતચીતનો ને લખ્યું છું.
તેનો પણ મારા
વિચાર એને ટેકો મળ્યો.
નહીં તો કે હું જાણી
બાપુ કે પવન ના પણ
મારા કરવાના. હું તેમાંથી
છૂટવા મથામણ કરું છું.
હવે તો ભૂમિકા બદલાઈ
ગયું છું ને તેમાંથી
ના ધીમે ધીમે બધું
ઉપનિષદ કરી તેમને તેમાં
રાખી જાણું છું.
અહીં તમે જાણો છો
મારા વિચાર સમજાવાં
કેમ કે હું જોઈતો
~~ભાળું જવાનું~~ પહોંચવું
નથી. મારા માટે
જાણું છું કે તે કારણે

[illegible]

૨.૨.૦

ઉરાની નિશાળો
ભરડે છે. તેમાં નીતિ
ઈશ્વરની ને ધર્મની
મૂકી છે. તે પાયામાં
ઈશ્વરની જો તેના ઉપર
નિષ્ઠા ઘરડાપણું તો
નહીં શકશે

૨. આજે ઘંટીએ ઈશ્વરની
નાટિકાની સ્વરચનાને
સાધુ નાં સાધનાં
નથી જોઈતું ભાઈ જાવી
સાનજું છે?

૩. દાદાને નાશકાળ
નાશિબામાં છે.
કદી ડિરો નાગોશ ને
ઈશ્વરની ઈશ્વરની તેજ
તે તેમાં જીવાની ના
નાબૂદ ભાઈ જાવું છે.
ભીડોમાં નેં ઈશ્વરની
નામ ભાવે સાને

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]!
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

રેલગાડીના મજૂરવર્ગની
હડતાળ છે. તેઓમાં
કેટલું સહન કરવા
તૈયારીવાને મહેનત
કરી છે. તેમના સાથી
અપંગ થાકેલું મજૂરોનું તેની
માયા કુટુંબ બધી ગરીબ
લોકો ભાગ્યે જ ઘણા દિવસ
ભરે દિલાસો. તેમના
છોકરાં નવે પાસે વધાર
ભણાવવું જોઈએ
પૂછાય છે ક્યાં તેવા
બંગાળના મજૂરો
ઉપર ભૂખ મરો
માગણી ચૂકવો. આ રે
સેવકની દયા. ઘણી વાર
સેવાભાવી સેવકો ને
ગ્રાહક નથી. એ તે
સહન ન કરીને બંગાળના
શાળાએ વાંચવા
બંગાળના કારણ
આ સંપૂર્ણ ઉપવાસ.

[illegible] સ્વરાજની
[illegible] વિચાર
[illegible] કારણ
[illegible]
[illegible] તે [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] છે.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ભાઈઓને છુટવાના, તેઓને
ના મળે પણ મળવાનાં
નહીં તેમ રાખો. દેવાનો
હોય પણ તેઓનો તેમાં
કુંવર દુઃખે ભાઈનો
તેમનાં પણ ઉપવાસ કરતો
થાય તે દુઃખ વધારે છે.
થોડું જ ભાઈઓ જુવાન
વાત છે કે પાળવાના છે
નાકે છુટકારા માટે
રોજના નાકે જ મને
તો આ વાત પણ છુટશે
કે મને અધિકાર ન રહ્યા
કાંઈ મારે આ વાત
જવાના આવા નાના
નહીં. મારે પાછા નાખ
નહીં તે કરવું નથી
કરવાનો છું. હાજી
ભાઈઓને, જે ગુજરાતી
ની ભાષામાં મળે
છે હિંસા ન થાય એમ
કે કોઈ કરવું

કે મારો બગાડો?
હિંદુસ્તાનને ઉગારવાં
ઉપાય નાવવાર નાશવાળું
છું એ જ મારા ઘણાં કામો-
માંથી એક છે. એમાં
ઓળખવા મહેનત.
મારે કરવાની ઓળખ
મહેનતની છે.
મારે માટે જગત
~~માંથી બધું~~
ઝાઝો દાવો નથી
ના છે. હાથે
તનમનથી જાઉં.
હાથે તો હજી મહેનત છે:
સત્યની ઇચ્છા છે
ઉદ્યમ જાતે કરવાનું
કે તરત જ છું એ
કેવળ સત્ય જ ઈશ્વર
છે. તેવો સમજ
રહેલા એને છોડી
તેને કેવળ સત્ય જાણ
લો તેમાં સારું છે.

ફરી. પોતે તેણે
ઉપવાસ નામનું
ગાંધીજીની ફરી - ઇંગ્લેન્ડ
ની સાથે વ્હેવારના,
અને હિંદની ગાંધી
ઘણા પરિણામ સારા
તેનો એક અને તેણે
ઘઇ. ગ્રેઝ પોતે બાબા
ઉધ્યાર. દાન ફેવાફાન
નખ્ખા છે તેમણે
સમુ. નેસ્વાર્થ ઇ. ગાંડ
ગાંધીજી તેણે પ્રત્યે
પ્રમાણની લાગણી,
તેઓને રેલ ગાંધી
ટીખળ તેઓએ બગે
અને હિંદની ગાંધી
ટીખળી પણ થાય
પાર્ટી ઉપર પરદેશ
ગાઈ ગયો ઇંગ્લેન્ડ
ઉપરછલી રીતે. તેણે
તેનું ભૂલ ફેરવાયા
ઇરાદાથી. તેણે છે

પૈસાનો ખાસ ઉપયોગ કરવાનો
રિવાજ હતો જ નહીં: ગામ
કરતાં બધા સ્વાવલંબી
રેંટિયાનું પકડાયું છે અને
હું ઇચ્છું છું કે હું ન
હોઉં. ક્યાં ઉદ્યોગોનો
નાશ કરવાનો
રેંટિયાનું પકડ્યું. ગામ
~~[illegible]~~ ઉપયોગ કરતાં
બધાં ... ને
... ... વિ. ...
... ...
... ... ~~...~~ —
... ...

૧. જ્યારે ઉપયોગી ~~...~~
કોઈ સ્વાવલંબી
... ...
૨. ... ...
... ... સ્વાવલંબી
... ...
... ... સ્વાવલંબી

ભાષાની સ્વાયત્ત
કેમ વધી શકે. તેવું તેમનો
વિસ્તાર કરવાનો હેતુ
જણાવવાનો. સ્વાયત્ત
પંચમ ઉપનિષદો
ઠાલવવાં છે તેનો નિર્ણય
કરવો પડશે. ચાલુ
શાસ્ત્રોમાં લખાતા
વિજ્ઞાનીઓ ન પણ
સ્વીકારે. પણ ફેરફારનો
નો નિર્ણય થશે તે
પદ્ધતિ જાણવી જોઈએ કે
ટર્મિનોલોજી
રીતે લખાતા
રીતે સાંકળવા, ઉચ્ચાર
ને અંગ્રેજી, પારસીને
પરદેશી ભાષા જેવી
ભાષાને દેશી રીતે
લખવાં જોઈએ. ફ્રેન્ચ
દેશ કે અંગ્રેજી શબ્દ
ફ્રેન્ચ ઉચ્ચારને
ભારતીય પારસીઓ સાથે

કરી લખું જોઈએ છે. પણ
ઉતાવળે ~~હિંદુસ્તાનમાં~~ માં
પછી નહિ હિંદુસ્તાનના
હિંદી છે તેઓએ કરી લખું
જોઈએ છે. આ બધા હિંદુસ્તાન
તે જોઈએ છે તેનો હિંદી
કરી જોઈએ છે. તે ઉર્દૂ
ભાષા બાબત હિંદીમાં પણ
જાણવાની જરૂર છે.
હિંદુ ઉર્દૂ નાના
મુસલમાન કેટલા
ભાઈઓ આ બધા
છે તે જાણી લેવાની
જરૂર છે. આ બધા
ભાષા ઉર્દૂ જાણનારી
સાથે બધા વહેવાર
ને અંગ્રેજી દૂર થઈ શકે.
આ તો બધાનું
કોને સારૂ છે? આ
જાણનારાઓ
તેના સારૂ છે. આ બધી
ભાષાઓ * બોલ

૨:૩:૦

ચિ. ના.ન. મને ભ. સાથે
મુરિયેલનાં પત્ર
મુરિયલ ભી

વાં તબિયત કુદરતી
ની વાત કરીએ ભારે
પડતી છે

ચં. ઘણાં તે વિશાલ
મુકદ્દમો. હિંદુસ્તાન
ના લિલો કકડી બનવાનું
નથી. તેના લિલોકનો
પાકું હિંદી આખો તે
માપતો નથી. કાન
વિકાસ છે. ધર્મની
રૂપ ધર્મીનો વિચાર
કરતાં નાયું દેરવાનો
લાગે છે. એમાં આગળી
દેખીતા રેવા. ધર્મ નથવાની
રાવટે. તેનો
રાખીએ વિનવવા
પડશે મુનાં દસ્તુર

[illegible]

મૂડા ઠીકરામાં રાખવું
રહ્યું છે. ખાતર કરાવું તો
મૂડાં ઠીકરામાં છે. તેમાં
રજકારા, બાજરા,
વધારા કામ્યા ૧૩ ફ્રને
જ માન કરશે. પછીના
રજકાના હોંશે રાંધી કરવાં
સ્તો ? ખખમ કરવું
રહ્યું છે. બાજુ તેમ
ભરી ~~રાખવામાં~~ રાખે
રહેશે

૨૩૩

રેંટિયાબારશ

[illegible] ૧૯૩

સંખારામ-

તમે પતિયાળા
[illegible] દાંડી [illegible]
[illegible]
તમે એમ પણ [illegible]
સંખારામ [illegible]
[illegible] છે-

આ વખતે [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

સાંજના [illegible] સમાચાર
આજનો [illegible] હિંદુસ્તાન
પાક [illegible] નાં અંગ્રેજે
~~[illegible]~~ નો [illegible]
[illegible] ૨૬
[illegible]
હિંદુસ્તાન નાં [illegible]
[illegible]
નાં અંગ્રેજનું [illegible]
પણ [illegible] નાં અંગ્રેજ
ને [illegible]
તેનાં [illegible]
નાં અંગ્રેજે [illegible] બંગાળ
ની [illegible]
નાં [illegible]
[illegible] બંગાળ
નાં [illegible]
[illegible]
[illegible] બંગાળ
[illegible]
[illegible]
[illegible] બંગાળ [illegible]

ળતી આગળનું છેટ
વ આવ્યો કોઈ રા~~[illegible]~~મ
વનો રજુ મિટાવ
ડ ધાવ.
રાં આવે ૮ ઘૂરોમાં
ઢળક કરવા માંડ્યું. જ
તનો વાયરો લે ડ
ગાળની છે ~~[illegible]~~
ં આ ~~[illegible]~~ રહ્યું તો ડ
ડોળાલી કણધ ગોઠળી
ક. તે તે મટાયા ધછે
ને મ ડ તો આવ્યું તો જ
ઘું ર ઘું:
ઘૂળ ઉમળી મોતાની
ં મ (ભૂરાં) ડાળ કરજે
ત ભોળાં ળરમાર.
~~[illegible]~~ બોરાં રાતે તેમાં
ામ કરજે તેની ઈશા
રજ ન ઈરાદો જ ને
મડમાણી રમાવશો.
ભગત ઘરકા ઈશ
રમતું માયાર ડે જ

તે ખરેતાં ગમે
તેવું નથી. આ
ઝઘડાના પાયા પર
બંધાતા હિંદુસ્તાનની
ભાગ્યે ટકાઉ થશે.
મારી વાત માને
એની આશાઓ ઉપર
મારે કહેવું જોઈએ કે
આપણે હિંદુસ્તાનની
આજના રૂઢ ધર્મોનો
ધર્મ ના મૂળ ઉપરની
પરદાના ઝઘડાઓ તો
તોડવું કામ પડ્યું
એ ગમતું છે. કેમ કે તે
કાયદા પાડવાનો
આપણો પૈસાનો ઝઘડો.
આપણે ~~મારે~~ હિંદુસ્તાન
ની નાશ કરવા રૂપ
નો આપણે ~~ઝ~~ છે. પૈસા
હિંદુસ્તાન ની રક્ષા
પણ તે પૈસા આપણે
ભારે સત્તા કેમ કે આપણી

[illegible]

તેઓનો સ્વાર્થ તેની
ક્રિયાઓમાં રહેલો છે.
પૈસા માણસને રહે
બનાવટ એની જાત
વસ્તુના ગુણોનાં
વર્ણન છે. દેવોનો
વિવરણ વિવરણ છે. તેઓ
ઈશ્વરાર્પણ ઈશ્વરકૃપાવાં
નાંખતા છે. સદા કરનાર
દેહ વધે પૂરતું
કરે છે. પોતાનો હોદ્દો
ત્યાગ કરશે ત્યારે
દેહ રોગ, નાશ પામ્યું
તેનાં ઘણાં દુઃખો
બતાવે છે. અને
સામજી દોસ્તો મળે
ધાર્મ તેઓ ખાતા
રેવ થવા લાગ્યું રહેવું
નથી.
વાં. ત્યારે શું મેળવે
? જાહેર કરવું છે.

તે શો વાત ઉપરાંત
છે સ્વાધ્યાય ન બેસી
વસ્તુને ડહાપણથી જોવાઈ
પડ્યું છે. તેથી ડાબેથી
રહેવાનું પણ ન
ડહાપણનાં આપણું છે.
ભીનના ધણીની
ભિન્ન સ્વાપણે ભિન્નસ્વરૂપ
નો ન બને તથા ભાઈ
શીખવા. તેઓએ ઉપર
દયા ભાવ છે. તેઓ
એકલા ઝાડ મીન ઘણી
દીધો સોનો નજરે.
પણ ઘણાપણે તેઓને
સારસ નવધાભક્તિની
ધારણ કરી શકી પણ દુઃ
તેઓએ ભાગ ઉપકરતા
તેઓ પાછો પાછાળું
કાન ધાર્યો ધી શું
કરે. તેઓ ~~[illegible]~~ નાટક
ભૂતા ખાટ પાળેલ
રૂઢા ભાઈ દોર દોરે

સ્વામીજી કહે છે: લાકડાનું
વહેલું કાપડ ન જોઈએ
રાખે છે: ~~[illegible]~~
કોને તેને ન કરે નાખે
લાકડાં કાપતો ~~[illegible]~~
સંસ્થાકાળનો વસ્તુ
ભાષણના ભાંઘ જોઈ
રાખે છે.

ના. સ્વનાક્ડાપડનું
કાંઈ ખબર સંસ્થાનો
સ્વદેશ પણ વસ્તુ જોઈએ
કંઈ ભાવ રહેશે, ખાતરી
કેં નહિં ખાદીનો વેપાર
સંસ્થા દાખલ કરવા.

સ્વ. ખાદીનું સંસ્થાપક
દેશના ખાદી ભંડારમાં
ના સંસ્થાના ઘડાઈને
કરાવે છે: એવો પણ
હોવા છતાં ખાદીની
કરી કામનાં ગુણદોષ

હશે ચાલ કરવી? મારે
આકાશનાં ઝાડુ વળ છું.
આથી એ બધી વસ્તુ
સંજોગમાં ન હોવી જોઈ
ત્યારે હિંદ રહ્યું ઘરની
રહી તેનું ચાલે. મળ
કર્યો. આમાં હિન્દ રાજ્ય
વાંકડી રહી જનતાને
ત્યારે હિંસી વાંકડી
વિના ચલાવ્યું. રાંડી
ગુજરાતે વાંકી દેખાડ્યું.
ડાંડી નાની નાની નોકરાણી
સારા પણ બોલવાનાં
પાડનાર રૂમી વાત
વળી જાણી કરશું.
લોક કરતાં સાંભળ
બચાવશે, પાંચ બચાવશે
તે સ્વ દેશની રક્ષા કરું
બધું રહેશે તે સ્વરાજ્યની
પૂર્ણ ધારણા છે.
ઠાકરનું જહાંના માલિકો
સાડી વાંધો કરતો

સ્વભાવનો [illegible]
કેળવાઈ માણસાઈની
સંસ્થાનો વધુ ઊંડો [illegible]
[illegible] ભગવાનું [illegible].
પણ તે વિશે [illegible]
[illegible]
[illegible] કરશું. [illegible]
સંસ્થાની [illegible]
[illegible]
તેમ કરતાં [illegible]
કરશે. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]. [illegible]
[illegible] કરશે પણ
[illegible] કરશે પણ
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

આ લડતમાં બધી
પાર પાડનારે રાદુ[illegible]
નથી. આ યુદ્ધનો
~~રાત~~ રાખનાર છે ઉત્તર
દેવું કોઈને દેવાયું નહીં
કરનારી ગાંધી. બદલે.
સાધન-રૂપે મિત્રાંની
કરેલ નું નામ દેવું
ગાળ્યાં છે.

વા. દવ ન ગાડતું ને
બ ન[illegible] ની જાતે શું કોને?

ગાં. આ સવાલ નથી
બહુ મોટો પૂછ્યો. એ
સવાલ ના દેવું જ
જાય રહ્યો છે. સૌ
ની આપણી વાત
કરવી જ નથી. દવ ન
શું નથી કરતી? અને
સંચાલકોના રાજકારો
સત્તામાં આવે ત્યારે

[illegible]

વકીલની આવડતની
સાચવું ઘણીને ગાડી
ને ફુરસદ મળ્યા.
સંઘના ઉપયોગ
મને ચોડું યાદ નથી
સાચના ઉપયોગથી
નાના પડી ભાગની
રહ્યું છું.

વાં. સાચવું નથી
સંઘની મદદથી ઘણાંરો
તેની મદદથી વધારે
તે સંઘના ઉપયોગ કે
સંઘરું છું.

ર. એવમ એવો ત્યારે
બચવાનો સ્વાદ જાણો છો.
શું એ સંઘના ઉપયોગ
નથી. ~~ચેનાલ~~ સંઘરા
મરતાં મરતાં જાણી
લાભ છેડે સંભાળજો
એવો. મારામાંથી

તમે ભાગ ન લ્યો મેળાવ-
ડાઓમાં કોઈ પ્રકારે
સંઘે કુદરતી કેળવણીનો પણ
નામ સંસ્થાની ભાષામાં
દાખલ થવાની ઈચ્છાને
લાગુ પડે છે.

પ્ર૦ ખુદા વારંવાર
ની- સંસ્થા એ ભારત
ના(સ) છે એ નાના
દીકરાઓ. પણ સામાજિક
લાગું ? ...
કરવું. આવા સારુ
સ્વરાજ છે? દરેક ભાગ્યે
નથી કે પડે ...
સામાજિક આખિ ...
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

૨૪૭

ટિં ટરવાડા

પડેલ ૨૦

પુટ કરો

વાં. તમારો વિચાર ઉપરથી
હું એમ જોઉં છું કે તમે
લોકો પણ રીતે સ્વરાજ્ય
માગો છો. તમે એકેશ્વર-વિરોધ
નહિ તમે માઉન્ટ નહિ:

ગાં. એ ખરું આપણે: મારા
મનમાં લોકો પણ દરેક
વિચાર રહે તો જ નથી. અત્યારના
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
મારો મનનાં [illegible] પડે છે

[illegible] નેતાઓને [illegible] પૂછવું
બાપુજીને મારું કામ કરે એ
નથી:

પ્ર. આખું બજાર [illegible]
કરવું હોય તો શું કરવું

ઉ. [illegible] બીજાનો
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] સારું
સ્વરાજ [illegible] [illegible]
સ્વરાજ આપણે મેળવ્યું
[illegible] [illegible] નથી. સ્વરાજમાં
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
જોઈએ છે — કરવું જોઈએ છે. બીજા
[illegible] તે સ્વરાજ નથી
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
સ્વરાજ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] નથી. ~~[illegible]~~ [illegible]
સ્વરાજ [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] લેવું જોઈએ છે.

તો તમે દારૂ ગાંજાથી
કદી લેવાના નથી. દારૂ ગાંજો
એ હિંદને રસ્તે [illegible]
નથી. [illegible] સત્યાગ્રહની
[illegible] કરાવે [illegible].
મનમાં [illegible]
ન [illegible] આપણને
[illegible]
હું દારૂ ગાંજાની વાત કરું છું.
[illegible] કહું કે આપણે
[illegible]
[illegible] આપણી
[illegible] છે. તેમાં [illegible]
[illegible]
[illegible] છે. [illegible]
[illegible] કહું
[illegible]
[illegible] છે.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

વિદ્યાર્થીઓનો પણ એમ
કહેવું છે કે એ વિદ્યા
દાખલ થવા સાથે જ
ઇંગ્લેન્ડને પસંદ કરવાની
કરવા જેવું છે.
ખાં અને રાજકીય બાબતે
સાતમાં વર્ષે નાનું છે
હિંદુસ્તાનમાં દાખલ થાય
તેથી બાળકને પ્રવેશ. તેમ
છતાં એ સ્થાનિક ભાષા
બોલી શકાય એવી ભાષાને
માધ્યમ બનાવે છે. જે
શિક્ષણને દાખલ થવા
કરાવી જોઈએ છે. તેનો
ઉપયોગ એટલે કે મોટો
ભાગ અંગ્રેજી ભાષા માટે
ભણતરનું કરવું પડતું
તેવું બન્યું. તેમાં ભાષા
તરફ ધ્યાન આપવાનું
ખાસ કરીને પડવાનું
બનતું નથી. તેમાંનો
મોટો ભાગ ભણાવવામાં જાય છે.

ન બધાવાનો રોગ બહાર
કરવો તે ન બધાવાને [illegible]
ન [illegible] બનાવવા જોઈએ
[illegible]
બહાર કરવો ઘટે.
~~[illegible]~~ [illegible] રસ [illegible]
હોય નહિ: [illegible]
[illegible]
[illegible]
કે આપણે [illegible]
[illegible] હોય તો
[illegible] કરવાનું છે [illegible]
[illegible]
[illegible]
તે [illegible]
[illegible]
[illegible] હોય છે. આપણે
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] છે.
આપણે [illegible]

મોટર તથા મજુરોનાં
મશીન મળી શકે - મજૂરો
મળે છે. ખેડૂતોના જ
ઓવાળા કે શાકભાજી
રાખવાની જરૂર નથી.

બા. શાંતિ નંબ ભો મ.
ફેરા. ઘ મંત્રને શું કરવું

સ. લોકો ને કંઈ વિચાર પૂર્વ
ફરીથી ફેરો નથી મારી
રાખી બેશી. તમે તમ
તેમનાં બાંધી ઘરે મા.
સ્વરાજ્ય હવે ખેતરો
અમારે માટે કરવાની જરૂ
ર છે. તમે મારી ઉપા
રહે તેનાથી પણ મને ભ
ગવા. પણ તમારે રા
ખવાં ખાંડ વગેરે
રહેવું પડશે. તમને
કહ્યું કરવાનું નહિ મળે
ઓળખું કહું તમારે

કર્યું. મકસદ. ત્યારબાદની
નવી શાળાઓમાંના
સી ધન નઈ ગામા ભેળવવા
પડ્યું. પછી દરેક નવી તેને
કેટલા તો નહિ હું આવી નવી
હિંદુસ્તાનનું શિક્ષણ રીતનું
કાયદાની જ ઘણાંઓનાં
રહેલ રહ્યા છતું જ નથી
સમાજ કામ ચલાવવા
લાયક રહ્યું. નવી
વધુ હિંસાની રીતનું
ધોરણ તેને સરખે દુનિયા
ના છૂટે ~~એ દુનિયામાં~~
~~કંઈ હિંસક~~ સમાજ
હિંસાના માર્ગે ચાલનાર
દેશનાં સાધનો ઉપયોગનો
નાશ કરશે. ~~એ હિંદુ~~
તેમ જ અમને સ્વરાજ્ય
નથી મળવાનું જ.
તેમ જ મને પણ સ્વરાજ્ય
મળ્યું છે તેમાં મારા
નવા સમાજ સમાજોમાં

[illegible]

માનો ભરેલી છે. તેને
જે દુઃખ થાય ને ગાડી બનાવી
ને દીકરાને ન સંભાળતો
તેની તે રાખતા રહેવું રહે:
હિંદુસ્તાનનાં ગામડાં
ઓ' એક ન ગ પણ દિવસ થઈ
તે ગામને કાયમ ન ઘર હો
ને ~~ગરીબાઈ~~ ઘર મળે
તે ગામડાં નાંખીને ભૂખમરા
જ ગામડાં ભાગ્યાં
રાખે દાગ્યું.
મને લાગે છે ત્યાં તે
ગામડાંનો પરિપૂર્ણ
પ્રજા વાધપારોને
રાખે હાથે દાઝતા જ.
તેવી જ રીતે ભગવાન
ભાગ્યો. ગામડાંની
વાત ન કરે રહી. ગામ
તો. તેમ જ રહે સ્વરાજ
ને ભોગવે ન બનેલું. તેમ
દુઃખ નિવારવા પ્રયોજનાં
કામ ભોગવે રહેલું.

સમાજે ~~[illegible]~~ (પોતાના
કે પુત્રોની કાયદેસર વારસો
ની રીતની પરંતુ સમાજ
વ(લગ્ન)ના હકો સામે બચાવ
ન થયું. નમાલાપણાને કારણે
સ્ત્રીને માન મળ્યું નહિ.
ઉપરનો બોજો સમાજ
ઉપર જો નહિં મફતમાં
નમાલાપણાના સમાજ
સ્ત્રીના હક્કો છીનવી
નાખ્યા પરન્તુ આનંદ
સમાજ ચાલાકી
નમાલી સ્ત્રીને મા
વાત આપીને નવી
કરી. નમાલી માનાં
દશા ચાલવામાં છે. નાહક
કોઈને માટે છે. તેની
કાળજી રાખવામાં
આવી નહિં અને કારણ
ને નવાં ઉપાય
વાત કરવા નહિં રહેવાનો
સમાજ નમાલી સ્ત્રીઓ

નહિ રમાય. વળી
મરડો મો ચાલતો તે
[illegible]
[illegible] મરડાનો
[illegible] ઉકાળવા-
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

વા. પણ માને શું ફરક પડે!

સ. મન તો [illegible]?

વા. સત્યાગ્રહનો વર્ષ
એ સત્ય [illegible] વા પત્રો [illegible]
તેમ પ્રમા. સાહેબ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
ઘણી ફરક [illegible] [illegible]

સ. તો પણ કંઈ
ફરક [illegible] એ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [struck out]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]

તે સર્વ પછી પરાક્રમનો
પુરાણો ઉપાસે તો
મળ્યું દરેકને નમાવ્યો
જી. એ ધૈર્ય ઉધાર નો
કેવ છ વછ ગયા ને કૃપણા
કેવ છ નર સો રાજ્ય કરી
પાછો ઉપાડી તેમાં
રવિ રાયુકાટ્ટે એ પાણ
નથ માગ્ય મન્ત્રી રાવળ
બધુ ગ ન કરિ દળાનાં
બીજુ રાજ્ય સર્વ તાપ
બધાને રાજ્ય એ પાઠ
ઉપ ખંડો ફરવાને કહ્યું.
પાછી ઉપાડી તેનો
રદ્દ કરે ને ~~અસારા~~ કિંદી
અનાદિની દયાનલી
દશા ગી બધુજ સંકુચિત
રહ્યો બેઠો એવા પાયો
મ ધૃત્તમ ન પાયે બીજાનો
રહી.
તો બધિ પરાક્રમ
દરેકની તે ધન ઉપર

ગુજરાત પંચાયત ને કહેવાતી
કેટલી નવી પંચાયતો
સ્થાપવું જોઈએ.
ઉપરની નાગરિકી
નો નાગરિકોના મત ઘણા
હિંદી ~~[illegible]~~ દ્વારા મતની
દેવાના સમય વર્ષે: ગણવું:
નહિં ગણે. જોયું ગણાશે.
[illegible]
[illegible] દરેક
ને
(૧) પંચાયત ના ગામડાંની
ઉપયોગ નાગરિકોનાં
કરશે.
(૨) જો વહીવટ દૃષ્ટિ પરોક્ષ.
વહીવટ [illegible]
[illegible]
ઉઘાડું વધારે.
(૩) જો [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ઉદાહરણો:-
(૧) મેં પહેલાં કહ્યું હતું
મ ગ્રિશાહીના ઠાઠમાં
પકડેલા કિં પણ ઝડપનો
તે નવલેખકો પગલાલ
બગ ના પે લાઉસેનો
કઠેપણનું જ નવલકથા-
(૨) પહેલાં હોય છેના
અહિં નવા પહેલાં પણું
છેડેલનો વડુ ન પણું
પણ છેડેલ
(૩) મેં દપુનર કહ્યું પરમાણો
ઘાં હાં બરોને ન ઝઘડો
લાઉનાં આન તું જપા
ડરનાં લઉનાં તેણાં
મું આ તેનું નાં કોઈ છપ
કલ્ટનો થાલ લ નાંખવા.
(૪) મેં લાઉનર કહ્યું ચમારો
કે પરતે ગમતે ઘરમાં
કહ્યું છના એ ઘડીકે
પણું ઠપાહો ન ઘડોઓ
ઢાંચાંભાઓનાં વાંચવાના

સાધન તો [illegible] પણ
થાય. ~~[illegible]~~ દાખલા
[illegible]
[illegible]
ઠીક છે.
(૭) [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
(૮) તો ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible]

ધંધાની દરેક રાખ્યા
વિના જે માનતો. જીવન
બાબતમાં અનહદ ઇંદ્રિયોના
પડવા નહિ દેવા.
(૧૦) તે ધનાઢ્ય પરિગ્રહનો
પૈસાને રોકી રાખે
રમા પવા માં વાપરે
તે પોતે મમતા રાખ દેતી
માલ પહેરો બાપડી
ભોગવટ તે ન ગમાડ્યો
(૧૧) બહારના હિંદી માલને
ખાદી મનન પરદેશીનાપ
માલ ખરીદનાર સારો ગણાય.
(૧૨) બહારના માલને ટાળે
પ્રાંતમાંના દુકાનો
બને ત્યાં. તેમાં પરદેશી
વાંકું ધાતુ, બાપડો
વાંકું વસ્તુ અને બીજો
વાંકું હુન્નર ના રાખે
સમજવા બાંધવી.
(૧૩) બહારના માલને
રાખે દેશના માંગણી

[illegible]

(૧૪) [illegible]

(૧૫) [illegible]

(૧૬) [illegible]

[illegible]

(૨૫૭) જવાહિરલાલ નેહરૂ
[illegible] પાસ
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

(૨૫૮) જવાહિરલાલ નેહરૂ
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] છે. [illegible]
[illegible]
[illegible] છે.

(૨૫૯) જવાહિરલાલ નેહરૂ
[illegible]
[illegible]
[illegible] છે. [illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

આ સ્વાર્થ વશ થઈને ગાળાગાળ
ઈ પણ તે પરમાર્થ
વશ થઈ. જે મનુષ્યમાત્ર
નો ભલાનું કરશે.
મારું કહેવું માનીને રહે
તેવું તેમાં ભણે ઘટે
શિક્ષણ આપવું.
તમને વધુમાં પછીના
વરીકું કહેવાનો
રહે છે કે
૧ સ્વાશ્રય તે આપણા
માનું રાખવું તે.
૨ તેમાં મુખ્ય સાધનમાં રહ
સમાજના બધા કે દેશના ભલા
(3) તે ફરજો સત્યાગ્રહ
~~[illegible]~~ તેમ વધી
~~[illegible]~~ સ્ત્ર દ્વારા પકડવાની
છૂટ.
આ બંને પાળવા
ચાલીશ તો જ સંપત્તિ
ઉપર ભેદ ભાવે નહિ
તેમને દંડ કરવા તે.

બાબત નહિં મળ્યા
તો ~~[illegible]~~ મ કર્યું એ
[illegible] કર્તવ્ય છે. આજે
કે [illegible] નાગરવેલ
[illegible], [illegible]
[illegible] ખાધું [illegible].
[illegible] ને [illegible]
[illegible] રાખે [illegible]
બે ઘી [illegible] વાપરું છું
[illegible] તેમના [illegible]
[illegible] કર્યું કે [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]. તો [illegible]
એ [illegible] કરવા [illegible]
[illegible]
એ [illegible]
[illegible]
તો [illegible]
[illegible] નહિં મળે [illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]